

САФО ОЧИЛ

ХОРАЗМ ЖОНИМ МЕНИНГ

МУҚАДДИМА

*„Ўзим ҳақда ўзим—
Мен, бу — Хоразм.
Хоразм, бу мен —
Ўзим ҳақда ўзим!*

Хоразм бир ўлкаки... Ривоят: „Жуда-жуда узок замонларда курғоқчилик туфайли экин битмас, одамлар хору зор кун кўрарканлар. Экинзорлару далаларга сув чиқариш ғоят мушкул бўлган экан. Халқ осмонда булут пайдо бўлиб, ёмғир ёғишини Оллоҳдан тилаган эканлар. Булут тирикчилик рамзи ва манбаи ҳисобланган экан.

Айни баҳор палласида осмондан булут оқиб кела бошлабди. У осмон бўйлаб сузиб келавераркан, сузавераркан, лекин ҳеч қаерда тўхтамас ва бир томчи ёмғир ҳам ёғмас экан. Ва ниҳоят, у муқаддас Макка узра бир оз тўхтаб, дам олгандай бўлибди, бироқ ёғмасдан йўлида давом этаверибди, сузаверибди.

Кунлардан бир кун булут хору зор кун кечираётган

Хоразм осмонида тўхтаб, шаррос ёмғир куя бошлабдис

Қир-адирлару яйловларда ўт-ўланлар гуркираб ўсиб, экинзорларда экинлар битиб, мўл-кўл ҳосил бўлибди. Хор эл-юрт Азим ўлкага айланибди“.

Хоразм бир ўлкакис „Зардушт эрамиздан олдинги VI асрда яшаган. У Хоразм ҳокимлигига қарашли вилоятда чорвачилик билан шуғулланган. Спитама уруғидан бўлган „Авесто“ зардуштийлик динининг китоби бўлиб, унинг илк саҳифалари зардушт томонидан 548—529-йиллар орасида Амударё соҳилларида яратилган Бу китоб 12 минг ҳўкиз терисига битилган“.¹

Хоразм бир ўлкакис Исломгача бўлган фан ва маданият тарихи йўқ қилиб юборилган Хоразм кейинчалик Ал-Хоразмий, Ал-Чағминий, Ал-Беруний, Аз-Замахшарий, Сулаймон Боқирғоний, Шайх Нажмиддин Кубро, Жалолоддин Мангуберди, Паҳлавон Маҳмуд, Муҳаммад Солиҳ Ҳофиз Хоразмий, Ҳайдар Хоразмий, Абулғозий Баҳодирхон, Мунис Хоразмий, Огаҳий, Феруз, Комил Хоразмий, Аваз Ўтар сингари жаҳон илм-фан бешигини тебратган қомусий олимлару донишмандлар, фузалою уламолар, буюк давлат арбобларию халқ қаҳрамонлари ва нуктадон шоирларни тарбиялаб етиштирди.

Айниқса, Маъмун академиясининг, хусусан, Хоразмда ташкил қилингани ва ўша ерда ер юзи бўйлаб илм ва фан нурунинг таралгани, ўша нурнинг ҳозиргача тобора ёрқинлашиб тургани ҳайратлидир.

Хоразм бир беқиёс сулув ўлкакис Тарихчи олим Давлатёр Раҳимнинг хабар беришича, эллар ва юртлар оша қароргоҳ ахтариб, Хоразм ҳудудида кўним топган буюк зот, Муҳаммад пайғамбаримизнинг ғойибона дўсти Султон Увайсни Пайғамбаримиз топшириғига биноан

излаб, чориёрлардан Абу Бакр Сиддиқ, Ҳазрати Умар, Ҳазрати Усмон ва Ҳазрат Алилар Хоразм заминига келишган.²

Хоразм бир буюк диёркис Ўзбек маънавияти, миллий кадрият ва анъаналарини қайта тиклашга бош-қош бўлган Президентимиз И. А. Каримов сўзлари билан айтганда, „Ўзбек давлатчилигининг тамал тошлари бундан 2700 йил муқаддам айни Хоразм воҳасида қўйилганс

Хоразм тарихи ўзбек давлатчилигининг асоси, унинг қудрати ва қадимийлигининг тасдиғидирс

Бугун миллий-озодлик учун курашимиз тарихидан сўз кетар экан, биринчилар қаторида буюк Хоразм ўғлонларидан **Нажмиддин Кубро, Жалолиддин Мангуберди** каби миллий қаҳрамонларимизнинг номларини зикр этамиз.“¹

Хоразм шундай муқаддас заминки... У устига оппоқ туз сепиб қўйилган каби оқариб ётади, лекин қовунтарвузларининг ширинлиги тил ёради, мевалари асал каби лаззатли, хуллас, унинг таърифига сўзлар ожизлик қилади.

Камина коинот қадар бағри кенг, кўкси тоғлардан юксак, замини нақадар муқаддас Хоразмда туғилиб-ўсганимдан, вояга етганимдан жуда-жуда ғурурланаман. Хоразм олтин бешигим, Ер курраси узра гўзалликда ягона қошонам менинг.

Шунингдек, елкаси ерга тегмаган Худойберди полвоннинг чевараси, Хоразм подшоҳлиги саройининг афсонавий паҳлавони Жуманиёз полвоннинг невараси, бошланғич мактаб қоровули ва фарроши Очил Жуманиёз ўғли билан оддий қишлоқ аёли Раҳима Мадамин қизларининг фарзанди бўлганимдан осмон қадар фахрланаман.

Чунки улар мени дунёга келтиришди, оғзимга ҳалол лукма тутишди, ҳаромдан ҳазар қилишни ўргатишди, вужудимга Адолат ва Ҳақиқат руҳини олиб киришди, иймон ва виждон дарсларидан сабоқ беришди, мурғак қалбимга **Хоразмга муҳаббат** уруғини қадашди. **Хоразм жоним менинг!..**

*Кўнглим қат-қатидан ниш уриб чиққан зорим,
Эшитгай ушбу дам одил парвардигорим,
Сафо Очил, холис хизмат қилиш қарорим,
Хоразм деб келдим, Хоразм деб кетарман.*

Дарҳақиқат, қалбимда шундай армонли зор борки, муқаддас юртимга кўнглимдагидек хизмат қилолмаяпман. Ҳолбуки, бу фарзандлик бурчимдир.

Айниқса, МУСТАҚИЛЛИК тантанасининг қувонч уммонида руҳимга, томирларимга шундай завқ-шавқ тўла ҳаёжонли туйғулар оқиб кирдики, танам ичра тўй нашидаси ҳукмронлик қилди.

*Нурланиб кетди жаҳон,
Ғоят ушалди армон!
Инон, дўстгинам, инон,
Истиқлолим завқидан,
Қалбим тўла ҳаёжон!..
Билмасанг гар билиб қўй,
Энди Хоразмда тўй...*

Жалололидин Мангуберди Хоразмшоҳ мўғул истилочиларидан Хоразм мамлакатини озод қилиш дарди, Муҳаммад Раҳимхон Баҳодирхони соний Ферузнинг Чор Россияси босқинидан қутилиш орзу-умидлари, халқнинг

эркинлик билан йўғрилган армонлари ушалди. Зотан, 1991 йил 1 сентябрда бошланган тўй то ҳануз давом этмоқда ва давом этаверади.

*Бўлса ҳамки чопонимиз ямоқли,
Шунда эдик бир-бировга ардоқли,
Сўз айтмасдик сира-сира илмоқли,
Қадим дашту сўқмогингни ўпарман,
Эй, Хоразм, тупрогингни ўпарман.*

Дарҳақиқат, аввало, Чор Россияси, сўнгра собиқ Совет ва компартия босқинига қадар меҳр-оқибат, садоқат, бир-бировга муҳаббат кучли бўлиб, одамлар бир-бирини камситмасди, қалбларда **Адолат** ва **Ҳақиқат** машъали порлаб турарди.

*Тарихини суйган ёлғиз Сафо Очилми,
Шу дард билан куйган ёлғиз Сафо Очилми,
Аламлардан тўйган ёлғиз Сафо Очилми,
Киндик қони томган элдан айра тушимшам.*

Собиқ Совет тузуми даврида ўз юрти ва халқ тарихини ардоқлаган, Адолат ва Ҳақиқатни кўйлаган инсонлар бошига тухмат тошлари ёғдирилиб, пешонасига турли мудҳиш ёрликлар ёпиштирилиб, қувғин қилинарди.

XIX аср ва XX аср бошларида Хоразм шеъриятида мувашшаҳ ёзиш юқори санъат даражасига кўтарилган. Бу ҳаяжонли ижод намуналарини буюк шоир ва таржимон Огаҳий назмий асарларида кузатамиз. Бундай шеърни ёзиш ижодкордан юксак маҳорат ва салоҳият, ғоят қудратли ҳис ва ҳаяжон ҳамда шеър учун танланган объектга нисбатан беадад эътиқод ва муҳаббат туйғуларини талаб қилади.

„Хоразм жоним менинг“ касидалар мажмуасининг муаллифи, яъни камина мўътабар устозларга эргашиб „Мувашшахлар“ туркум шеърларини яратди. Уларда ҳар байтнинг биринчи сатридаги биринчи ҳарфини каторасига қилса, қандайдир қалб сўзлари келиб чиқади.

*Хоразм жоним менинг,
Юракда қоним менинг.
Васфин куйлаш бир умр,
Сўнмас армоним менинг.*

Чиндан ҳам шеър муаллифи Хоразм меҳр-муҳаббати билан тирик, „Хоразм“ деган сўз ёдидан кўтарилган кун унинг ўлган кунидир.

*Тизи қисмат бенасиб айлади гулдин мани,
Хоразм отлиғ беҳишт ажойиб элдин мани,
„Х“ ҳарфининг олдида фарқим йўқ қулдин мани,
Розиман шу ҳолима урмангиз йўлдин мани,
Дардим айтурман худо қўймаса тилдан мани.*

XX асрнинг 70- йиллари ўрталарида Хоразмнинг собиқ компартия раҳбарларидан айримлари каминани таъқиб ва тазйиқ остига ола бошладилар. Бунга каминанинг ўзи „айбдор“дир. Нега?.. Хоразм вилоят собиқ компартия қўмитасининг биринчи котиби вилоят халқ хўжалигининг барча соҳалари бўйича раҳбарни ўзининг қишлоғи ва туманидан келтириб қўйди. У ҳатто айрим туманлар партия қўмиталарининг иккинчи котиблигига ҳам ўзига тегишли кишиларни тайинлашдан қайтмади.

Камина эса учрашувларда, давраларда бундай салбий иллатларни, аниқроғи, маҳаллийчиликни очикдан-очик

фош этарди, адолатсизликларни танкид қиларди.

Авжига минган таъқиб ва тазйиқлар, уй қамоғига маҳкум қилиш сингари адолатсиз ва шафқатсиз жазолар инсон руҳига таъсир этмай қолмайди, албатта. Агар у шоир бўлса, ўша рухий ҳолатлар сатрларга у ёки бу шакл-мазмунда сингиши табиий ҳолдир.

Собиқ Шўро тузуми ва собиқ компартия мафкура-сининг гегемонлиги даврида мавжуд зўравонликларни очик айтиш ёхуд уларни сатрларга тўғридан-тўғри кўчириш мумкин эмасди. Шунинг учун адиблар Ўзбекистонда бўлиб турган ёвузона воқеа ва ҳодисаларни собиқ қизил инкилобдан олдинги даврга ёки ўша даврда яшаб ўтган буюк шахсларга, ёхуд хорижий мамлакатларга мослаб кўчиришарди. Бу ўз Ватани Ўзбекистонни, халқини, миллатини чин юракдан севган ва хукм сураётган хўрлик, зўравонлик, адолатсизликка лоқайд бўлмаган ижодкорларга хос услуб эканини яширмайман.

Шу сўз ва фикрлар муаллифи ҳам мустақилликка қадар „Аваз Ўтар монологи“, „Пабло Неруда монологи“, „Бенжаминнинг дор остида айтганлари“, „Жалолиддин Мангуберди манзаралари“ каби шеърий туркумлар яратдики, улар ўша пайтдаги тузумга қарши исён симфонияси сифатида янграшини истагандим.

*Мозористон ичра бўлди беаёв маконим,
Бу ҳам етмагандек отарди кимдир келиб тош.
Қўлларим занжирбанд, курашга йўқдир имконим,
Бироқ юрагимда ёнарди қасосли оташ.*

Бу ерда икки ҳақиқат уйғунлашган. Биринчидан, Аваз Ўтарни рухий хасталикда айблаб, уни Остона бува қабристонидан кўл-оёғини занжирлаб сақлашган.

Иккинчидан, собиқ Шўро тузуми давридаги мафкуравий зулм-заҳматлар Аваз Ўтар ўғли қисматига қиёсланган.

Ёки:

*Тенглик, Ҳурлик, Юрт деб куйлади у бир умр,
Кўриб ўтди боида фақат тухмат тошини,
Ғазаблар, азоблар... қонлар ютди, барибир,
Амалдор олдида эгдади ҳеч бошини.*

Дарҳақиқат, камина ҳам „Тенглик, Озодлик, Ҳурлик, Юрт деб“ яшади, кўлидан келганича уни куйлади, қанча азоб-уқубат кўрса-да, собиқ Шўро тузуми амалдорлари олдида ҳеч қачон бош эгдади.

Шу ўринда бўлиб ўтган бир воқеани эслаш жоиздир. Шоир, насрнавис, таржимон, адабиётшунос, санъатшунос, муаррих, тарбияшунос, файласуф олим Маҳкам Маҳмудов ўтган асрнинг 80- йилларида Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётининг таҳририят мудири бўлиб ишлар эди. Камина унга биринчи шеърӣ тўпламимни „Ярадор қушча“ номи билан топширдим. Устоз менга: „Дўстим, бу ном жуда яхши, лекин замон қалтис, шунинг учун тўплам номини „Умидвор қушча“ деб ўзгартирамиз“, деди. Ҳа, китоб „Умидвор қушча“ номи билан (1983 йил) чоп этилди.

Шундан кейин „Орзу“, „Умид“, „Армон“, „Хаёл“, „Эътиқод“, „Рух“ каби ҳис-туйғуларга ийланган сўзлар шеърларимнинг бош ғоя—мотивига айланди.

Ҳақиқий ватанпарвар ва миллатпарвар шоир ўз ижодида Ватан ва халқ тарихига, миллий қадриятларига, миллий қаҳрамонлар ҳаёт ва фаолиятига мурожаат қилиши табиий ҳолдир. Зеро, бадиий асар нозик ҳис-туйғулар воситасида қалбларга йўл топувчи, тафакку-

рини теранлаштирувчи, кўнгилларда муҳаббат ёхуд нафрат туйғуларини шакллантирувчи қудратли ҳодисадир.

Буюк шайх Нажмиддин Кубродан маънавий-маърифий-ахлоқий сабоқ олган, афсонавий қахрамон Темур Маликдан ҳарбий стратегия ва тактика сирларини ўрганган Жалолиддин Мангуберди Хоразмшоҳнинг ҳаёти, фаолияти ва босиб ўтган йўли ҳозир ҳам ардоқли, ўрнак ва намунадир. У ўзининг таҳқир-қисмати ҳақида ўйламади, Ватан ва халқининг озодлиги тўғрисида қайғурди, оқ сут берган онаси, жуфти ҳалоли, фарзандларидан Ватан ва халқини устун қўйди. Афсонавий Широқ қахрамонлигини у юз чандон устунроқ қилиб такрорлади. Шулар боис у ва унинг ёрқин хотираси ҳозирги миллий истиқлол мафқурасининг қат-қатига ва руҳига сингиб кетди, Ўзбекистон ва унинг халқи хотирасидан муносиб ўрин олди, унинг номига Олий нишон — „Жалолиддин Мангуберди ордени“ таъсис этилди.

*Олиб Нажмиддин Кубронинг дуосин,
Дилга жойлаб Муҳаммад Шоҳ нидосин,
Ичиб бугун Истиқлолнинг ҳавосин,
Жалолиддин бобом руҳи келибди.*

Мазкур „Хоразм жоним менинг“ шеърий мажмуага „Жалолиддин Мангуберди манзаралари“ деган туркум киритилдики, уларда Муҳаммад Хоразмшоҳнинг туркман хотинидан бино бўлган ўғли Жалолиддинга нисбатан кейинроқ уйғонган меҳри ва ишончи, қилган айрим хатоларидан пушаймони, унга ўз қиличи ва тожини топширгани, онаизорининг ўғлидан ўзи ва жуфти ҳалоли номусини душман кўлида булғанишига йўл

кўймаслигини сўрагани ва насиҳат қилгани, Шайх Нажмиддин Кубронинг унга Ватанни босқинчилардан озод қилиш борасидаги ўғитлари манзаралари ўз ифодасини топган.

Тўпладан ўрин олган „Кўрдима“ шеъри баҳоли кудрат Аҳмад Яссавий услубида ёзилган бўлиб, унда, асосан, Полвон пирга эътиқод, „Кўринди“да эса жаҳон олимлари томонидан берилган Жоруллоҳ унвонига сазовор бўлган буюк олим Аз-Замахшарийга чексиз хурмат туйғулари куйланган.

Шунингдек, „Хоразм“ тетрологиясини яратган ёзувчи, „Ўзбекистонда таржима тарихидан“ деган йирик илмий асарнинг муаллифи, олим Жуманиёз Шарипов, кўшиқлари билан жаҳон аро Хоразмни машҳур қилган мумтоз хонанда Комилжон Отаниёзов, Шерозий ва иқтидорли ёш хонанда Феруза Жуманиёзовалар сиймолари тараннум қилинди, бу тўплада.

Кези келганда яна бир нарсани алоҳида таъкидлаш лозимки, собиқ Шўро тузуми даврида ҳам ватанпарвар, инсонпарвар раҳбарлар фаолият кўрсатдилар ва кенг халқ оммасининг хурматини қозондилар. Мадамин Маткаримов, Олим Бобожонов, Исмоил Бекжонов, Искандар Дўсов, Л. Асқаровалар шулар жумласидандир.

Ҳозирда, яъни мустақилликдан кейин Исломи Бобожонов, Маримбой Бекжонов, Шакаржон Юсупова каби меҳнатқаш, фидойи инсонлар Хоразм иқтисоди, маданияти ва маънавиятини юксалтириш йўлида жонбозлик намуналарини кўрсатмоқдаларки, улар халқ хурматига сазовордирлар. Улар ҳақда битилган фахриялар ёш авлоднинг маънавий-ахлоқий тарбиясига самарали таъсир қилади, деган умиддамиз.

*Илҳом олиб матонатдан,
Зиё эмиб диёнатдан,
Сабоқ берар шижоатдан,
Ўзбекистон Қаҳрамони.*

Шу ўринда бир тарихий воқеа ёдга тушди: янглишмасам, XX асрнинг 60-йилларида Ўзбекистон Фанлар академияси ва тегишли ташкилотларнинг Хива шаҳрида Адабиёт музейи (илмий муассаса)ни ташкил этиш тўғрисидаги қарори чиққан эди. Бироқ маҳаллий раҳбарнинг лоқайдлиги деймизми, фан ва маърифатга нисбатан совуққонлиги деймизми, хуллас, ўша музей ташкил қилинмай қолди.

Мустақиллик тантанасидан кейинги Хоразм вилояти ҳокимлари, хусусан, Ислом Бобожонов Президентимиз фармонлари ҳамда ҳукуратимиз қарорларини бажариш ва амалда татбиқ этиш борасида фидойилик намунасини кўрсатди ва кўрсатмоқда. Урганч шаҳрида Жалолиддин Мангуберди ҳайкалининг ўрнатилиши ва боғнинг бунёд этилиши, „Авесто“ хиёбонининг яратилиши, Хоразмга троллейбуснинг олиб борилиши ва бошқа бунёдкорлик ҳамда ободончилик ишларининг тўғри йўлга қўйилиши шу фикримизнинг далилидир.

*Илм мулкин харж айлади,
Юртга меҳрин бож айлади,
Эл қайғусин тож айлади,
Ўзбекистон Қаҳрамони.*

Бадий асарлар қаҳрамонларини меҳнаткаш халқ ичидан излаб топиш лозим. Зеро, улар мустақилликни мустаҳкамлаш, ривожлантириш ва такомиллаштириш

ишларида бунёдкорлик, ижодкорлик, фидойилик ва жонбозлик қилмоқдалар. Шу нуқтаи назардан мазкур китобдан қаҳрамонлик кўрсатаётган инсонлар манзаралари ўрин олди.

„Хоразм жоним менинг“ шеърлар мажмуасининг „Хоразмча куйлайман“ бўлимига хоразмча рух, тил, оҳанг, нозик халқ иборалари сингдирилган.

*Атлас гўйнак гийдингизми, бикажсон,
Айтар гапим дуйдингизми, бикажсон,
Тўлқин ташлаб галишингиз чиройли,
Охир манга ийдингизми, бикажсон.*

Ёки:

*Дардимнинг давоси санам бор бўлгай,
Манатларин шангирдиси зўр бўлгай,
Ялдираши гўзларима нур бўлгай,
Манатли тахясин гийиб галсинлар.*

„Мухаммаслар“ бўлимига кирган шеърларнинг кўпчилиги собиқ Шўро тузуми даврида ёзилган бўлиб, уларда келажакка ишонч, нурли истиклолга умид туйғулари ўз ифодасини топган.

*Ишонч комил, кўп чўзилмас оху зорлар,
Вақти келиб шўх-шўх янграр хазин торлар,
Оққан дарё оқар такрор, эй Хушторлар,
Яхшиларга келарди кўп қирон, ёмон,
Сотқинларга даври келса, даврон ёмон.*

Лирик қаҳрамон ўзбек халқи бошига 1937 йилларда, 1950 йилларда, қолаверса, Гдлян ва Ивановлар раҳбар-

лигидаги қароқчи-каллакесарлар томонидан тушган кулфатлар, эл чеккан оху зорларнинг кўп чўзилмаслигига ишонади, собиқ компартия малайларининг барбод бўлишига умид боғлайди. Шеърни муаллиф Хуштор тахаллуси билан ёзганки, бу ўша давр ёвузлигига пинҳона кураш услубидир.

70- йилларнинг охири 80- йилларнинг бошларида ёзилган „Хуш армоним бор“ шеърда дўпписини олиб кел деса, калласини олиб келадиган ерлик компартия малайларининг сотқинлиги, золимлиги, ёвузлиги очиб ташланади:

*Ёронлар, дўст деганим азёрга ҳамдам экан,
Касби доим золими гаддорга ҳамдам экан,
Оламда ном чиқарган таррорга ҳамдам экан,
Элу юрт юз ўгирган маккорга ҳамдам экан,
Кўзларини ёғ босган ақли ногироним бор.*

Камина орзу қилган, ишонч билан айтган фикрлари амалга ошди. Собиқ Шўро тузуми емирилди, собиқ компартия мафкураси, ёвузона сиёсат барбод бўлди, асрлар давомида халқ интизорлик билан кутган истиқлол даврони етиб келди. Эл-юрт ичра „Сафо Очил ёди нурли истиқбол, Жалолиддин орзу қилган Истиқлол“ нафаси уфурди.

Юртбошимиз 1 сентябрни Мустақиллик байрами кунини деб эълон қилди. 1991 йил 1 сентябрдан эътиборан бу кун халқ байрами сифатида нишонланиб келмоқда ва бу байрам анъанага айланиб қолди.

Бутун Ўзбекистон халқи, жумладан, хоразмликлар буюк давлат арбоби, миллий қаҳрамон Жалолиддин Мангуберди Хоразмшоҳ, елкаси ерга тегмаган, доврўғи

оламга кетган пахлавон, файласуф шоир, донишманд Инсон, халқ орасида „Полвон пир“ деб ном чиқарган Пахлавон Маҳмуд, Хоразмнинг Чор Россияси зулмидан, қарамликдан озод бўлишини орзу қилган ва бу йўлда фидойилик қилган, Хоразм маданият, маърифат ва маънавиятини ривожлантириш ҳамда янада юксалтиришга бош-қош бўлган Хоразм хони Муҳаммад Раҳимхон Баҳодирхони соний Ферузлар номларини ва қилган ишларини беҳад қадрлашади. Улар ҳақидаги илмий-оммабоп мақолалар „Хоразм жоним менинг“ мажмуасига киритилдики, ўша буюк зотлар ва уларнинг фаолияти Хоразм кўзгусидир.

Муҳит, шоир ва шеърни бир-биридан ажратиш қийин. Чунки муҳит шоир руҳиятига, кайфиятига доимий равишда бевосита таъсир этади. Шоир ҳам бошқа инсонлар каби табиий ва ижтимоий муҳит ичра яшайди.

Беш бармоқ бир хил бўлмагани сингари одамлар ҳам, кўйингки, раҳбарлар ҳам турли-турли характерга эгадирлар. Бирлари адолатли, бошқалари адолатсиз. Демак, ҳаёт ва турмушда ҳам адолатсизликлар учраб туриши мумкин. Бундай ҳолатлар, салбий иллатлар шоирга ўз таъсирини ўтказади ва улар ижодкорнинг руҳиятини, кайфиятини ўзгартиради. Шу психологик жараёнлар, ҳаёт ва турмушда учраб турадиган салбий лавҳа ҳамда манзаралар шеърга ўтиши табиий.

Бироқ ҳаётдаги шу камчилик ва нуқсонлар тасвирланган шеърларни мавжуд тузумга қарши ёзилган деб баҳолаш асло мумкин эмас. Собиқ Шўро тузуми давридаги айрим асарлар бундан истисно. Чунки собиқ компартия мафкуриси миллий халқларнинг маънавияти ва маърифати, эркинлиги ва озодлигига қарши йўналтирилган эди.

Ушбу „Хоразм жоним менинг“ шеърлар мажмуасининг лирик қаҳрамонлари Хоразмни жон-жонидан севади, унинг тарихи ва ҳозирги куни, миллий қаҳрамонлари, диёр озодлиги ва халқ фаровонлиги учун фидойилик кўрсатган азиз инсонлар, миллий истиқлол ғоясини ҳаётга татбиқ этаётган зиёлилардан фахрланади, учраб турадиган айрим камчиликлардан ранжийди.

„Хоразм жоним менинг“ номли китобим дурдона Хоразм тарихига, ота-боболаримга, юртимнинг миллий қадрият ва анъаналарига, исмлари маълум ёхуд маълум бўлмаган улуғ аждодларимга, қаҳрамон Хоразм халқининг бугуни ҳамда буюк келажагига, қолаверса, Маъмун академиясининг муборак тўй тантанасига бекиёс ҳурматим ва эътиқодим рамзидир.

Муаллиф

КУЙ КЕЛМОҚДА

Жайхун томон чиқдим, тўлқинлардан,
Сувда қуёш акси — ёлқинлардан,
Тўлқин ўпиб қочган қирғоқлардан,
Қирғоқдаги турфа ўтлоқлардан,
Куй келмоқда, куй.

Гулбаргдаги шаффоф шудринглардан,
Хў, чайкалар қурган гурунглardan,
Сочин тараб турган мажнунтолдан,
Табиат куйлаган истикболдан,
Куй келмоқда, куй.

Қирғоқда ўлтирар бир париваш,
Сочлар ёйиқ. Куйларс Куйи оташ,
Кўшиғи айламиш дилни кўклам,
Оҳанги сеҳргар, ажиб кўркам,
Куй келмоқда, куй.

Сувларнинг жилвагар шилдираши,
Қушларнинг умидвор чулдираши,
Табиат безаги — тўқайлардан,
Тўқайзорда сайроқ тўрғайлардан,
Куй келмоқда, куй.

Жайхун қирғоғида бир ўлка бор,
Мисли соҳибжамол, шижоаткор.
Киндик қоним томган, эй Хоразм,
Сенга қулоқ тутсам, солсам разм,
Куй келмоқда, куй.

Келажак куйи бу, дилга хузур,
Халқимга куйлайман уни мағрур.
Ўйинқароқ шўх-шўх охулардан,
Охулардай гўзал туйғулардан,
Куй келмоқда, куй.

ХОРАЗМДА БАҲОР

Нурланиб кетди осмон,
Ғоят ушалди армон!
Инон, дўстгинам, инон,
Истиклолим завқидан,
Қалбим тўла ҳаяжон!..
Билмасанг гар, билиб қўй,
Энди Хоразмда тўй.
Таралди ажиб миш-миш:
„Қиш кетиб, баҳор келмиш“.
Боғлар очилмиш, кулмиш,
Қарс уриб ўйнасам гар,
Кимдир ҳайрон тикилмиш
Билмасанг, ҳой, билиб қўй,
Бугун Хоразмда тўй.
Қаранг баҳорга мундоқ,
Нияти аён шундоқ.
Меҳри қайноқдир, қайноқ,
Кезиб у эл оралаб,
Юрт дардин ўйлар ҳар чоқ.
Билмасанг гар билиб қўй,
Энди Хоразмда тўй.
Маслагимиз элга ёр,
Умидимиз улуғвор.
Юртга меҳримиз нисор,

Севинчим яширолма,
Дўстгинам, айтай такрор:
Билмасанг гар билиб қўй,
Энди Хоразмда тўй.
Сен асли иззатталаб,
Қилмасдан иззат талаб,
Кел, хофиз, куй басталаб,
Кел, боғбон, гул дасталаб,
Янграб турсин нафис куй,
Тараб турсин гуллар бўй,
Ахир, Хоразмда тўй!

ХОРАЗМ

Гуллар терсам боғларингни
Кезиб, гўзал Хоразм,
Сенинг ишқинг юрагимда
Жўшар ҳар гал, Хоразм.

Қўлимизда хилпирайди
Мустақиллик байроғи,
Эрк яратган гулбоғларга
Борар жадал Хоразм.

Булоқ каби тошиб турган,
Пок-беғубор меҳримдан,
Сенинг учун қалбим ичра
Қурдим хайкал, Хоразм.

Қабул айла яшнаб турган
Дилбоғимдан гулчамбар,
Сафо Очил сени куйлаб,

Ўзди ғазал, Хоразм.

ХОРАЗМ ДЕБ КЕЛДИМ

Кўкарган кўкламда бу бевафо дунёга,
Хоразм деб келдим, Хоразм деб кетарман.
Дўстлар, хирс қўймадим лекин молу дунёга,
Хоразм деб келдим, Хоразм деб кетарман.

Юртим манинг асил юртлар ичра ягона,
Тупроғидан унар олтин, гавҳар, дурдона.
Шул сабабдан бўлмиш унга барча парвона,
Хоразм деб келдим, Хоразм деб кетарман.

Бир пайтлар жонланиб Жайхунимдан жон оқди,
Бир пайтлар жон эмас, қизил-қизил қон оқди.
Воҳам ҳолин кўриб, не яхшилар тутакди,
Хоразм деб келдим, Хоразм деб кетарман.

Қалбимда бир умр воҳагинам дарди бор,
Ғайирлар юқтирган қора-қора гарди бор.
Юва билсам барин, бўлар эдим бахтиёр,
Хоразм деб келдим, Хоразм деб кетарман.

Кимлардир юртимга йўлатмасдан едилар,
Кимлардир Хоразм ўзингники дедилар,
Эркин юриш учун менга ҳуқуқ бердилар.
Хоразм деб келдим, Хоразм деб кетарман.

Севиниб кўзимдан оқар ҳалқа-ҳалқа ёш,
Машъум тақдиримга бериб келганман бардош,
Булутлар ортига бекинмагин, эй Қуёш,

Хоразм деб келдим, Хоразм деб кетарман.

Кимдир азим юртда санаб ўзлигин азим,
Такрор тош отишга нега айлабди жазм,
Эс-хушин йиғмаса, кечирмайди Хоразм,
Хоразм деб келдим, Хоразм деб кетарман.

Кўнглим қат-қатидан ниш уриб чиққан зорим,
Эшитгай ушбу дам одил парвардигорим,
Сафо Очил, холис хизмат қилиш қарорим,
Хоразм деб келдим, Хоразм деб кетарман.

ЖОНИМДА ХОРАЗМ

Тиғи қисмат бенасиб айлади гулдин мани,
Хоразм отлиғ беҳишт ажойиб элдин мани.
„Х“ ҳарфининг олдида фарқим йўқ қулдин мани,
Розиман шу ҳолима урмангиз йўлдин мани,
Дардим айтурман худо қўймаса тилдан мани.

Аҳли амал халқ эмас, амал учун талашар,
„Халқ“ сўзин ниқоб этиб, минбарлар сари шошар.
Лозим бўлса дамо-дам ит ялоғин ялашар,
Ўзин билган донони оловларда қалашар,
Қувлаб Хоразм отлиғ ажойиб элдин мани.

Жалололдин ҳокини келтиргувчи топилмас,
Ҳокин келтириб руҳин қулдиргувчи топилмас,
Аждодларга ҳурматин билдиргувчи топилмас,
Гулшандан сассиқ алаф юлдургувчи топилмас,
Тиғи қисмат бенасиб айлади гулдин мани.

Тўғри сўзим боиским кул қилғич ўтлар кўпдир,
Балки изимда юрган искагич итлар кўпдир,
Гохи кириб қўйнимга қон сўргич битлар кўпдир,
Худодан умидим кўп, барака-кутлар кўпдир,
„Х“ ҳарфининг олдида фарқим йўқ кулдин мани.

Ҳақ ёрлақаб бир умр софликдан айрилмайин,
Орзуларим муборак ипакдай майин-майин,
Сафо Очил гуркираб топгай ривож кун сайин,
Келиб вақти-соати қанотим қайрилмайин,
Дардим айтурман худо қўймаса тилдан мани.

ТУПРОҒИНГНИ ЎПАРМАН

Эй Хоразм, тупроғингни ўпарман,
Сўроққа тут, сўроғингни ўпарман,
Дала-дашту сўқмоғингни ўпарман,
Бориб уруғ-аймоғингни ўпарман,
Ҳар бир кўли қадоғингни ўпарман.

Берган орзу, ҳавасингдан ўргилай,
Майин-майин, шўх сасингдан ўргилай,
Айра тушдим нафасингдан, ўргилай,
Дала-дашту сўқмоғингни ўпарман,
Эй Хоразм, тупроғингни ўпарман.

Бўлса ҳамки чопонимиз ямоқли,
Шунда эдик бир-бирова ардоқли,
Сўз айтмасдик сира-сира илмоқли,
Қадим дашту сўқмоғингни ўпарман,
Эй Хоразм, тупроғингни ўпарман.

Доғландими сафо меҳри дилимиз,
Гулдирайди ширин-шакар тилимиз,
Не кунларга қолди бизнинг элимиз,
Қадим дашту сўқмоғингни ўпарман,
Эй Хоразм, тупроғингни ўпарман.

Тақдир экан, дайдиб-дайдиб борарман,
Қучоғингга бир кун қайтиб борарман,
Соғинганим такрор айтиб борарман,
Қадим дашту сўқмоғингни ўпарман,
Эй, Хоразм, тупроғингни ўпарман.

Қайтиб борсам, дўст-ёроним бормикан,
Хўсториму хавондоним бормикан,
Сафо Очил, хур давроним бормикан,
Қадим дашту сўқмоғингни ўпарман,
Эй Хоразм, тупроғингни ўпарман.

ЭЙ, ЖАЙХУНИМ

Эй, Жайхуним, меҳри боқий
Дарёмисан сан,
Денгизларга ёки мендай
Шайдомисан сан.
Тўлқинларинг ичра сиру
Асрор яширин,
Ғариб ташлаб кетган дарддан
Биномисан сан.
Қанча-қанча ғарибларнинг
Кўз ёши санда,

Қайғулардан ишораю

Имомисан сан.

Талпинурсан қирғоқларга

Токи бош уриб,

Кўнглим билгич пайғамбару

Дономисан сан.

Эллар, диллар ларзаланур

Мискин куйингдан,

Боболардан қолган мунгли

Навомисан сан.

Тилга киргил, эй Жайхуним,

Ўйларинг равшан,

Ўз юртингга меҳри боқий

Сафомисан сан.

ЭЛ СОҒИНЧИ

Адил йўлни излаб юриб, бирдан сурундим,
Найлай, дўстлар, равон йўлдан айра тушмишам.
Гулшан дея гулхан ичра куйиб, урундим,
Киндик қоним томган элдан айра тушмишам.

Камдир менга элим учун чеккан азобим,
Ғанимларга чексиз лекин қаҳру ғазабим,
Хоразмийдир асли ўзи насли насабим,
Киндик қоним томган элдан айра тушмишам.

Амударё, кутгил мени, кутгил умидвор,

Лойли-лойли сувларингдан қониб ичгум бор,
Томчиларинг кипригимда титрар шашқатор,
Киндик қоним томган элдан айра тушмишам.

Тарихини суйган ёлғиз Сафо Очилми,
Шу дард билан куйган ёлғиз Сафо Очилми,
Аламлардан тўйган ёлғиз Сафо Очилми,
Киндик қоним томган элдан айра тушмишам.

ҲАМҚИШЛОҚЛАРИМГА

Ҳамқишлоқлар, сизга бир сўз дегим келади,
Шу сўзни излаб кезмоқдаман саргардон.
Ўша сўзлар қайлардадир жилва қилади,
Билмам, билмам, етарканман унга қай замон!
Ҳамқишлоқлар, сизга бир сўз дегим келади.

Типирчилар қўл-оёғи бешиқбанд гўдак,
Йиғларс даладаги она кўкрагин кўмсаб.
Шундай кўмсаш дарди билан ёнурман ҳалак,
Овози бўғилди аммо, айтолмай бир гап,
Типирчилар қўл-оёғи бешиқбанд гўдак.

Мен гўдакмас, эрк ҳам бермам тилимга бироқ,
Рости, ўз тилимни ўзим қиламан таъқиб.
Гоҳи-гоҳи ухлагандай ётаман уйғоқ,
Ва ичимда дейман шу чоқ ёниб-тутақиб:
— Мен гўдакмас, эрк ҳам бермам тилимга бироқ.

Минг розиман, майли, бўлсам бўлай бешиқбанд,
Минг розиман шу гўдаклик кезимга қайтсам.
Ахир, айтилади илиқ сўзлардан харчанд,

Айб қилманг такрор-такрор шу гапим айтсам:
— Минг розиман, майли, бўлсам бўлай бешиқбанд.

Мен орзуманд илиқ сўзлар! Билиб қўйингиз,
Туғилдим-ку мен ҳам шундай ҳамма қатори.
Такрорлайман эшитганим, майли, йўйингиз,
Ё қанотсиз қушга, майли сананг хумори.
Мен орзуманд илиқ сўзлар, билиб қўйингиз.

Мен орзуманд сўзлар, сизни излайман тинмай,
Ҳамқишлоқларим ҳам балки сизга интизор.
Юрагимни очмоқдаман бугун тортинмай,
Омадли одамлар каби мен ҳам бахтиёр.

Мен орзуманд сўзлар, сизни излайман тинмай.

Гоҳи тилга қўнар. Севинч сиғмас оламга,
Бироқ унутамаман кўплар билан сўзлашсам.
Бу не бахт, жабр қилар, хайҳот, одамга,
Қор остида бойчечаклар билан бўзлашсам,
Такрор тилга қўнар. Севинч сиғмас оламга.

Ҳамқишлоқлар, сизга бир сўз дегим келади,
Ўша сўзни излаб кезмоқдаман саргардон.
Ўша сўзлар қайлардадир жилва қилади,
Билмам, билмам, етарқанман унга қай замон?
Ҳамқишлоқлар, сизга бир сўз дегим келадис

МУВАШШАҲЛАР

1

Хоразмдай гулшан борми зебо-зебо,
Гулшанин ҳавоси мунча сафо-сафо.

Осмони биллурдай тиниқ бир ўлкаки,
Эркин парвоз этар ҳали хумо-хумо.

Равнақ топиб қалбим ичра бора-бора,
Таралса не ажаб нодир наво-наво.

Авлиёлар руҳин шод этмак муродим,
Ки Хоразм номин авайлаб доимо.

Заковат мулкида аҳли зариф заркаш,
Жайхун бўйларида кезмиш шайдо-шайдо.

Малоҳат масканин малиҳ ул мулкдори,
Ки ёр Сафо Очил Хоразмга илло.

2

Жаннатмакон жойлар юрагимга жо,
Шул масканда таъзим этгай хурлико.

Олам осмонида гўзал Хоразм,
Ўркин юлдуз мисол чарақлар танҳо.

Нафосат боғларин соғиниб ёндим,
Билсам, кўнглим ўзи бўстони саро.

Илтижо айларам, эй моҳи малак,
Саро бўстон сари келгил, марҳабо.

Мухобот этурман, эй Сафо Очил,
Хоразм аталмиш бу гулшан аро.

3

Мағрибдан Машрик қадар то,
Ки Хоразм эди доро.

Елкага ортиб юрт юкин,
Жалол бўлмиш элдин жало¹.

Нортуядек борар норғул,
Оҳ тортадир чўлу сахро.

Иймон келтириб бирликка,
Оёғидан чиқар садо.

Насиб этсин, иншооллох,
Оқмай қолмас оққан дарё.

Гулоб бергил, Сафо Очил,
Нўш айлабон тузай наво.

4

Юрт меҳри ҳамду санодир, сано,
Эл аро зебо лайлодир, лайло.

Рангин гулзорлар товланиб ҳар дам,
Вафо ганжига жилодир, жило.

Алпомиш қадли не йигитларки,
Қалбида ўчмас иншодир, иншо.

Кавсар булоғи не ҳожат бизга,
Юрт меҳри танга шифодир, шифо.

Давомат этгай куйланиб шеърим,
Дилкушо нафис садодир, садо.

Андуҳ билмасмен, эй Сафо Очил,
Дилда эл-юртим лайлодир, лайло.

5

Қиёмат-қойим бўлмас асло,
Қўлласа агар юртим худо.

Офият аҳли, эй Хоразм,
Пешвосан ўзинг умри бақо.

Надомат топмас бу олам гар,
Аҳли мусулмон бўлса асо.

Имоним комил, эй яхшилар,
Хоразм асли хуршид сиймо.

Муножот айлай, Сафо Очил,
Оллоҳнинг ўзи бергай фатво.

6

Маҳзун элим қашшоғу гадо,
Сийнасида оҳ урар жафо.

Енг шимариб чикмай майдонға,
Истамайдир ҳеч кимга ийзо¹.

Не офатки мунча ювошлик,
Ювош бўлманг, йўқолсин юхо!

Иблисларга шафқат қилмангиз,
Ушбу йўлда тилайман зако.

Нуктадонлиғ лозимдир бугун,
Булганмасин мусаффо ҳаво.

Гул баргига, эй Сафо Очил,
Ўзилгувчи ажойиб имло.

7

Воҳамда ҳақиқий истиқлол бўлсин,
Ғийбатчи ғанимлар тили лол бўлсин.

Армон билан ўтган шахидлар руҳи,
Ки мустақил юртда истиқбол бўлсин.

Саришта айлабон уни авлодлар,
Умрида тоабод бахт-иқбол бўлсин.

Фидойи элдошлар қадри бир умр,
Қон-қондан унган бир нав-ниҳол бўлсин.

Иттифоқ бўлишдир хурлик шиори,
Миллатим бирликда баркамол бўлсин.

Навосоз Хоразм, эй Сафо Очил,
Сайригоҳим менинг бемалол бўлсин.

8

Куфр дайрида бошим чикмади кулфатдан,
Вале бош тортмадим эл учун хизматдан.

Уммати мусулмон қўй каби ювош зот,
Оҳ тортдим мўминлар чеккан уқубатдан.

Йилон муҳра кўрдим рақиблар оғзида,
Худойим асрасин шундай касофатдан.

Ланж бўлмай, халойиқ, уммоллар қаламин,
Янчиб ташлаб, фориф бўлинг ҳалоқатдан.

Ажойиб кунларни буюргай Яратган!
Кун келарки бизга қутулмоқ ғурбатдан.

Шарру хайрдин бўл огоҳ, Сафо Очил,
Буюргай сенга ҳам роҳат-фароғатдан.

9

Бир умр кўксимда оҳим ниҳон,
Ошкор этолмасдан дилда армон.

Ижобат айламас замон зулми,
Дорлар бошим узра ларзон-ларзон.

Рақибимдир менинг ҳукми даврон,
Адолат ниҳолин топтар ҳар он.

Устхоним оқармиш, найлай, дўстлар,
Ахволимдан кулар шайтон-шайтон.

Мағлуб эрмас қалбим шижоати,
Олдимда бош эгар довон-довон.

Раият бирла мен, Сафо Очил,
Армоним қилурман дoston-дoston.

10

Савдойи бўлмасин деб, ўзинг кўрсатмай қўйдинг,
Ҳавойи бўлмасин деб, ўзинг кўрсатмай қўйдинг.

Ўрта бўйли қалам қош, қандай берайин бардош,
Бир умр кулмасин деб, ўзинг кўрсатмай қўйдинг.

Надир менинг гуноҳим, етгай оҳингга оҳим,
Ў биров билмасин деб, ўзинг кўрсатмай қўйдинг.

Матир рўмолинг ўпай, зебо жамолинг ўпай,
Тафтимда сўлмасин деб, ўзинг кўрсатмай қўйдинг.

Анвойи гуллар тотли, қалбимда сулув отли,
Гулимни юлмасин деб, ўзинг кўрсатмай қўйдинг.

Сафо Очил, орзулар тарк этмасин қайгулар,
Ўйларим бўлмасин деб, ўзинг кўрсатмай қўйдинг.

11

Арши аъзам эли нолишим тинглаб,
Омин демасмикан тилагим англаб.

Раият дардида зулматда ёниб,

Нурафшон кунларни қилурман талаб.

Маслагим бол йиғгай гулзор ичраким,
Асалари янглиғ ҳар кун эрталаб.

Ошкор айлай кўрган ситамим бир-бир,
Эшақари қувмиш боғдан силталаб.

Ниятим холисдир, табиатнинг неъматин,
Элга бермоқ эди йиғиб битталаб.

Ижобат бўлғайким эл-юртга қайғум,
Ичимда ўйларман дардим эркалаб.

Мушки анбар таровати то ҳануз,
Сафо Очил қалбин қўймиш эгаллаб.

12

Муаззам Хоразмни тавоф этинглар,
Ўд этиб, дил кўкида офтоб этинглар.

Етти иқлим етмиш минг порадири токи,
Висолин шарбатидан гулоб этинглар.

Насиб этмасин гулоб ғайри ниятга,
Ки ғайрилар қадамин хароб этинглар.

Истиғнолар айласин аҳли пок васли,
„Феруз“ айтиб кўнглимни шитоб этинглар.

Наздимда ҳурлиқолар васфидир бир пул,

Менинг учун юрт васфин сероб этинглар.

Гавҳар, инжу керакмас, эй Сафо Очил,
Хоразм тупроғин тавоф этинглар.

ХОРАЗМ ЖОНИМ МЕНИНГ

Ойга мисол соҳибжамол Хоразм жоним менинг,
Юрагимда битган ниҳол Хоразм жоним менинг.

Бу оламда ҳар бир маскан нур эмар зиёсидан,
Эътиқодим рамзи ҳилол Хоразм жоним менинг.

Жисмим аро руҳи Маъмун яшайдир бўлиб мамнун,
Ҳайратли бу ширин висол Хоразм жоним менинг.

Ал-Хоразмий ўсган гулшан Берунийга эрур шаън,
Тоҳануз кўркам истиқбол Хоразм жоним менинг.

Шайх ул Нажмиддин Кубродан, нурли Арши Аълодан,
Келган неки хайри аъмол Хоразм жоним менинг.

Жалолиддин Мангуберди юртин шод-хуррам кўрди,
Юртбошим берган истиқлол Хоразм жоним менинг.

Замахшарий нидо айлар, Полвон Пир дуо айлар,
Мустақиллик топсин камол Хоразм жоним менинг.

Сино шошар Хоразмга, ажойиб тўй-базмга,
Маъмун ҳақда сурди хаёл Хоразм жоним менинг.

Мунис, Огаҳий бир томон, Феруз куйлайди ҳамон,

Ер юзига ярашган хол Хоразм жоним менинг.

Нурли Ислом нафасидан, Сафо Очил, дафъатан,
Кўкрагимга тегди шамол Хоразм жоним менинг.

ХОРАЗМГА

Бирор гулшан эмас қиёс
Хоразмга, Хоразмга.
Керакмайдир сунъий пардоз
Хоразмга, Хоразмга.

Хоразмнинг одамлари,
Кенгдир юрак оламлари.
Ярашибдир, хай-хай, мумтоз
Хоразмга, Хоразмга.

Хоразмдир жони-танним,
Туғилиб-ўсган масканим,
Қўшиқларим этгай парвоз
Хоразмга, Хоразмга.

Жўшиб куйлар ҳар бир гиёҳ,
Ҳамроҳ, ахир, Расулulloҳ,
Худо берган майин овоз
Хоразмга, Хоразмга.

Оқиб турар меҳри наво,
Боғлар аро сеҳри садо,
Келсин аҳли назми ниёз
Хоразмга, Хоразмга.

Сафо Очил содиқ ёрсан,
Учар қушдай учиб борсам,
Бир дилафрўзу дилнавоз
Хоразмга, Хоразмга.

ЭЙ ОНА ЮРТ

Кетмадим эй Она юрт,
Бағрингдан безор бўлиб.
Ахир, ким ҳам истайдир
Юрмак хору зор бўлиб.

Казо-казолар ҳукми
Айлаган таъсир боис,
Ҳаттоки қариндошлар
Талашди ағёр бўлиб.

Қон қақшадим неча бор
Ётиб уй қамоғида,
Ҳокимлар кун бермади
Шафқатсиз ғаддор бўлиб.

Гўдаклар етим қолиш
Хавфи туғилган чоғлар,
Чексиз кенг жаҳон кетди
Кўзларимга тор бўлиб.

Элу юртим соғиниб
Қон ютарман шу кунлар,
„Х“ ҳарфин кўрган замон
Яшнаймаман баҳор бўлиб.

„О“ омад бахш айлайдур,
„Р“ кўтариб руҳимни,
„А“ ни кўрган амалдор
Қолгай у абгор бўлиб.

„З“ бағрида зарифлар
Сайрон-сайрон кезадир,
„М“ дан мўралар доим
Ватанга хуштор бўлиб.

Нодонлар амридадир,
Илму санъат гулшани,
Дайдир аҳли фузало
Илло хокисор бўлиб.

Сафо Очил ёзуғи
Надир, аё дўстлар,
Наҳот қолурман юртдан
Йироқда мазор бўлиб.

ХОРАЗМЛИК ЙИГИТЛАР

Сулувга ён беради
Хоразмлик йигитлар.

Ишқдан нишон беради,
Хоразмлик йигитлар.

Қизлар деса „Оғажон“,
Ишонинглар бегумон,
Жонига жон беради,
Хоразмлик йигитлар.

Жозибасин айлаб фан,
Айирмай елкасидан,
Тахти равон беради,
Хоразмлик йигитлар.

Дардини дарҳол туйиб,
Севги шаробин қуйиб,
Уммон-уммон беради
Хоразмлик йигитлар.

Товус қадам келсинлар,
Бўлиб олам келсинлар,
Қалбга тугён беради,
Хоразмлик йигитлар.

Дерлар: „Сафо, очил-хай“.
Дейман: „Ғунчам очилгай“,
Даври даврон беради,
Хоразмлик йигитлар.

ХОРАЗМ МАНЗАРАЛАРИ ТУРКУМИДАН

СУВ

Арикларда пишқириб,
Қирғоқларга ўшқириб,
Сира билмасди уйқу,
Шошиб келар оқар сув.

Оқар сув, оқар сув
Тоза эмас, лойқа сув.
Кўриниши чунонам
Ўзим каби ўжар у.

Ўзи ўжар бўлса ҳам,
Бошида кўп ташвиши:
Доим Ернинг шўрини,
Ювишдир билган иши.

АМУДАРЁ БЎЙИДА

Амударё бўйлари
Гўзал, чиройли, тоза.
Дилга яқин куйлари,
Қилгим келар овоза.

Чап соҳили боғу роғ,
Сайроқ қушлар макони.
Қулоқ солинглар, кулоқ,
Лол қолдирар дунёни.

Ўтириб тунга қадар,
Унутиб дунё ишин,
Томоша қилгим келар
Ҳар кун ойнинг чиқишинс

ҚЎШИҚЧИ ҚУШЛАР

Дарё бўйидан
Қўшиқ таралур.
Воҳам орзусин
Эшиб таралур.

Ким куйламоқда
Мунча умидвор?
Кўнглим очилар,
Ҳой, айтинг, ким бор?

Ҳеч ким йўқ экан,
Мундоқ қарасам,
Дарё бетида
Титроқ, қарасам.

Тўлқин бу, тўлқин
Куйларкан, ана
Қушлар қилмоқда
Кўкда тантана.

Қўшиқ айтмоқда
Софдил қушларим.
Турфа куйларга
Тўлмоқда бағрим!

МАЖНУНТОЛ

Ҳў, қирғоқда мажнунтол,
Дарё томон қарайди.
Кўзгу қилиб сувни у,

Сочларини тарайди.

Кокилин сийпалаб,
Тўлқинлар ўпар, ўтар.
Бирин-кетин қувлашиб,
Узоқ-узоққа кетар.
Мажнунтол эса бунда
Ҳамон қалтирар дир-дир.
Тўлқинларнинг изидан,
Кўзин узмай қарайдир.

ДАРЁ ЎТИНЧИ

Аму оқар, —
Ташлаб менга кўз қирин,
Кўзларимни ўйнатар жимжимаси.
Аму оқар, —
Сўзлайди,
Тили ширин, —
Юрагимга ўтмоқда таржимаси.
— Ўтинчим бор,
Лойқатманг зилол сувим,
Ташламанглар турли-туман чиқинди.
Балиқларим — иноқ.
Чикмасин чувим,
Аввалгидек саркашлигим йўқ эндис

КЎРДИМО

Муҳаммадни хаёлимда кўрдимо,
Ҳолим айтиб, мадад сўраб турдимо,
Шайтонга ҳай дегин, деди пайғамбар,

Йўлларимни эзгуликка бурдимо.

Субҳидамда аждодларим ёд айлаб,
Мубораку улуғ рухни шод айлаб,
Вас-вас отлиғ душманимни мот айлаб,
Кубро бобом ила суҳбат курдимо.

Кўзларимга ҳалқа-ҳалқа ёш инар,
Ёшлар ичра улуғ Ватан кўринар,
Шу кунларда пирсиз одам уринар,
Полвон Пирга сафо меҳрим бердимо.

Дўстлар, қай бир ишга кўлим урмайин,
Шайтонга эрк бермай, кўкрак кермайин,
Сафо Очил, ҳаром йўлга кирмайин,
Аллоҳимни дилга жойлаб юрдимо.

Мол-дунёга асло ҳирслар кўймадим,
Шуҳратпараст аҳлин сира суймадим,
Вале Аллоҳимни ёдлаб тўймадим,
Сафо бўлгин Сафо Очил дердимо.

КЎРИНДИ

Аз-Замахшарийга

Хаёлимда жонланиб бир дам,
Замахшарий устоз кўринди.
Дилда алам, кўзларида ғам,
Қувғин кушга қиёс кўринди.

Ҳокимлардан қочарди оқсаб,

Ҳаёт борки, умри
 Бўйи халқим дебон,
Элнинг ғами бирлан
 Яшар хар он, устоз.

Билмаганинг сўрсанг,
 Тинглар сени доим,
Шунда мушкулингни
 Қилар осон, устоз.

Баҳор каби кулгу
 Балқир юзларидан,
Баҳринг очар
 Чеҳраси ул хандон, устоз.

Сафо Очил ёзиб
 Қўшиқ, кўнгли жўшиб,
Эл бахтига бўлинг,
 Дейди омон, устоз.

КОМИЛЖОННИНГ ҚЎШИҚЛАРИ

*Хоразмлик мумтоз хонанда, Ўзбекистон,
Туркменистон, Қорақалпоғистон халқ
артисти марҳум Комилжон Отаниёзовнинг
ёрқин хотирасига*

Эл оралаб, тўлқин уриб борадир,
Комилжоннинг қўшиқлари, куйлари.
Мискин, ғариб, бечорага чорадир,
Комилжоннинг қўшиқлари, куйлари.

Назм элининг базмин кўриб тўймайдир,
Юракларни ўз ҳолига қўймайдир,
Кириб олиб, қитиқлашма ўйнайдир,
Комилжоннинг қўшиқлари, куйлари.

Қитиқлардан қалқиб чиқар кулгулар,
Кулгулардан юрар қочиб қайғулар,
Танга сутдай кирган ҳислар, туйғулар —
Комилжоннинг қўшиқлари, куйлари.

Бир гап келди, Сафо Очил, кўнглимга,
Бир гап эмас, қўшиқ окди дилимга,
Жондош эрур доим доно элимга
Комилжоннинг қўшиқлари, куйлари.

* * *

(Мадамин Маткаримовга)

Илҳом тошди навбахорнинг зиёфатидан,
Замин ёриқ изғирин қиш талофатидан.

Зир титрардим яп-яланғоч дарахт сингари,
Ғанимларнинг даҳшатли кўп сиёсатидан.

Чин инсонлар қилмиши хўп баҳорга қиёс,
Жудо бўлмай соф инсонлар марҳаматидан.

Юзларимни силар токи кўклам нафаси,
Кўнглим куйлар яхшиларнинг саховатидан.

Баҳор ўзи дўстларимнинг ёрқин рамзидир,

Аҳли булут зор йиғласин ул савлатидан.

Юксаклиги ўсиб етсин юлдузлар қадар,
Шул кўшиғим Сафо Очил қаноатидан.

ШЕРОЗИЙ

Хур воҳамда ягонадир
Мафтуни гул, Шерозий,
Гулшан аро сайрар тинмай
Сайроқ булбул Шерозий.

Мунглуғ куйга солиб бугун
Ота-бобом қисматин,
Куйласангиз йиғлар гирён,
Барча кўнгил, Шерозий.

Сиз бошлаган улуғ йўлдан
Дадил қадам ташлаймиз,
Бир умрга тилдан қўймас
Номингиз эл, Шерозий.

Назм айласам офтоб мисол
Шуҳратингиз, шонингиз,
Мудом мендан халқим хурсанд
Бўлгай буткул, Шерозий.

Сафо Очил ўхшатади
Санъатингиз гулзорга,
Санъатимиз бўстонида
Эрур булбул Шерозий.

ЭЙ, НАВРЎЗ

Олим Бобожоновга

Олам хусни, эй наврўз,
Юртда ғубор қолмасин,
Чанг босиб чалинмаган
Бирор дутор қолмасин.

Латофат бўстонида
Латиф куйлар хилма-хил,
Латиф куйни бузгучи
Золим ғаддор қолмасин.

Итоат этмоқ касбим
Одил ҳукмга доим,
Адолат гулшанида
Юрган ағёр қолмасин.

Майли, не бўлса бўлсин,
Ва лекин одамларни,
Гиж-гижлаб кун кўргучи
Аҳли маккор қолмасин.

Сафо Очил илтимос
Айлар, наврўзи олам,
Ваъдасига бевафо,
Нокас, беор қолмасин.

ЎЗБЕКИСТОН ҚАҲРАМОНИ

Ислом Бобожоновга

Меҳнат боғин қилди кўркам,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Элу юртни қилди кўклам,
Ўзбекистон Қаҳрамони.

Илҳом олиб матонатдан,
Зиё эмиб диёнатдан,
Сабоқ берар шижоатдан,
Ўзбекистон Қаҳрамони.

Жайхун қувнаб тўлқин урар,
Тўлқин аро ёлқин ўйнар,
Олқишланиб хаёл сураар,
Ўзбекистон Қаҳрамони.

Илм мулкин харж айлади,
Юртга меҳрин бож айлади,
Эл қайғусин тож айлади,
Ўзбекистон Қаҳрамони.

Осмондаги эркин қушлар,
Ростга дўнди бутун тушлар,
Сафо Очил кўнглин хушлар,
Ўзбекистон Қаҳрамони.

ПАХТАКОРДУРСАН

Исмоил Бекжоновга

Олам ичра донғи кетган,
Азиз пахтакордурсан,

Меҳнатинг-ла вафо айлаб,
Ўз ваъдангга ёрдурсан.
Қақраб ётган бўз ерларнинг
Жисми аро жон бериб,
Мўл ҳосилни етиштирган
Паҳлавон донгдордурсан.
Табиатнинг ҳар офатин
Енгиб доим мардона,
Республикам кўкси узра
Гул тақар шунқордурсан.
Мусобақа майдонида
Истабки ўзмокликни,
Ўйлаб, бир зум мижжа қоқмай,
Тунлари бедордурсан.
Тўккан „оқ олтин“инг кетди,
Уфқларга туташиб,
Машғал элда машғал бўлган,
Бизнинг ифтихордурсан.
Сафо Очил, сен ҳам кўйма,
Кўлингдан қаламингни,
Исмоилдай донгдорларга
Кўп қўшиқ қарздордурсан.

БОҒОТ БУГУН

Искандар Дўсовга

Хаёлим гулшани сайр этмиш Боғот бугун,
Умидим юз очиб ҳар ёни обод бугун.

Диёрим боғ этиб афсонавий Искандар,
Ёдгорлик қолдирмиш кўнглимда ёд бугун.

Фахр этурман, қалбим осмонида бир юлдуз,
Хоразм элига нур сочмиш зурёд бугун.

Оллоҳим номини асраб дилда Искандар,
Эл-улусга эрур қайрилмас қанот бугун.

Мен эсам Хоразм васфида ёниб токи,
Кезарман дилбаста, соғинчим ҳайҳот бугун.

Бахтим борки, юртин куйлар Сафо Очил,
Хоразм висоли айлар руҳим шод бугун.

ГУЖУМ

Л. Асқаровага

Кенг майдонда савлат тўкиб бир гужум,
Ташлар эди йироқларга нигоҳин.
Соясига келар халойиқ — гавжум,
Шоҳлар аро кушлар ҳам қурганди ин.
Соясида ором олди қари-ёш,
Хизмат қилди ҳаммага ҳам теппа-тенг.
Ҳеч бир кимса унга отмаганди тош,
Фавкулодда, бир кун кечаси шу денг, —
Ҳасадгўйнинг қаҳри келди, дилда кек,
Айри қўймоқ бўлди уни эллардан.
Шул соябон гужумни қулатди, лек
Қулатолмас ҳайкалини диллардан!

САДОҚАТЛИ ИНСОНДАН

Маримбой Бекжонова

Ҳақ қилади ифтихор диёнатли инсондан,
Гулзор колур фусункор кароматли инсондан,
Дўстлик ўрганур алёр садоқатли инсондан,
Кўнгил обод мададкор, марҳаматли инсондан,
Жумла жаҳон миннатдор саховатли инсондан.

Чароғон йўлга бошлар донолар сўзи доим,
Маъниси теран, ўзи мулойимдир, мулойим,
Шундайларни Худойим қўллаб турсин илойим,
Кўнгил обод мададкор, марҳаматли инсондан,
Жумла жаҳон миннатдор саховатли инсондан.

Ботирнинг иши доим мукаррамдир, мукаррам,
Ва лекин бундай мардлар топилади камдан-кам,
Эзгуликка бир умр таҳсин ўқиб дам-бадам,
Кўнгил обод мададкор, марҳаматли инсондан,
Жумла жаҳон миннатдор саховатли инсондан.

Сахий одам эсланур ҳар бир сафо базмда,
Ҳайкалини тиклайди юрак шаҳри азмда,
Шунинг учун яшайди бир умрга назмда,
Кўнглим обод мададкор, марҳаматли инсондан
Сафо Очил миннатдор саховатли инсондан.

ШАКАРЖОН

Истиклолнинг қизидир ширин-ширин Шакаржон,
Истикболнинг юзидир ширин-ширин Шакаржон.

Пахтазорда тонг отди, тонгни силаб яйратди,

Қалбимда боғ яратди ширин-ширин Шакаржон.

Кулгичи хуррам-хуррам, ўзи элда мукаррам,
Тимсоли кўркам кўклам, ширин-ширин Шакаржон.

Юрагимда ягона, манглай тери дурдона,
Меҳнат қилар мардона, ширин-ширин Шакаржон.

Юртнинг боғу баҳори, эзгуликнинг изҳори,
Сафо Очил ашъори ширин-ширин Шакаржон.

САНЪАТКОР ҚИЗ БЎЛАМАН

(Лапар)

*Хоразмлик истеъдодли санъаткор
Феруза Жуманиёзовага*

Атиргулга дугона,
Анбарин ис бўламан,
Мушк кўзғаган ягона,
Дилдаги ҳис бўламан.

Номусимнинг чиқани
Атиргулнинг тикани,
Кечиринглар бикани,
Мулойим сўз бўламан.

Дўст тутиндим ор билан,

Янграб турган тор билан,
Иффат билан, ёр билан,
Бир ёруғ юз бўламан.

Офтоб ила талашган,
Юзга ҳамма қарашган.
Юлдузига ярашган,
Ёрқин юлдуз бўламан.

Юрагим нозик-нозик,
Кўзларим сузик-сузик,
Суйганим олтин узук,
Мен зумрад кўз бўламан.

Ёр сақласа жонинда,
Оқиб турсам қонинда,
Айрилмасдан ёнинда,
Кеча-кундуз бўламан.

Кўнглим уни тусади,
Вужудимда ўсади,
Томиримда кезади,
Қондош ўғуз бўламан.

Гулбарглар чирой олган,
Булбуллар хайрон қолган,
Шоир оғам зор бўлган,
Феруза қиз бўламан,
Санъаткор қиз бўламан!

ОТАЖОНИМ

Отам Очил Жуманиёз ўзлига

Юрагимга қил сиғмас бугун, найлай,
Ҳар кун Сизни ўйлайман, Отажоним.
Кўнглимда ечилмас бир тугун, найлай,
Ҳар кун Сизни ўйлайман, Отажоним.

Сиздан бир иймони бут ўғлон қолди,
Ўғлингиз билан тоза виждон қолди.
Хизматингиз қилолмай армон қолди,
Ҳар кун Сизни ўйлайман, Отажоним.

Кўзларимда Сиз берган нур ўйнайди,
Руҳингиз мен билан юр деб, қийнайди,
Бу дунёни ўғлингиз ҳеч қиймайди,
Ҳар кун Сизни ўйлайман, Отажоним.

Роҳат кўрмай ўтдингиз бу дунёдан,
Жойингиз жаннат бўлмай у дунёдан,
Рози бўлинг манглайи шўр Сафодан,
Ҳар кун Сизни ўйлайман, Отажоним.

ОНАМГА ХАТ

Онам Раҳима Мадамин қизига

*Бемор ётган онасини бир кўриб келишга
ишхонасидан рухсат ололмаган кишининг
айтганлари*

Онажоним, бир кўришга зор бўлиб,

Ётармишсан, найлай, бора билмасман.
Кўзларингга нурли жаҳон тор бўлиб,
Кутармишсан, найлай, бора билмасман.

Онажоним, билмам, ҳолинг не кечмиш,
Бағритошинг — ўғилгинанг кечикмиш.
Куним қолган бағритошлар кўлига,
Ҳол сўришга, кечир, бора билмасман.

Йиғлаб қолдим отам дардин сўролмай,
Оғзига бир томчи сув ҳам куйолмай,
Сўнгги дамда жасадини кўролмай,
Дилда армон хўнграр, бора билмасман.

Онажоним, кўл-оёғим боғлидир,
Ўзинг бино қилган қалбим доғлидир,
Найлай, ахир, найлай, оғир кунингда,
Бир кўришга, кечир, бора билмасман.

Онажоним, нокасларга ўч эдим,
Ҳакни дея ноҳақликка дуч келдим,
Йўллар йироқ, дилда ингроқ, нолалар,
Осмоним туманли, бора билмасман.

Кир изларлар тирноғимдан, изимдан,
Илинтирмақ истаб гоҳи сўзимдан,
Қувғин қилиш учун излаб баҳона,
Таъқиб этмоқдалар, бора билмасман.

Нуридийдам, кўзим тинмиш, найлайин,
Осмон синмиш, замин синмиш, найлайин.
Сафо Очил, ер ёрилмас, ер ютмас.
Ахир, онанг қарзин уза олмассан,
Ҳолин сўраб наҳот бора билмассан?!

ЖАЛОЛИДДИН МАНГУБЕРДИ МАНЗАРАЛАРИ

1

ОТА ҚАЛБИНИНГ НИДОСИ

Жоним болам, юрак бугун тилка-порадир,
Туртганимдан, туркманимдан бўлган болам-ей,
Мард ўғлоним, ҳозир умрим тугаб борадир,
Туртганимдан, туркманимдан бўлган болам-ей.

Етмадим мен нечун шўрлик онанг қадрига,
Учрадим ё Кубро бобонг қарғиш, қаҳрига,
Емиш бўлдим ошга солган шайтон заҳрига,
Туртганимдан, туркманимдан бўлган болам-ей.

Мўғулларни писанд этмай қилдим хатолар,
Тахтимдан ҳам, бахтимдан ҳам бўлдим жудолар.
Хоразмдай буюк элдан едим изолар.
Туртганимдан, туркманимдан бўлган болам-ей.

Шоҳ Муҳаммад руҳи сенга мададкор бўлгай,
Ол қиличим, шоҳлик тожим доим ёр бўлгай.
Ер тургунча Жалолиддин номи бор бўлгай,

Туртганимдан, туркманимдан бўлган болам-ей.

2

ОНА ҚАЛБИ

Болам, тингла, юрагимга Оллоҳ солган зоримни,
Не бўлса-да, кўриб бўлдим манглайимда боримни.

Жуфти ҳалол бўлиб шоҳга рўшноликни кўрмадим,
Вале жондан азиз кўрдим ёстикдошим — ёримни.

Ёв босганда Хоразмдай муқаддас бир Ватанни,
Кўп кўрмасин худо менга сендай ифтихоримни.

Ёвуз душман қўлларида булғанмасин номусим,
Синдга ташлаб сақла, Жалол, номусимни, оримни.

Ватанидин йироқларда шоҳлик қилган, шоҳ болам,
Оқ сутимни оқлаб энди бажо қил қароримни.

Ёлғизимнинг боши тошдан бўлсин, эй Парвардигор,
Ўзингга топширдим бугун қатордаги норимни.

3

ҚАЙДАСАН?

*Нажмиддин Кубронинг
Жалолиддин Мангубердига
айтганлари*

Ёғий босди элингни, Жалол ўғлим, қайдасан?
Пайҳон қилар гулингни, Жалол ўғлим, қайдасан?

Дардлар ютиб ичикдинг, лекин бироз кечикдинг,
Чўқтирмагил кўнглингни, Жалол ўғлим, қайдасан?

Оллоҳга нидо айлай, кел, болам, дуо айлай,
Дуога оч кўлингни, Жалол ўғлим, қайдасан?

Писанд қилмай ўқини, йиртдим душман туғини,
Маҳкам боғла белингни, Жалол ўғлим, қайдасан?

Шаҳид кетдим дунёдан, кўнглим узмай Худодан,
Ойдин қилсин йўлингни, Жалол ўғлим, қайдасан?

Содиқ қолиб Ватанга, элинг учун кир жангга
Бошлаб юрак ғулингни¹, Жалол ўғлим, қайдасан?

Ўрнак олиб Кубродан, мадад сўраб Худодан,
Ҳимоя қил элингни, Жалол ўғлим, қайдасан?

4

ШАҲИД КЕТГАН ЖАЛОЛИДДИН

Ўзин демай, Истиклол деб, дунёдан,
Шаҳид кетган Жалолиддин бобом-ей.
Эл ғамин еб, Истикбол деб дунёдан,
Шаҳид кетган Жалолиддин бобом-ей.

Сабоқ берди жасурликдан оламга,
Таслим бўлмай қайғу-ғамга, аламга,
Ўлдирсалар ёмон экан одамга,
Шаҳид кетган Жалолиддин бобом-ей.

Қони сачраб кетди чунон осмона,
Шафақ бўлиб ёйилибди жаҳона,
Ларзаланди наърасидан замона,
Шаҳид кетган Жалолиддин бобом-ей.

Хоразмга озодлик деб, жон берган,
Босқинчидан қасос ол деб, бонг урган,
Маслагида сутдай оппоқ тонг кўрган,
Шаҳид кетган Жалолиддин бобом-ей.

Фидойига жоним бўлсин фидолар,
Рухин ёдлаб, қилдим юз минг дуолар,
Сафо Очил қалбин ўртар нидолар:
„Шаҳид кетган Жалолиддин бобом-ей!!!“

5

МАРДЛИК ЭЛИНИНГ СУЛТОНИ

Ўзбекистон эли асли азимдир,
Салом айлар келган парвоналарга.
Кўрки онинг гўзал бир Хоразмдир,
Меҳмон бўлинг, дўстлар, қошоналарга.

Истиклолдир Мангуберди достони,
Достон ичра янграб турар армони,
Жалолиддин — мардлик мулкин султони,
Мунтазир тўй тўри мардоналарга.

Селкиллайди чўгирмаси бошида,
Хизматдадир авлодлари қошида.
Қуёш балқиб кўзларининг ёшида,

Дўнар бора-бора дурдоналарга.

Ҳақ бор экан, орзуларнинг висоли,
Сафо Очил кўз олдида тимсоли,
Мазмун эрур Жалолиддин хаёли,
Ёқимтой хуснидил афсоналарга.

6

ТАБАРРУК ИНСОН

Муқаддас заминда табаррук инсон
Жалолиддин Мангуберди руҳи бор.
Нилий осмонимиз узра нуқра тонг —
Жалолиддин Мангуберди руҳи бор.

От ўйнатиб ёвга келтирди қирон,
Мардлар майдонида топди шуҳрат-шон,
Жисмаро жонингда, эй, Ўзбекистон,
Жалолиддин Мангуберди руҳи бор.

Кўксимизда изи қолган доғ аро,
Соғинчдан юксалган қўнгли тоғ аро,
Истиқлол аталмиш гўзал боғ аро,
Жалолиддин Мангуберди руҳи бор.

Элимизга руҳи бўлсин мададкор,
Шу кунларни қанча кутдик интизор,
Мозийдан бизгача етган беғубор,
Жалолиддин Мангуберди руҳи бор.

Аждодим кўтарган ҳар бир исёнда,
Оқибат ушалган нурли армонда,

Сафо Очил қалби ичра туғёнда,
Жалолиддин Мангуберди руҳи бор.

7

КЕЛСИН

Даврамизга савлат тўкиб
Марду майдонлар келсин,
Зеболаниб, иболаниб,
Қизу жувонлар келсин.
Меҳр отлиғ неъматга мўл
Дастурхонлар мунтазир,
Равшан айлаб тўйхонамиз
Софдил инсонлар келсин.
Куй-қўшиқлар васфингизни,
Васлингизни соғинмиш,
Тўй тўрига қадоқ кўлли
Ишчи, деҳқонлар келсин.
Давра куриб ўйнанг, дўстлар,
Ўйнайдиган замон бу,
Адолатли, диёнатли,
Қутлуғ сарбонлар келсин.
Сафо Очил кўнгли аро
Тўй бошланди авжида,
Жалолиддин, Феруз каби
Улуғ султонлар келсин.

8

КЕЛИБДИ

Кеча оқшом истаб мени кулбама,

Жалолиддин бобом руҳи келибди.
Жаҳон бўлиб, осмон бўлиб ўлкама,
Жалолиддин бобом руҳи келибди.

Турар эди оқ отида у мағрур,
Юзларидан, кўзларидан сочиб нур,
Юртбошимга айтиб такрор ташаккур,
Жалолиддин бобом руҳи келибди.

Бошда қамар чўгирмаси шоҳона,
Қайғу-алам бўлиб унга бегона,
Мустақил юрт ишқи дилда ягона,
Жалолиддин бобом руҳи келибди.

Озод, обод юртга қараб тўймайди,
Вале қўлдан қиличини қўймайди,
Кетай деса элни кўзи қиймайди,
Жалолиддин бобом руҳи келибди.

Нажмиддин Кубронинг олиб дуосин,
Дилга жойлаб Муҳаммад Шоҳ нидосин,
Ичиб бугун Истиклолнинг ҳавосин,
Жалолиддин бобом руҳи келибди.

Ҳамроҳ бўлди менга токи субҳидам,
Берган барча ўғитлари муқаррам,
Сафо Очил кўнгли бўлди бир олам,
Жалолиддин бобом руҳи келибди.

9

КЎРИНДИ

Қир устида кишнаган, оппоқ тулпор кўринди,
Мардни жангга бошлаган, оппоқ тулпор кўринди.

Кўзларида ёлқинми, туёғида чақинми,
Чавандози яқинми, оппоқ тулпор кўринди.

Жалололиддин оти у, қайрилмас қаноти у,
Тушмас тиллардан мангу, оппоқ тулпор кўринди.

Душман ўтмас ёнидан, ўтсин кечса жонидан,
Хоразмнинг тонгидан оппоқ тулпор кўринди.

Хоразм кучоғида, „Жалололиддин боғи“да,
Кўзларим қароғида, оппоқ тулпор кўринди.

Жалололиддин ниҳоли, истиқлолнинг жамоли,
Сафо Очил тимсоли, оппоқ тулпор кўринди.

10

ТҲЙЛАР МУБОРАК

Тўйларингиз бошлаб қўйдик, оғажон,
Жалололиддин оға, тўйлар муборак!
Хоразмдан чиққан миллий қахрамон,
Жалололиддин оға, тўйлар муборак!

Ёв босган элимиз озод бўлсин деб,
Эзилган кўнглимиз обод бўлсин деб,
Башорат қилдингиз олам билсин деб,
Жалололиддин оға, тўйлар муборак!

Элингизни жаҳон билди фарзона,

Дилингизни замон билди рахшона,
Армонингиз армон билди дурдона,
Жалололиддин оға, тўйлар муборак!

Ўрнингиз белгили Ўзбекистонда,
Тасвирингиз бордир сўлим бўстонда,
Васфингиз жаранглар озод маконда,
Жалололиддин оға, тўйлар муборак!

Сафо Очил келди тўйга сервикор,
Юртбошимдан бўлинг Сиз ҳам миннатдор,
Рухингиз айлади ул зот бахтиёр,
Жалололиддин оға, тўйлар муборак!

11

ЖАЛОЛИДДИН МАНГУБЕРДИ

Ватан деган ҳис-туйғуни
Жалололиддин мангу берди.
Чингизхонга ғам-қайғуни
Жалололиддин мангу берди.

Кўзларида чакмоқ чақар,
Қиличидан қонлар оқар,
Қасос оловини ёқар
Жалололиддин Мангуберди.

Уруш сирин ёна-ёна,
Ўрганарди толибона,
Жанглар қилди ғолибона
Жалололиддин Мангуберди.

Кўкка балқиб чикди Қуёш,
Юракларга берди оташ,
Душманга эгмади бош
Жалолиддин Мангуберди.

Қўшиқларга исми сайқал,
Сафо Очил куйлар ҳар гал,
Даврлар руҳида ҳайкал
Жалолиддин Мангуберди.

12

ЖАЛОЛИДДИН МАНЗАРАЛАРИ

Қир устида мағрур бир йигит
Бургут каби боқарди нотинч.
Дилда қасос, қўлида қилич,
Қир устида мағрур бир йигит.

Юртнинг дарди, оху фарёди,
Қалбин тирнар сотқинлар доғи,
Вужудига сингибди чоғи,
Юртнинг дарди, оху фарёди.

Хўнграб-хўнграб Жайхун тўлғанар,
Элнинг ажал талвасасидан,
Хў, йигитнинг мунгли сасидан,
Хўнграб-хўнграб Жайхун тўлғанар.

Кўз нуридан яшин чакнайди,
Гулдирмомо тинглар оҳини,
Аму сезар унинг қаҳрини,

Кўз нуридан яшин чақнайди.

Кўз олдига келди ногаҳон,
Талон-тарож, куллик, асорат,
Ва юртдошдан келган хиёнат,
Кўз олдига келди ногаҳон.

Олгудай у қуёшдан тилим,
Замин титрар қалтироғидан,
Зарур бўлиб қолса дафъатан,
Олгудай у қуёшдан тилим.

Қир устидан, хў, тепаликдан,
Йигит боқар, юраги ёник,
Босқинчилар кўринар аниқ,
Қир устидан, хў, тепаликдан!..

13

ЖАЛОЛИДДИН БОБОМНИНГ

Насли асил шаҳриёр,
Жалололиддин бобомнинг.
Шижоати фаҳриёр,
Жалололиддин бобомнинг.

Номи кезар элларда,
Қўшиқ бўлиб тилларда,
Меҳри яшар дилларда,
Жалололиддин бобомнинг.

Меҳрим нури сочилди,
Энди кўнглим ёзилди,

Умид гули очилди,
Жалолиддин бобомнинг.

Сафо Очил хурмати,
Хурматида сийрати,
Қалб тўрида суврати,
Жалолиддин бобомнинг.

14

„ОТАЖОНИМ“ ДЕБ

*Жалолиддин Мангуберди
бобомнинг ўғлига*

Ханжарни кўриб,
Унсиз ингради.
„Отажоним“ деб
Нидо янгради.

Мурғак кўкрагин,
Тила қолдилар.
Жажжи юрагин,
Суғриб олдилар.

Митти қиличи,
Мурда белида.
Юракда ўчи,
Ёвнинг қўлида.

15

ЛАПАР

Салом бариб гирайин,
Жалолиддин оғама.
Арзим айтиб берайин,
Жалолиддин оғама.

Шоҳим мисоли куёш,
Ўрта бўйли, қиличқош.
Бўламан ўзим сирдош,
Жалолиддин оғама.

Ҳавас қилган Чингизхон,
Кўринса марду майдон,
Ҳайрондир жумла-жаҳон
Жалолиддин оғама.

Оға, оға, оғажон,
Юракларда не армон?
Савлат тўкиб галади,
Бизнинг миллий қаҳрамон.

Нилий осмон ўйлармиш,
Бўйларини бўйлармиш,
Сафо Очил куйлармиш,
Жалолиддин оғама.

УРГАНЧ ДЕГАН ШАҲАРДА

Учрашдим наҳор билан
Урганч деган шаҳарда.
Эллинчи баҳор билан
Урганч деган шаҳарда.

Қовжираб қолган боғлар,
Гул тутарди бу чоғлар.
Ҳурмати изҳор билан
Урганч деган шаҳарда.

Яшнадим кўклам каби,
Достони Рустам каби,
Қалби оловкор билан
Урганч деган шаҳарда.

Илдиз отиб диёнат,
Элда бўлсин фароғат,
Ўйнайлик „ёр-ёр“ билан
Урганч деган шаҳарда.

Билдим, бор экан дўстим,
Бут бўлмиш каму кўстим.
Яйрадим дўст-ёр билан
Урганч деган шаҳарда.

Гоҳ Аваз Ўтарман деб,
Қон йиғлаб кетарман деб,
Кун кўрардим зор билан
Урганч деган шаҳарда.

Сафо Очил, кел етиб,
Яхши кунни ёд этиб,
Кўришдим виқор билан
Урганч деган шаҳарда.

ЯНГИАРИҒИМ

Довруғинг машхурдир жумла жаҳона,
Қадам ташла жадал, Янгиариғим.
Мадҳинг куйлаб бўлиб сенга парвона,
Эй, сувлари асал, Янгиариғим.

Шакар, шарбат томиб турар боғингда,
Туғилиб ўсганман шу кучоғингда,
Севинч билан зафар кучган чоғингда,
Қутлагайман ҳар гал, Янгиариғим.

Бағринг кенг, бепоён бўстон — пахтазор,
Бўстон ичра кезиб бўлдим бахтиёр.
Далалар гуллаган гўё чаманзор,
Жўшиб куйлай, гўзал Янгиариғим.

„Оқ олтин“ла шон-шуҳратга тўлгансан,
Ғунча янглиғ доим бахти кулгансан,
Донг таратиб порлоқ юлдуз бўлгансан,
Хоразмда машғал Янгиариғим.

Она юртга бердинг юксак аҳдингни,
Меҳнат билан топдинг сўнмас бахтингни,
Ўғлинг Сафо Очил сенинг мадҳингни
Куйлаб ёзар ғазал, Янгиариғим.

МАДАДҚОР БЎЛМАС

Хоразм бўйлаб кетсин илойим,
Янгиарикдан таралган куйлар,
Эслатиб тургай муқаддас жойим,
Янгиарикдан таралган куйлар.

Яшадим сиғмай ёлғон дунёга,
Умрим бағишлаб орзу, хумога,
Зеб берар гулбарг узра имлога,
Янгиарикдан таралган куйлар.

Чангални боғдан юла билмадим,
Хақлигим исбот қила билмадим,
Умр кўргайми озод, билмадим,
Янгиарикдан таралган куйлар.

Найлайн, дўстлар, холим забундир,
Кимлар ҳамдарду, кимлар мамнундир,
Юрагим гўё кўҳна Жайхундир, —
Янгиарикдан таралган куйлар.

Она заминдан сўрайман шафқат,
Силтаб ташлама бағрингдан фақат,
Ғамгин кўнглимга бергайми мадад,
Янгиарикдан таралган куйлар.

Қашшоқ аҳлига мададкор бўлмас,
Сафо Очил, сен каби зор бўлмас,
Эй парвардигор, мендай хор бўлмас,
Янгиарикдан таралган куйлар.

ХИВАМ МАНИНГ

Олам мулки ягона, ўзимнинг Хивам манинг,
Дурлар ичра бир дона, ўзимнинг Хивам манинг.

Чарақлар ёниб-ёниб, Феруз туғи товланиб,
Юрт фахридан нишона ўзимнинг Хивам манинг.

Илоҳим кўллар магар, нажоткор Нуҳ пайғамбар,
Макон Маҳмуд Полвона, ўзимнинг Хивам манинг.

Латиф элим тузлукдир, гўё тилло узукдир,
Гавҳар кўздир жаҳона ўзимнинг Хивам манинг.

Сафо, элдин ниҳонман, оёқости пайҳонман,
Эркалайди пинҳона, ўзимнинг Хивам манинг.

ИЛҲОМ ГУЛШАНИ

Хива гиламдўзлариға

Изҳори дил айласам сўлим-сўлим кўкламга,
Латиф куйлар янграйдир сиғмай сўнгсиз оламга.

Ҳайрат солиб қалбимга турфа илҳом гулшани,
Олам ичра яшнайдир сингиб боғи эрамга.

Меҳрингиз дастгоҳига боғласам меҳрим ипин,
Алҳол сафо очилур ўхшаб Хива гиламга.

Ҳуққай лаъл лавҳасин чизган оташин юрак,
Муҳрин босиб бахш этар зеболиғин ўлкамга.

Аё, гиламчи дўстлар, Сафо Очил шод-хуррам,
Дўстлик юкин ортадур бирин қўймай елкамга.

* * *

Бу ёлғон дунёда менга не ғам,
Хоразм кучоғида жон берсам!

Оғзи қон бўрилар тиш қайрашар,
Адолат куйчисин пойлаб ҳар дам.

Пойлоқчидир аҳли каламфуруш,
Ашъор эмас, битар игво қалам.

Дарбадарман юртдан айро тушиб,
Чеккан ғамим менинг олам-олам.

Неъмат санаб фозил дея ўзни,
Изимдан вовуллар бўлиб ҳамдам.

Қайга бормай йўлим беркитмишлар,
Ҳар омон гумроҳдан олиб ёрдам.

Минг розиман, илло Сафо Очил,
Хоразм кучоғида жон берсам!

ХИВА СУЛУВИГА

Огоҳ бўлинг, офати жон,—
Хивамизнинг бир дилбари.
Суйиб қолса, роҳати жон,—
Хивамизнинг зўр дилбари.

Оқ юзида ўйлар холи,
Лаб остида ўйнар холи,
Дудоғидан томар боли,
Хивамизнинг сур дилбари.

Холларида холим кетди,

Қон қақшатиб золим кетди,
Кўз қиймириб, жим-жим кетди,
Хивамизнинг нур дилбари.

Мени кўрса, кўкрак керар,
Бир-бир юлиб қошин терар,
Жоним олиб, жонин берар,
Хивамизнинг хур дилбари.

Шу хивали сулув экан,
Излаганим шу-шу экан,
Сафо Очил керак, деган
Хивамизнинг зўр дилбари.

ҚЎШКЎПИР ФАХРИЯСИ

Хоразм кўксинда яшнайти бўстон,
Истиклол гаштини суриб бахтиёр.
Халқларнинг кўнглинда ушалди армон,
Дўстлар даврасида кадди улуғвор.

Нақарот:

Кароматли, буюк ишларга қодир,
Хоразмнинг фахри, қутлуғ маконсан.
Мисоли бобомиз Нуржон бақодир,
Қўшқўпир отлиғ бир марди майдонсан.

Муборак кун келди мунча сафоли,
Шуурлар байроғи дилда ифтихор!
Шаҳдам одим ташланг олға садоли,

Эътиқод гулшани сизга интизор!

Нақарот:

Кароматли, буюк ишларга қодир,
Хоразмнинг фахри, қутлуғ маконсан.
Мисоли бобомиз Нуржон баҳодир,
Қўшқўпир отлиғ бир марди майдонсан.

ҚИШЛОҒИМ

*Униб-ўсган қишлоғим
Қўнғирот деб аталган*

Жондан азиз униб-ўсган қишлоғим,
Ажойиб бир Қўнғиротим бор менинг.
Умрим боғлиқ қароғимдай ардоғим,
Ажойиб бир Қўнғиротим бор менинг.

Қайноқ меҳрим амри ила бийланган,
Зар тупроғи кўз ёшимда ийланган,
То ханузким дилда беун куйланган,
Қўшиқлардай Қўнғиротим бор менинг.

Мен мол бокқан яйлов, кўллар қайдадир,
Болалигим қуриб кетган сойдадир.
Ибн Ямин Бобо¹ ётган жойдадир,
Жондош, қондош Қўнғиротим бор менинг.

Асрлардан омон келган бу макон,
Улуғ номин ким йўқотди бенишон,
Сафо қалбим ичра покиза иймон, —

Мағрургина Қўнғиротим бор менинг.

АВАЗ ЎТАР МОНОЛОГИ

1

ҚИСМАТИМ ЎЙЛАБ

Учиб бормоқдаман булутлар ортимда қолиб,
Қўнглим писанд қилмас ҳатто олис йўлларни ҳам.
Тинчим, нотинчлигим ўзим билан бирга олиб,
Парвоз қилмоқдаман, ҳамроҳ фақат сўнгсиз олам.

Ортда қолди халким, хайрлашиб қўл булашар,
Димоғимни тутди дунёнинг аччиқ тутуни.
Билмадим, одамлар мен ҳақда нени ўйлашар,
Қисматимни ўйлаб, ўксинар бағри бутуни.

Қисматимни сўрманг, қисматимдир буткул аянч,
Куйлашни истадим. Куйладим.
Қалбим эди ғаш.
Бул замоннинг касби экан қилмоқ юз минг хил ранж,
Бардошим етмади, рости, бера олмадим дош

Мозористон ичра бўлди беаёв маконим,
Бу ҳам етмагандек отарди кимдир келиб тош.
Қўлларим занжирбанд, курашга йўқдир имконим,
Бироқ юрагимда ёнарди қасосли оташ.

Тунлар мижжа қоқмай қулардим даҳшатли суҳбат,
Ўлик жонлар билан, дилдаги армонлар билан.
Хизмат қилдим элга ва лек тортиб тухмат,

Ётардим олишиб шафқатсиз фармонлар билан.

Огаҳий бобомдир келиб қўлларимни ечган,
Комил Хоразмийдир ўксима деб, берган далда.
Шунда хузур топдим, ором олди қурушиқ тан,
Устозларга айтдим мен раҳматимни амалда.

Учиб бормоқдаман булутлар остимда қолиб,
Ўйлайман, кўзлайман кўз илғамас йўлларни ҳам.
Шеърларим йўқлама, ёқмасин ғанимлар олиб,
Авлодларга етказ, тилагим шу сендан, ЎЛКАМ!

2

ШОИР КЕЛАЯПТИ

Шоир келаяпти кўчаларни тўлдириб,
Ва лекин қўллари қора тун ёқасида.
Болаланиб ётган ғам-алами ўй суриб,
Нафратланиб турар мисралар орқасида.

Шоир келаяпти кўчаларни тўлдириб,
Гулбарглар соғинчдан кулиб бокмоқда унга.
Эсдан чиқаёзган қадамини хуш кўриб,
Лола пешвоз чиқиб, машъал ёқмоқда унга.

Шоир келаяпти кўчаларни тўлдириб,
Ногоҳ шодликлари гурс-гурс одимлаб дилда.
Бироқ манглайдан терларини сидириб,
Ўйга толди. Дардлар янгиланди кўнгилда.

Тенглик, Хурлик, Юрт деб, куйлади у бир умр,

Кўриб ўтди бошда фақат тухмат тошини.
Ғазаблар азоблар қонлар ютди, барибир
Амалдор олдида эгмади ҳеч бошини.

Шоир ўтаяпти кўчаларни тўлдириб,
Елкасига зилдай дардлар юқини ортиб.
Қачонлардир унинг юз-бетларига суриб
Қўйилган қоп-қора гардлар юқини артибс

ХАЁЛЛАР

Ўтар эдим қишлоқ четидан,
Хаёлларим тарқоқ. Паришонс
sГоҳи ёниб севги ўтида,
Қилардим-эй хиргойи чунон.

Гоҳ севгилим ортимдан тезкор,
Учиб келар қистаб мисли қуш.
Термиларди такрор ва такрор,
Нозларидан қоларман сархуш.

Гоҳ кимдандир дарғазаб бўлиб,
Тишларимни қасирлатардим.
Гоҳ недандир юрагим тўлиб,
Кўз ёшларим таъмин тотардим.

Гоҳ йўлимни тўсгандай гўё
Кимдир муштин ўқтарди менга.
Шунда қолдим мунғайиб, аммо
Тополмаган дўстгинам, сенга.

Гоҳ қошимга келиб кимдир дер:

— Нима бўлди, шоир укажон?
Манглайимдан артиб реза тер,
Яна ўйга толдим ногаҳон.

Гоҳ шўр ерлар бетидаги оқ
Пахта каби товланар бирдан.
Гоҳ тўкилиб ётгандай қаймоқ,
Гўё ялаб кўрардим шу дам.

Шўр бўлса-да, мўл, барака, қут,
Ўпиб, тавоф қилардим бироқ,
Шу Ерни деб Пахлавон Махмуд,
Жалолиддин йиғлаган бир чоқ.
Аваз бобом қисматин эслаб,
Қабрин тавоф этиб турардим.
Орзуларим бергандай сўзлаб,
Ўпкам тўлиб суҳбат қурадимс

Хаёлимни бузди дафъатан,
„Вов-вов“ этган овоз тўсатдан.
Исканжага олишди шу дам,
Чопиб келиб қўшни итлар ҳам.

Кўзлари қон, депсиниб титрар,
Нима дейиш мумкин уларни?
Фақат дейман: — Раҳмат, ҳой итлар,
Оқладингиз ювиндиларни!..

НЕВАРА ҲИКОЯСИ

Бобожон!
Бувим Сизни урушда

Ҳалок бўлган, дедилар.
„Ҳалок“ сўзин сўрасам,
Роса йиғлаб бердилар.

Бувим кийимларингиз
Яна михга илдилар.
Туринг, ахир, бобожон,
Дўстларингиз келдилар.

Улар ҳам пойингизга
Гуллар қўйиб ўтдилар.
Бирпас сукут сақлашиб,
Ана, қайтиб кетдилар.

Бобожон!
Ёш келмоқда қуйилиб,
Сизникидай кўзимга.
Милтиғимни бераман,
Кирсангиз-чи, сўзимга!

Турсангиз, ёнингизда
Доим бирга юраман.
Бобожон, туринг ахир,
Сизни яхши кўраман!

„Уруш-уруш“ ўйнардик,
Салли, Комми, Оттилар¹.
Отгим келмай турсам ҳам,
Улар мени отдилар.
Сўнгра „ўлдинг“ дейишгач,
Мен ҳам бир оз ётдим-ку!
Бироқ яна „тирилиб“,

Туриб, ўйнаб кетдим-ку!

Бобожон!

Энди Сиз ҳам мен каби
„Тирилсангиз“ нетади?!
Кулгингиздан бу олам
Нурга тўлиб кетади!

ЭЙ, ЭЛДОШЛАР

Ўзлимиз ўзгача сезаётурман,
Тандан мадор кетиб, холсиз ётурман,
Элимизда ажиб ўйга ботурман,
Дил сўроғин энди очиқ айтурман,
Хоразмга, билмам, қачон қайтурман.

Эътиқодим бошда қилич ўйнатиб,
Тинчлик бермас таъна тошларин отиб,
Эй, элдошлар, ҳижрон захрини татиб,
Дил сўроғин энди очиқ айтурман,
Хоразмга, билмам, қачон қайтурман.

Аламдан чалғитиб, ўзим алдадим,
Шунча йиллар шундай қилиб чидадим.
Эй, элдошлар, не қиларим билмадим,
Дил сўроғин энди очиқ айтурман,
Хоразмга, билмам, қачон қайтурман.

Қашшоқдурман, писанд этмас аёнлар,
Камбағалга кун бермаслар бу онлар,
Қийнаб келган мени аллақачонлар,
Дил сўроғин энди очиқ айтурман,

Хоразмга, билмам, қачон қайтурман.

Сафо Очил каби ғариб, ночорлар,
Англагай дардимни холис хушёрлар,
Айласалар юртим васфин бисёрлар,
Дил сўроғин очиқ-ойдин айтурман,
Хоразмга, билмам, қачон қайтурман.

РУҲИМ ЁЛМАСИН

Ҳақ йўлида қарши келиб хиёнат,
Жисмим ёлса ёлсин, руҳим ёлмасин.
Майли, устун чиқиб мендан жаҳолат,
Жисмим ёлса ёлсин, руҳим ёлмасин.

Тан олмас маконни руҳим, азизлар,
Тан олмас жаҳонни руҳим, азизлар,
Тан олар иймонни руҳим, азизлар,
Жисмим ёлса ёлсин, руҳим ёлмасин.

Тан олдида, майли, бошлар эгмангиз,
Ва лекин руҳимга асло тегмангиз.
Руҳлар қоқса ёмон, жонга тегмангиз,
Жисмим ёлса ёлсин, руҳим ёлмасин.

Жалолиддин оғам қони қонимда,
Жоруллоҳим руҳи бордир жонимда,
Шайх Нажмиддин Кубро бобом ёнимда,
Жисмим ёлса ёлсин, руҳим ёлмасин.

Паҳлавон Пиримдан мадад сўрғайман,
Пок руҳларин тавоф этиб юрғайман,

Сафо Очил, руҳим тетик кўргайман,
Жисмим ўлса ўлсин, руҳим ўлмасин.

ҚАЛБ МУДДАОСИ

Айтай, дўстлар, неки қалб муддаосин,
Излайдурман токи қадрим шайдосин.

Жоруллоҳим ўз юртида юриб хор,
Маккада у олди Оллоҳ дуосин.

Қадри бўлмас оқса дарё ёнингдан,
Ким амалдор қилар такрор хатосин.

Элу юртда билмас ҳеч ким шу кунлар,
Ширин жонин бағишлаган фидосин.

Мол ишқида кечиб кимдир номусдан,
Бозорга солмиш гул юзли зебосин.

Бу дунёни асра ўзинг, Оллоҳим,
Унутмагай ҳеч ким шарму ҳаёсин.

Кўникдим барига, эй Сафо Очил,
Ки ўйлайдир энди нари дунёсин.

ДОНИМАДИНГМИ?

Эй Жайхун, нега мунча хазинсан,
Айтиб билмаган жўшқин сўзимсан,
Бағрингда сездим аянчли ингроқ,
Ё сирдошингни донимадингми?

Биламан, ёринг кўзи моролдир,
Севганинг — холсиз ётган Оролдир,
Сув томизолмам оғзига бу чоқ,
Такдирдошингни донимадингни?

Севган ёрингга етгайсан такрор,
Кўзинг оч, қайтиб келди халоскор,
Халоскорингдан элчиман, ўртоқ,
Сен элдошингни донимадингни?

* * *

Менинг Хоразмим, яшнаб кетибсан,
Ёки муродга сен ҳам етибсан,
Сахарлар туриб куйлардим ҳар чоқ,
Бу бедорингни донимадингни?

Ўн олти йилки, сендан жудоман,
Соғинч дўзахи ичра пошшоман,
Менинг Хоразмим, айт, ахир мундоқ,
Вафодорингни донимадингни?

Қувнарди, кириб борсам боғларинг,
Ёдимга тушди хушвақт чоғларинг,
Сирлашар эдик тунлари уйғоқ,
Бахтиёрингни донимадингни?

* * *

Эй ғанимлар, тишни қайраманг,
Қасос қиличин ўйнаб яйраманг,

Ҳали ҳам ўша-ўшаман бироқ,
Сайроқ булбулни донимадингми?

Билгил, қирчиллаб турган йигитман,
Ярадор кушча эмас, бургутман.
Ҳар бир сўзимга кулоқ ос, кулоқ,
Бу бийрон тилни донимадингми?

Тўқсон тўрт ёш — менинг умримдир,
Хоразм меҳри юрак қўримдир,
Ёнсин худойим ёндирган чироқ,
Сафо Очилни донимадингми?

ХОРАЗМНИНГ ГЎЗАЛИ

Кўкда порлоқ қуёшга,
Берар дил оташини,
Қалби ҳароратга кон,
Хоразмнинг гўзали.
Қайсар Аму таъзимда,
Беролмай бардошини,
Шижоаткордур ҳар он,
Хоразмнинг гўзали.

Қовунида мужассам,
Пок меҳрининг шарбати,
Хур воҳам жамолида
Кўринади суврати,
Баҳоройни лол қилган,
Наққош қизнинг санъати,
Кўли гул, яна чаққон,
Хоразмнинг гўзали.

Гар куйласа баралла,
Янгротиб овозини,
Сукут сақлар, тўхтатиб
Булбуллар ҳам созини,
Табиат қиз куйига
Мослайди пардозини,
Юрган ери гулистон,
Хоразмнинг гўзали.

Юрагимда воҳамнинг
Ўшал донгдор машъали,
Донгдорларни мадҳ этиб,
Яшаш қандай нашъали!
Сафо Очил қалбида
Сенга қўшиқ кўп ҳали,
Элга машхур қахрамон
Хоразмнинг гўзали.

ҚЎШИҚ БЎЛИБ ТУҒИЛГАНМАН

Жайхун эккан гиёҳлардан,
Қўшиқ бўлиб туғилганман.
Хоразм чеккан оҳлардан,
Қўшиқ бўлиб туғилганман.

Инграб ўсган орзулардан,
Титраб тўзган туйғулардан,
Аза тутган қайғулардан,
Қўшиқ бўлиб туғилганман.

Кўз ёшимда оҳ тасвири,

Сочларимда жаннат нури,
Умид боғин сеҳр, сири,
Қўшиқ бўлиб туғилганман.

Умидимдан минг бор ўргилиб,
Юрт газгим бор ўйнаб-кулиб,
Ёлғиз Сафо Очил бўлиб,
Қўшиқ бўлиб туғилганман.

БИКАЖОН

Атлас кўйлак гийдингизми, бикажон,
Айтар гапим дуйдингизми, бикажон,
Тўлқин ташлаб галишингиз чиройли,
Охир манго ийдингизми, бикажон.

Ёп¹ бўйинда чайим-чайим ўйнимиз,²
Шодликларга тўлар шунда кўйнимиз,
Хаёл суриб қолса агар кимда-ким,
Бир-биримиз чимчилашиб кўймимиз.

Дамингиздан, жоним, еллар дарпанар,
Сужи сўзга сужи тиллар дарпанар,
Бу кунларнинг лаззатиннан, бикажон,
Ёниб ўтган ойлар, йиллар тебранар.

Шу кунларни ҳеч кимларга бармимиз,
Ёт йўллардан сира-сира юрмимиз,
Полвон ёпнинг бўйларинда онт ичдик,
Ғанимларнинг гапларина гирмимиз.

Эй ёронлар, сўрасангиз аслимиз,

Асли ўзи аслларнинг аслимиз,
Билиб кўйинг, ваъдасига вафодор,
Муқаддас юрт хоразмлик наслимиз!

БИРИ МАНДА, БИРИ САНДА

Бир юрак бор — икки бўлак,
Бири санда, бири манда.
Икки ёнда икки ҳалак,
Бири манда, бири санда.

Айра тушмиш ошиқ кўнгил,
Ўтарми ё муҳаббат тул.
Бири гулдир, бири булбул,
Бири санда, бири манда.

Билмайдурлар надир ханда,
Орзуларин қилмай канда,
Кун кўрарлар икки танда,
Бири манда, бири санда.

Ишқ ҳовридан елпинарлар,
Ғам тошидан селкинарлар,
Висол сари талпинарлар,
Бири манда, бири санда.

Зулмат аро тортиб жафо,
Бир-бирига айлар имо,
Бири вафо, бири Сафо,
Бири манда, бири санда.

ГАЛ ДЕСАНГ

Ўзим қайга қўяр эдим,
Гал бағрима, гал десанг,
Такрор-такрор суяр эдим,
Ал бўйнинга, ал десанг.

Шоду хуррам юрганимда,
Етишдим деб, турганимда,
Ўзим қайга урар эдим,
Кутгил яна сал, десанг.

Йўллариингга қараб ҳалак,
Бўлиб қолибман жонсарақ,
Узоқ хаёл суярар эдим,
Ишлар бўлар ҳал, десанг.

Умид деган — сафоли ёр,
Насиб бўлгай вафоли ёр,
Ўзим қайга қўяр эдим,
Гал бағрима, гал десанг.

ГАЛСИНЛАР

Ўзи бошлаб, тўлқин ташлаб санамжон,
Манатли тахясин гийиб галсинлар.
Шарақлаб, жарақлаб кетсин бу жаҳон,
Манатли тахясин гийиб галсинлар,

Сархуш айлаб кетган орзу тушидир,
Юзим силаб ўтган кўнгил қушидир,
Жабр айламоқ токи унинг ишидир,
Манатли тахясин гийиб галсинлар.

Умидим чечаги дилда ниш урди,
Чечак очмай кимдир унга ниш урди,
Найлайн, ичимни қон сели урди,
Манатли тахясин гийиб галсинлар.

Дардимнинг давоси санам бор бўлгай,
Манатларин шангирдиси зўр бўлгай,
Ялдираши гўзларима нур бўлгай,
Манатли тахясин гийиб галсинлар.

ГАЛИШИНГНАН АЙЛАНИН

Соғинтирди висолинг,
Галишингнан айланин.
Ўраб матир рўмолинг,
Галишингнан айланин.

Ёп бўйинда турарман,
У ён, бу ён юрарман,
Ой ёқтида гўрарман,
Галишингнан айланин.

Соям сувда қалқади,
Тақдир мани ёқлади,
Сани кутиш ёқади,
Галишингнан айланин.

Висол ўшал жойдадир,
Одимларинг майдадир,
Мани истаб қайдадир,
Галишингнан айланин.

Сафо Очил куймассан,
Кутишингни қўймассан,
Ёр васлидан тўймассан,
Галишингнан айланин.

ДОД АЛИНГНАН

Тортдим жафо, гулираъно,
Дод алингнан, дод алингнан.
Орқа қилиб галдим сано,
Дод алингнан, дод алингнан.

Ақли хушдан бўлиб жудо,
Эшигингда юрдим гадо,
Чикмас асло саннан садо,
Дод алингнан, дод алингнан.

Кўролмадим тишинг оқин,
Боролмадим сенга яқин.
Бўлиб қолдим гўё оқин,
Дод алингнан, дод алингнан.

Ял-ял ёнар ёноқларинг,
Учар юпқа дудоқларинг,
Ўйнаб турар қароғларинг,
Дод алингнан, дод алингнан.

Сафо Очил, ягона ман,
Ишқ шаҳрингда девонаман.
Тараб ангиз¹ таронаман,
Дод алингнан, дод алингнан.

ГАРАКМАС

Эй юлдузим, гўё хумо,
Зориқтирма, зор гаракмас.
Қўлим силтаб, айлаб имо,
Демагил бор-бор, гаракмас,
Сендан бўлак ёр гаракмас.

Дудокларинг маъжун айлаб,
Қўйдинг мани мафтун айлаб,
Бир умрга жунун айлаб,
Демагил бор-бор, гаракмас,
Сендан бўлак ёр гаракмас.

Қўлинг мунча майин-майин,
Қўлгинангдан ўргилайин,
Сенга оташ севгим тайин,
Демагил бор-бор, гаракмас,
Сендан бўлак ёр гаракмас.

Севги умри сафолидир,
Кошонаси ҳаволидир,
Севишганлар иболидир,
Демагил бор-бор, гаракмас,
Сендан бўлак ёр гаракмас.

ИНТИЗОРИМ КЕЛМАСМИ?

Ишқ йўлиннан соз чалиб,
Интизорим келмасми?
Чўккан кўнглимни олиб,
Интизорим келмасми?

Ўзи бир миттигинам,
Шу миттида бор гинам,
Мукамбару мухтарам,
Интизорим келмасми?

Ўймоқ оғзида қўшиқ,
Ишқим куйлагай жўшиб,
Тақдиримга бош қўшиб,
Интизорим келмасми?

Кўксиндаги хаяжон,
Кўксимда айлар тугён,
Йўлин буриб биз томон,
Интизорим келмасми?

Интизордир оловкор,
Юрагимда ўти бор,
Сафо Очил, беғубор
Интизорим келмасми?

ҚАЧОН ГАЛАРСАН?

Ишқ боғина галдим соғиниб,
Роҳатижон, қачон галарсан?
Ўлар бўлсам, ўлдим соғиниб,
Роҳатижон, қачон галарсан?

Сим орқали сўзинг галибди,
Кўз олдима гўззинг галибди,
Алинг ташлаб манинг бўйнима,
Роҳатижон, қачон галарсан?

Виқор билан қаддим ростлайман,
Овозингга созим созлайман,
Севги куйин бирга куйлашга,
Роҳатижон, қачон галарсан?

Гулшан аро ёлғиз сухандон,
Сафо Очил билан ёнма-ён,
Яхши ишга бошлар кўшишга,
Роҳатижон, қачон галарсан?

ГИЗЛАМА

Танишайлик, Моҳигул,
Маннан отинг гизлама¹.
Нозик-нозик бу кўнгил,
Насаб-зотинг гизлама.

Нега, жоним, уялдинг,
Қизил рангга бўялдинг,
Алинг нечун орқангда,
Ёзган хатинг гизлама.

Сайраса ёниб булбул,
Ял-ял ёниб турар гул,
Кўнгил кўйган бўлсанг гар,
Муҳаббатинг гизлама.

Булбул учиб кетмагай,
Ранги сўлиб ўтмагай,
Юзга тортиб рўмолинг,
Малоҳатинг гизлама.

Юрагингда армонман,
Дардларингга дармонман,
Энди Сафо Очилдан
Садоқатинг гизлама.

ТОПАРМАН

Сайрон, сарсон газиб жумла-жаҳонни,
Насиб этса, Насибамни топарман.
Охир бир кун сузиб дарё, уммонни,
Насиб этса, Насибамни топарман.

Насибамдир — қалбим эрка галини,
Сийпаласам шу галиннинг алини,
Иярмикан, иймасмикан, билмадим,
Насиб этса, Насибамни топарман.

Фалакнинг нақшидир ёрқин юлдузлар,
Севгим отгай юлдузларга илдизлар,
Юлдузлар кўксидан эмиб шарбатлар,
Насиб этса, Насибамни топарман.

Хипча белу қалам қошга йўлиқдим,
Гапга кирмас бағритошга йўлиқдим,
Сафо Очил, Хивага бор, Хивага,
Насиб этса, Насибамни топарман.

ГАЛИН БЎЛИНГ ХОРАЗМА

(Хоразм халқ қўшиғи)

Пари қизлар, пайкар қизлар,
Галин бўлинг Хоразма.
Нозик бадан, дилбар қизлар,
Галин бўлинг Хоразма.

Гужумларнинг иси бошқа,
Хоразмча сўзи бошқа,
Водийларнинг қизи бошқа,
Галин бўлинг Хоразма.

Азон билан салом айлаб,
Ҳар кун ширин калом айлаб,
Товус мисол хиром айлаб,
Галин бўлинг Хоразма.

Ҳар йигит марди майдон,
Белда кучи олам жаҳон,
Галин бўлинг жаннатмакон,
Қиёси йўқ Хоразма.

Ёз айвоннинг ўралари,
Йигитларнинг тўралари,
Иккиланмай галинг бари,
Галин бўлинг Хоразма.

Гулзор аро асалори,
Бол йиғишдир касбикори,
Дардингизга дармондори,
Галин бўлинг Хоразма.

Унутмасдан аслингизни,
Пок сақланган наслингизни,

Асраб қизлик фаслингизни,
Галин бўлинг Хоразма.
Боғлари бор сўлим-сўлим,
„Гулоби“си тилим-тилим,
Ёпишасиз бўлиб елим,
Галин бўлинг Хоразма.

Сўгирмасин ўгиради,
Чимилдиққа улгуради,
Сизга қараб югуради,
Галин бўлинг Хоразма.

Шўхлигини билинг-билинг,
Жўғлигини билинг-билинг,
Унинг билан ўйнаб-кулинг,
Галин бўлинг Хоразма.

Мейир қўйиб сирли боқар,
Жонингизга жонин қоқар,
Ичингизда олов ёқар,
Галин бўлинг Хоразма.

Йигитларнинг ёл тўшинда,
Жозиба бор қилмишинда,
Ҳаз атасиз оғушинда,
Галин бўлинг Хоразма.

Ваъдасиннан ҳеч қайтмиди,
Донг отинча ухлатмиди,
Ёт қизлара сўз отмиди,
Галин бўлинг Хоразма.

Булбул газар боғда-боғда,
Гул очилган чоғда-чоғда,
Қолманг, қизлар, доғда-доғда,
Галин бўлинг Хоразма.

Воҳамизда доим баҳор,
Кутиб олар айтиб „ёр-ёр“,
Хоразмли сизга хуштор,
Галин бўлинг Хоразма.

ГАЛИН САЛОМИН АЙТИБ

(Халфалар учун)

Тўйингизга галибман,
Галин саломин айтиб,
Созим баланд чалибман,
Галин саломин айтиб.

Алинда олтин узук,
Гўзлари сузик-сузик.
Ҳаммангиз қизил юзлик,
Галин саломин айтиб.

Куёв хўжик мулойим,
Кўп гўрмасин худойим,
Гуллаб турсин тўйжойим,
Галин саломин айтиб.

Ушоқ барак қозонда,
Емаганлар армонда,
Галин чиқар азонда

Галин саломин айтиб.

Галар олгин паллалар,
Галин айтар аллалар,
Янграй берсин яллалар,
Галин саломин айтиб.

Ўйнайди Сафо Очил,
Куйлайди Сафо Очил,
Тўймайди Сафо Очил,
Галин саломин айтиб.

ОР-НОМУСЛИ ЁР АКАН

(Ланар)

Бир бола бор изимда,
Ўз холима қўймиди.
Ўқим бўлса гўззимда,
Отишимни дуймиди.

Нера борсам йўлима,
Қопқон куриб юради.
Қани, тушсин алима,
Ҳали маннан гўради.

Севаман деб сўз берган,
Ваъдасинда дурмиди.
Неданан ўлим барган,
Кўнглим унга урмиди.

Шойи гўйнакда чиқиб,

Гўзим сузиб боқаман.
Гоҳи-гоҳи йўлиқиб,
Ичларини ёқаман.

Қасд оламан даб, уни
Қопқонига тушибман.
Билиб-билмай ўзимни,
Унга ўзим қўшибман.

Барно йигит-девсаман,
Иқболимда бор акан.
Бирга яшаб билдим ман,
Ор-номусли ёр акан.

ЁРИМНАН АЙРИЛДИМ

Жувозим қайларда синиб йўқолди,
Давилим¹ деволда осилиб қолди.
Ёримнан айрилдим бугун, ёронлар,
Парахат турмушим нега чайпалди?

Гўрган баҳоримдир энди йигирма,
Бошима ярашар сурдан чўгирма,
Ёноқлари кишмиш холли санамим,
Гетма-гетма, маннан юзинг ўгирма.

Патикда чийиллар қаноти қийғоч,
Инина гирибди илон — гўззи оч.
Орамиза гириб Қоработирлар,
Ёлғиз қолдим мен ҳам гўё қалдирғоч.

Осмоннинг юзлари экан қирмизи,

Ҳижрон тиғи тилган дилларнинг изи.
Алим етмас борса-галмас жойларда,
Соғиниб кутармиш бахтим юлдузи.

Юрак домирларим бир-бир юларман,
Севги надир ўзи энди биларман,
Мурода етмасам агар, ёронлар,
Ҳижрон қабри узра туриб гуларман.

ҚОЛДИ

(Халфа қўшиғи)

Пўта такалар қўйдим ёнингга,
Пўта такада армонинг қолди.
Оро кирмайди ширин жонингга,
Пинҳона ошиқ жононинг қолди.

Уйимнинг тўрин тўлдириб ўзинг,
Кўзимдан асло узмадинг кўзинг,
Қалбимда ҳамон оташин сўзинг,
Ичимда охи фиғонинг қолди.

Пўта такалар борми уйингда,
Шойи кўрпалар тушаб тийингда,
Мендай ёнарми бошқа кўйингда,
Сурмаган даври-давронинг қолди.

Сен ёнбошлаган такангга қараб,
Хуни-бийронман сочларим тараб,
Боргайман ҳали аҳволинг сўраб,
Кўксимда мўлжал-нишонинг қолди.

Сен ҳақда сурган хаёлим дейман,
Энди ёлғиз бир сафолим дейман,
Энди дунёда вафолим дейман,
Кўнглима солган туғёнинг қолди.

МАЪШУҚАНГИЗ БЎЛАМАН

(Ланар)

Тилингиздан томиб турар болингиз,
Эй, асалим, маъшуқангиз бўламан,
Ичим увушади кўриб ҳолингиз,
Майли, оға, маъшуқангиз бўламан.

Нукул арик¹ битган боғни газали,
Арикдан ҳам сангароғи² мазали,
Сангароқдин экан манга севгингиз,
Оғажоним, маъшуқангиз бўламан.

Арикзорнинг таги гўм-гўк йўринжа,³
Ишқим сизга йўринжалар торинча,
Ўтирибман кутиб сизни кун санаб,
Оғажоним, маъшуқангиз бўламан.

Сув галади солмалардан⁴ шилдираб,
Кўзим қолди сувга қараб жавдираб,
Йўл топдингиз тарғунчадек қалбима,
Оғажоним, маъшуқангиз бўламан.

Тилим сайрар Сафо Очил деганда,
Дилим яйрар алим сўраб галганда,

Ичиктириб мани ортиқ қийнаманг,
Жоним оға, маъшуқангиз бўламан.

ДАРДИНГНИ АЙТ

Хўрсиниб-хўрсиниб сўзлайсан нечун,
Бошингга не кулфат тушди, жонгинам.
Хўнграб-хўнграб эздинг бағримни бутун,
Бошингга не кулфат тушди, жонгинам?

Сездим, лабларингда аянчли титроқ,
Юрагинг турибди бўғзингда шундоқ,
Тортинмасдан айтгил дардингни мундоқ,
Бошингга не кулфат тушди, жонгинам?

Кулфат тушган бошгинангдан ўргилай,
Кўзларингда ёшгинангдан ўргилай,
Чимирилган қошгинангдан ўргилай,
Бошингга не кулфат тушди, жонгинам?

Ёлғизман деб, жоним, ўксима асло,
Ёлғизликдан бизни асрасин худо,
Умид гулшанида кутмоқда Сафо,
Сафо кўнглим санго тушди, жонгинам.

НЎННИ ҚИЗ

Қолмай десанг товонима, нўнни қиз,
Ишва билан гал ёнима, нўнни қиз,
Сан гараксан жон-жонима, нўнни қиз.
Сингиб гетдинг қон-қонима, нўнни қиз.

„Вохай“ десанг, вохангнанай, нўнни қиз,
Бурмаланган ёқангнанай, нўнни қиз.

Юлдуз санаб ўтар тунлар, ёлғизман,
Ортда қолган ғамли кунлар, ёлғизман,
Ёлғизлигим ғам-ғуссаси тарқалгай,
Ишва билан гал ёнима, нўнни қиз.

Санго, жоним, жонгинамнинг жундуки,
Очилгайми юракингнинг дуйнуки,
Дуйнукингнан борайинми ё ўзим,
Сан гараксан жон-жонима, нўнни қиз.

Зулмингнинг бормикан охир поёни,
Поёнсиз муҳаббат билмас вафони,
Сафо Очил етар санинг қадрингга,
Сингиб гетдинг қон-қонима, нўнни қиз.

ГАЛАРМИКАН, ГАЛМАСМИКАН?

Мени йўлдан оздирган ёр,
Галармикан, галмасмикан?
Ишқ тугунин ёздирган ёр,
Галармикан, галмасмикан?

Умид гули хазон бўлмай,
Севгимга ёр гумон қилмай,
Ваъдасига бўлиб хуштор,
Галармикан, галмасмикан?

Базмимизни эслаб ҳар он,
Ўлтирибман кутиб ҳамон,

Гўришмоққа яна дийдор,
Галармикан, галмасмикан?

Чекиб ҳижронлар азобин,
Ичдим тамом ишқ шаробин,
Сафо Очил кутар хумор,
Галармикан, галмасмикан?

НИГОРА

Йўлларида гул унади юрганда,
Нигорахон, Нигорахон, Нигора.
Кўзлар ўйнар гулларида гўрганда,
Нигорахон, Нигорахон, Нигора.

Сани кўрса, булбул ичи ёнармиш,
Сарви гуллар ўзлигидан тонармиш.
Васлинг кутиб ошиқ кунлар санармиш,
Нигорахон, Нигорахон, Нигора.

Ўйнатинг деб, ўз ҳолима қўймайсан,
Созим чалсам, созларимнан тўймайсан.
Товус мисол нозли-нозли ўйнайсан,
Нигорахон, Нигорахон, Нигора.

Сафо Очил билан Халфа Анажон,
Йўлларида кўзларимиз нигорон.
Шу қўшиқни этдик сенга армуғон,
Нигорахон, Нигорахон, Нигора.

ЯХШИ

Ғариб кулбам аро талқини таманноси яхши,
Бобомларнинг буюк тарийқи таваллоси яхши.

Занжирбанд орзулар зиё мулкин кўрмиш такрор,
Чин ўлса, азизлар, тақрири тақозоси яхши.

Зайли зимистонлар нурафшон бўлғай, Расулуллоҳ,
Турк элин кўнглида саҳои маҳ сиймоси яхши.

Минг рангда товланур жизиллаб менинг абгор бағрим,
Юрт билан эгизак нафис ҳар талолоси яхши.

Басе, сайр айлағил боғи диёр Хуштордур сенга,
Лутф ила ёлчитғон хурраи хурилиқоси яхши.

ТАНИШУВ

(Айтишув)

Йигит: Севги гулшанин газиб ман сайрон,
Васфинг куйлаган ёниб ҳар замон,
Сафо Очилман, донимадингми?

Қиз: Гулзорда ҳазин қўшиқ тингладим,
Куйлар сеҳридан ўзим англадим,
Ва лекин Сизни донимадим ман.

Йигит: Дил кўзинг ила авайлаб қара,
Бутоғлар аро куйган бечора,
Сафо Очилман, донимадингми?

Қиз: Бу ғариб кўнглим сийлашга зордир,
Боғда булбулни кўрганим бордир,
Ва лекин Сизни донимадим ман.

Йигит: Ман „Айтсамми ё айтмасам“ дебон,
Зорланиб турган чеккада хайрон,
Сафо Очилман, донимадингми?

Қиз: Сиз билан бир дам суҳбат кургандай,
Турибман гўё тушда кўргандай,
Лекин, кечиринг, донимадим ман.

Йигит: Ёронлар, кимга айтай додимни,
Ёрим, сезмадинг оҳ-фарёдимни,
Сафо Очилни донимадингми?

Қиз: Ишқингиз сафо экан, сафо-да!
Бу ўткинчи ёлғон дунёда,
Азият чекманг, жоним, донидим.

Йигит ва

Қ и з: Муҳаббат боғин кезгач истиқлол,
Қовушдик, жоним, кулгай истиқбол,
Ўзни донидим, Сизни донидим.

НАРГИСАНИНГ АЙЛАНАЙИН ЖОНИННАН

Наргиси гул ер юзинда ягона,
Ер юзинда ягона бир нурхона,
Ошиқ юрак зиёсидан нурланиб,
Ишқ нурини таратади ҳар ёна.
Наргисанинг айланайин жониннан,

Етсам агар айрилмасман ёниннан.

Гулбандида оппоққина гулидан,
Мазали ис хабар берди кўнглидан,
Ақли хушим дош беролмай сеҳрига,
Сархуш бўлиб озиб кетди йўлидан.
Наргисанинг айланайин жониннан,
Етсам агар айрилмасман ёниннан.

Соғинчларим қиличлари қиймалар,
Фарёд чекиб жоним менинг қийналар,
Қийноқлардан қийналса-да, бу юрак,
Изҳори ишқ айлашга у ийманар.
Наргисанинг айланайин жониннан,
Етсам агар айрилмасман ёниннан.

Наргис билан Сафо Очил бир бўлди,
Ошиқларнинг бирлашгани зўр бўлди,
Ишқ шаҳринда базми, тўю томоша,
Бири хотин, бири унга эр бўлди.
Наргисанинг айланайин жониннан
Энди сира айрилмасман ёниннан.

ОҒАМ ГАЛИБДИ

(Қиз қўшиғи)

Мани қутланг, ҳой чиқонлар¹, ой қизлар,
Мани излаб азиз одам галибди.
Йўлларина поёндоздир наргислар,
Қишни қувлаб дилга кўклам галибди.

Дарди сарим айтолмадим номма-ном,
Сочларимдай тўлғанардим тушса шом,
Шодлигимдан сизиб-сизиб бу окшом,
Киприкларим аро шабнам галибди.

Ортда қолди бедор хаёл сурганим,
Қалбим ичра ёлғиз тўнглаб турганим,
Тушларимда ҳар кун кўриб юрганим,
Хаста дилга бўлиб малҳам галибди.

Дасталайман ўзим эккан гуллардан,
Асраб қўйган эдим совуқ еллардан,
Ман кувонмай ким кувонсин дафъатан,
Сафо Очил деган оғам галибди.

ШАЙДО ДЕНГЛАР

Илтимосим, гавҳаримга
Бориб мени шайдо, денглар.
Мадҳинг куйлаб билмас тиним,
Кўнгли онинг дарё, денглар.

Лола юзли гўзал нигор
Асир этди ақлу ҳушим,
Гар етмаса висолингга,
Ақли ҳушдан жудо, денглар.

Ёр изига бошим қўйсам,
Ном қўйдилар Мажнун дея,
Ишқ боғига келиб Мажнун,
Қилиб таъзим анго, денглар.

Баҳор янглиғ бул замонда,
Бир-бировга қилмас жафо,
Сен ҳам анга вафо айлаб,
Қилма ортиқ жафо, денглар.

Бул ошиғинг бир оҳ урса,
Тоғлар эрир ўти аро,
Ҳажринг ила юрагида,
Ёнар ўтли нидо, денглар.

Етказибди дилдоримга,
Ғаним мени бевафо деб,
Бориб, дўстлар, гулёримга
Ғаним сўзи хато, денглар.

Етиб бир кун висолингга,
Гуллагай кўнглим баҳори,
Ҳижронида беморликдин,
Мангу очил Сафо, денглар.

НОЗ ЭТАР

Ғар куйласам гулпарни,
Жилва айлаб ноз этар.
Одим ташлаб мен сари,
Жилва айлаб ноз этар,

Деёлмайман бирор сўз,
Бокса икки жоду кўз,
Муқом билан юзма-юз,
Жилва айлаб ноз этар.

Кўнглим нозик кўнглинда,
Келажагим қўлингда,
Сочинг ўйнар белинда,
Жилва айлаб ноз этар.

Кокилинг алдар, ёниб
Дор бўлмоққа шайланиб,
Дил торимга бойланиб,
Жилва айлаб ноз этар,

Зебо экан санъатинг,
Саробмасми қоматинг,
Кўзларимда суратинг,
Жилва айлаб ноз этар.

Айтиб юрак розингни,
Бас қил, десам нозингни,
Чертгил дея созингни,
Жилва айлаб ноз этар.

Сафо Очил, туш кўрдим,
Тушгинамни хуш кўрдим,
Умид отлиғ қуш кўрдим,
Жилва айлаб ноз этар.

ХИВАЛИК ҚИЗГА ЎХШАР

Хивалик қизга ўхшар Бухородан келган қиз,
Жонимга ўтлар ёқар мийиғида кулган қиз.

Кўзлари чақин-чақин, бўлгайми менга яқин,
Тенги йўқ гўзалликни касби ҳунар қилган қиз.

Қомати кўркам-кўркам, ман уни нағз мебенам,
Коинотнинг сулуви, тўлин ойдаи тўлган қиз.

Каломига бериб зеб, хоразмча ўргат деб,
Немисчаю тожикча, ўзбекчани билган қиз.

Ўргатаман тилимни ва бераман кўнглимни,
Мақсадига эришар ёнгинамда бўлган қиз.

Сафо Очил бир сўзлар, дилимда сани гизлар,
Лафзимга ишон-ишон, Бухородан келган қиз.

Ё САННАДИР, Ё МАННАН

Янрок ўтли нидолар,
Ё саннадир, ё маннан,
Дилда шўхлик, сафолар,
Ё саннадир, ё маннан.

Ҳаётимиз шўх дарё,
Шўхлик қилдинг муҳайё,
Нафис савти наволар,
Ё саннадир, ё маннан.

Олурман эркин нафас,
Юртим куйлаб ҳар нафас,
Йўлимдаги зиёлар,
Ё саннадир, ё маннан.

Бир-бирова етмадик,
Лекин йироқ кетмадик,

Йўл қўйилган хатолар,
Ё саннандир, ё маннан.

Бахтиёрим, дилдорим,
Ёлғизим, ифтихорим,
Элда Сафо, сафолар,
Ё саннандир, ё маннан.

УСТИНА

Бошима ёғилмиш тош, тош устина,
Кўзимдан тўкилмиш ёш, ёш устина.

Халқа-халқа томчилар томиб турса,
Бергайми тош бунга дош, дош устина.

Аҳли нодон бир умр кўз чиқармиш,
Токи қўяй дебон қош, қош устина.

Кимки нияти ёмон эрса, дўстлар,
Эл-юрт ичра бўлғай фош, фош устина.

Ғанимлар кутмасин бир илиқ сўзни,
Дўстларгаким эгай бош, бош устина.

Гар бўлсам Хушторим деб, ёдлаб мани,
Не яхшилар бермиш ош, ош устина.

* * *

(Огаҳийга назира)

Келди мани ахтариб ёшгина жононгина,

Бир париваш қалами қошгина, остонгина.

Келдию бағрим кўзлаб тортди ногоҳ камонин,
Мунчалар экан бағри тошгина, маржонгина.

Йиқилсам беҳушгина теграмда гир айланиб,
Ул чаши ичра дув-дув ёшгина, уммонгина.

Раҳми йўқ деб ўйласам, асли ўзи ул малак,
Ширин сухангина, ювошгина, дармонгина.

Сафо Очил, олди ул бошимни тиззасига,
Бўлғай ўшал уйимга бошгина, султонгина.

* * *

(Огаҳийга назира)

Бир гапим бор деб, гавҳар қулоғин ўпай,
Қулоғин қўйиб, қоши-қовоғин ўпай.

Такрор эркалаб, киприкларин хўп силаб,
Ловуллаб турган сафсар ёноғин ўпай.

Ёноғда не бор лаблар турганда яшнаб,
Ўшал жаннати кавсар дудоғин ўпай.

Дудоғлар аро тилин шарбатин сўриб,
Мулки назоҳат магар сақоғин ўпай.

Мундоғ қарасам, сийнасинда қўша нор,
Сирғалиб тушиб саҳар ардоғин ўпай.

Бош қўйдим аста дилбаримнинг пойига,
Ки узрим айтиб дилбар оёғин ўпай.

Эй, Сафо Очил, муҳаббат гулшанида,
Ўлиб-тирилиб ёрнинг ҳар ёғин ўпай.

МАНГЗАР

Қалбим менинг поёнсиз осмона мангзар¹,
Умид тўла ташвишли замона мангзар.

Қалбим менинг дардли бир олов дейинму,
Йўқ, ўртанган сертўлқин уммона мангзар.

Қалбим менинг дилларга қўйса гар муҳрин,
Қаҳрамонлар кўксида нишона мангзар.

Қалбим менинг асрагай не бўлса буюк,
Буюк орзу элида султона мангзар.

Қалбим менинг чарсиллар учқунлаб токи,
Ёниб турган серучкун гулхана мангзар.

Қалбим менинг ошиқлар юртининг шоҳи,
Ғам бағрида лоларанг бўстона мангзар.

Қалбим менинг то ҳаёт, эй Сафо Очил,
Покиза дил кутган ҳар армона мангзар.

Соринжокда¹ учма, ёр,

Бошгинанг айланмасин,
Совитиб кимдир бизни,
Йўлимиз бойланмасин.

Гужум шохи дарпанар,
Лекин асло синмагай,
Мендан бўлак ҳеч кимга
Жисми жонинг кўнмагай.

Гажак-гажак зулфингни
Шамол ўйнаб қочадир,
Шамолни қамаб қопга,
Сафо аканг янчадир.

Соринжоқнинг ипига
Сочларинг чулғанди, ёр,
Рашк ўти ичра алҳол
Юрагим чўғланди, ёр.

Қуриб кетсин соринжоқ,
Сени юртга кўрсатар,
Шамол деган чақимчи
Сиринг элга фoш этар.

Соринжоқда учма, ёр,
Бошгинанг айланмасин,
Совитиб кимдир бизни,
Севгимиз бойланмасин.

* * *

Афсонавий жононга

Имсимизни осибмиз¹,
Гўё сарви равонга
Имсимизни осибмиз.

Ул ҳақдаким ривоят
Тўқиб кеча-ю кундуз,
Алдоқчи бир шайтонга
Имсимизни осибмиз.

Дудоқлари қовжираб
Қон-қон йиғлар табиат,
Қуриб қолган уммонга
Имсимизни осибмиз.

Кимлардир элу юртга
Юрмиш ваъдалар айлаб,
Ҳали сароб давронга
Имсимизни осибмиз.

Қуруқ сўз ила қорин
Тўйганми ўзи ҳаргиз,
Уйилмаган хирмонга
Имсимизни осибмиз.

Ажабо, Сафо Очил,
Қизик дунё экан бу,
Ақли кўр нотавонга
Имсимизни осибмиз.

* * *

Жоним, тушдим алинга,
Жонимни олма мани,

Гунликчиман элинга,
Жонимни олма мани.

Гул экайин ман ғариб,
Кўз ёшимдан суғориб,
Чаман битай йўлингга,
Жонимни олма мани.

Юрагимни тилавер,
Не ўйласанг қилавер,
Қулоқ осиб кўнглингга,
Жонимни олма мани.

Гўзларинг ёнар экан,
Сўнгида ёқар экан,
Раҳминг галсин қулингга,
Жонимни олма мани.

Олдингда кул айладинг,
Куйдириб кул айладинг,
Булғаб ташла кулингга,
Жонимни олма мани.

Синовлардан ўтибман,
Сафо Очил, етибман,
Майин-майин алинга,
Жонимни олма мани.

* * *

Сой бўйина галар адик,
Сиз бир ённан, биз бир ённан.
Қикир-кикир кулар адик,

Сиз бир ённан, биз бир ённан.

Шу кунларга этмай шукр,
Тинчлик бермас юрак курғур,
Қилар адик хўпир-хўпир,
Сиз бир ённан, биз бир ённан.

Десам гоҳи „ойим-ойим“,
Жавоб қилдинг „дойим-дойим“.
Ўйнар адик чайим-чайим,
Сиз бир ённан, биз бир ённан.

Сувлар оқар тўлқинланиб,
Ой ҳам сузар ёниб-ёниб.
Боқар адик оловланиб,
Сиз бир ённан, биз бир ённан.

Ой термилиб такрор-такрор,
Сиримизни айлар ошкор,
Мулла томон гетали ёр,
Сиз бир ённан, биз бир ённан.

Мулла тинглаб дил оҳимиз,
Ўқиб қўйсин никоҳимиз,
Чимилдикда нигоҳимиз,
Сиз бир ённан, биз бир ённан.

Галинг қўшиқ бўстонига,
Сафо Очилнинг ёнига,
Жонон бўлайлик жонига
Сиз бир ённан, биз бир ённан.

ҚОРА ГЎЗ

Манго қара қора гўз,
 Ҳолим сўра, қора гўз,
Агар ҳолим сўрмасанг,
 Куним қаро, қора гўз.

Дардим менинг ёмондир,
 Ранги рўйим сомондир,
Ижжон¹ этган бағримни
 Юз минг тигли армондир.

Севгим қилма ўйинчоқ,
 Ўйнама бекинмачоқ,
Йиқиламан, тураман,
 Йўлинг экан дойинжоқ.

Қалбингга курай ошён,
 Илтимос, бергил имкон,
Англамасанг дардимни
 Тордир менга бу жаҳон.

Манго қара, қора гўз,
 Ҳолим сўра, қора гўз,
Агар ҳолим сўрмасанг,
 Куним қаро, қора гўз.

МУҲАММАСЛАР БЕГОНА ҚИЛМА МАНИ

Оллоҳим, ўт-оловга парвона қилма мани,
Ғанимлар пайкониға нишона қилма мани,
Етганча термилтириб девона қилма мани,

Оллоҳим, нажотсиз шўр пешона қилма мани,
Оллоҳим, паноҳингдан бегона қилма мани.

Соғинчинг дарди аро юраги сад пораман,
Оғриқлар азобида туну кун ёлвораман,
Марҳаматинг бўлмаса қайларга ҳам бораман,
Оллоҳим, нажотсиз шўр пешона қилма мани,
Оллоҳим, паноҳингдан бегона қилма мани.

Қудратинг каби қудрат йўқдир икки дунёда,
Ҳар нарсага қодирсан, айлаб қўйма афтода,
Бехисоб давлатингдан қилғил мани зиёда,
Оллоҳим, нажотсиз шўр пешона қилма мани,
Оллоҳим, паноҳингдан бегона қилма мани.

Бошим узра қузғунлар учишар ҳаволаниб,
Шикаста руҳим ётмиш қалбимда даволаниб,
Сафо тоғи мисоли тургайман сафоланиб,
Оллоҳим, нажотсиз шўр пешона қилма мани,
Оллоҳим паноҳингдан бегона қилма мани.

ВАТАН ҲАҚИДА ҚЎШИҚ

Ўзга юртда кимдир юрса сарсон, ёмон,
Кўпайса гар девоною нодон ёмон,
Бирин сўзин бошқасига айтғон ёмон,
Юрт бузадир айтилғон ҳар ёлғон ёмон,
Жон суҳани оқибат ул афғон ёмон.

Мўғул зарбин силтаб отди Жалолоддин,
Елкасига дардлар ортди Жалолоддин,
Хоразм деб, наъра тортди Жалолоддин,

Ушалмасдан қолса агар армон, ёмон,
Виждонин еб тирик юрган омон ёмон.

Иймон сотғон сотқинларга раҳбармисан,
Юртга туфлаб ўз фойдангни ўйлармисан,
Ошимизга қўшилғон бир заҳармисан,
Зар либосли юзи қаро шайтон ёмон,
Кунингни-эй кўрсатардим ёмон-ёмон.

Ишонч комил, кўп чўзилмас оҳу зорлар,
Вақти келиб шўх-шўх янграр хазин торлар,
Оққан дарё оқар такрор, эй Хушторлар,
Яхшиларга келарди кўп қирон, ёмон,
Сотқинларга даврон келса даврон ёмон.

БЎЛАКЧА

Сирли юрак уммонларим бўлакча,
Уммон ичра туғёнларим бўлакча,
Ушалмаган армонларим бўлакча,
Орзу қилган имконларим бўлакча,
Ёзилмаган дostonларим бўлакча.

Қафас ичра зор йиғлайди Адолат,
Чунки таъқиб этар уни хиёнат,
Бош тиклашга тополмайди шижоат,
Чунки ҳамон ҳукмрондир разолат,
Ушалмаган армонларим бўлакча.

Маслак ила доим иноқ яшадим,
Умидимга бериб сабоқ яшадим,
Руҳим аро кезиб ингрок, яшадим,

Умрим бўйи ғариб, қашшоқ яшадим,
Орзу қилган имконларим бўлакча.

Сафо Очил ёди нурли истикбол,
Жалолиддин орзу қилган истиклол,
Дилда дардим айтолмасдан тилим лол,
Элу юртнинг кўз ёшидан сўраб ҳол,
Ёзилмаган дostonларим бўлакча.

РАҲМАТ

Мусулмонлик тарийқин кимки билганга раҳмат,
Билганига бир умр амал қилганга раҳмат,
Эл йиғласа, йиғлаб у, кулса, кулганга раҳмат,
Оғир кунда ҳол-аҳвол сўраб келганга раҳмат,
Биз ғарибни ҳам излаб, кўзга илганга раҳмат.

Ночор, ғариб кулбамда жаранглар жўшқин шеърлар,
Чидолмасдан шунга ҳам ҳар ёндин талаб, ерлар,
Кўнгил бериб дўстлар гоҳ чекмагил фарёд, дерлар,
Оғир кунда ҳол-аҳвол сўраб келганга раҳмат,
Биз ғарибни ҳам излаб, кўзга илганга раҳмат.

Не азиздир, ёронлар, сиз билан суҳбат азиз,
Жонимга жонин тиккан бағри кенг улфат азиз,
Дил дардига малҳамки эзгу бир ҳиммат азиз,
Оғир кунда ҳол-аҳвол сўраб келганга раҳмат,
Биз ғарибни ҳам излаб, кўзга илганга раҳмат.

Васли жамолин сўрдим офтобга хитоб айлаб,
Пиру пайғамбар хоки пойини тавоб айлаб,
Сафо Очил қалбига нур сочмиш жавоб айлаб,

Оғир кунда ҳол-аҳвол сўраб келганга раҳмат,
Биз ғарибни ҳам излаб, кўзга илганга раҳмат.

ХУШ АРМОНИМ БОР

То ҳануз тинчлик бермас юракда туғёним бор,
Туғёнларим туташган безовта уммоним бор,
Хур воҳам мадҳин куйлай деган хуш армоним бор,
Ахир, ўшал тупроқда қолган киндик қоним бор,
Учиб борай десам на қанот, на имконим бор.

Ёронлар, дўст деганим ағёрга ҳамдам экан,
Касби доим золими ғаддорга ҳамдам экан,
Оламда ном чиқарган таррорга ҳамдам экан,
Элу юрт юз ўгирган маккорга ҳамдам экан,
Кўзларини ёғ босган ақли ногироним бор.

Ҳийла бирлан ғолибдир баъзи замондошларим,
Овозимни бўғмишлар ҳасадгўй элдошларим,
Зулмидан тортиб озор зоғ оқармиш сочларим,
Тобланур бора-бора пўлатдек бардошларим,
Илҳомимдан ясалган бир тахтиравоним бор.

Дунёга келиб давру даврон сурмадим, вале,
Аҳли нопок йўлидан дайдиб юрмадим, вале,
На ҳавасим, на нафсим эркин бермадим, вале,
Тухматдан бўлак ҳеч бир ёрлик кўрмадим, вале,
Сафо Очил аталмиш гавҳари нишоним бор.

КЕРАКМИ САНГО

(Огаҳийга татаббуъ)

Ишқ шахринда хону хоқоним керакми санго,
Куйиб кул бўлган хонумоним керакми санго,
Дунёдан йиғлаб ўтган шоним керакми санго,
Розилашган хоотири комим керакми санго,
Сархуш кулмоғинг учун қоним керакми санго,
Бахтли бўлмоғинг учун жоним керакми санго.

Қаён кетдинг муҳаббат ниҳолини тутқазиб,
Қўйдим уни авайлаб юрагимга ўтқазиб,
Меҳримдан сувлар ичиб яшнаб турар барг ёзиб,
Вале алданиб қолдим макрингга мен ютқазиб,
Сархуш кулмоғинг учун қоним керакми санго,
Бахтли бўлмоғинг учун жоним керакми санго.

Не юлдузки, бағримдан сачраб кетган учқундир,
Ёниб бўлдим адолар ҳолим манинг забундир,
Охир билсам, борлигим хунхорларга тутқундир,
Ки хунхорлар қонимга ташна юрган кузғундир,
Сархуш кулмоғинг учун қоним керакми санго,
Бахтли бўлмоғинг учун жоним керакми санго.

Раҳм айламай қилдилар оёқости қадримни,
Авлодларим эслагай бардошимни, сабримни,
Душманам ҳам кўрмасин менинг тортган жабримни,
Ким ҳам ёдлар қонимдан шафақланган қабримни,
Сархуш кулмоғинг учун қоним керакми санго,
Бахтли бўлмоғинг учун жоним керакми санго.

Оллоҳдан мадад сўраб Сафо Очил тонг билан,
Жоним керак бўлса ол розилашган жон билан,
Ки бирга яшар эди никоҳланган қон билан,

Рухимда кетмиш бари ул хотири ком билан,
Сархуш кулмоғинг учун қоним керакми санго,
Бахтли бўлмоғинг учун жоним керакми санго.

САЛОМ СИЗГА, ЭЙ, ПОКИЗА АВЛОДИМ

Булутлар зарбидан синди қанотим,
Оёқлар остида қолди мурудим,
Хатарли йўлларда ётди ҳаётим,
Танамга сиғмайди оҳим, фарёдим,
Салом сизга, эй, покиза авлодим.

Покиза кунларни қўмсайман ҳамон,
Ғариб паноларда мунғаяр армон,
Тинчлик бермас менга қарши ғалаён,
Танамга сиғмайди оҳим, фарёдим,
Салом сизга, эй, покиза авлодим.

Мен билан йиғлайди унсиз адолат,
Мотам тутар ҳолимизга ҳақиқат,
Зимдан кузатади бизни хиёнат,
Танамга сиғмайди оҳим, фарёдим,
Салом сизга, эй, покиза авлодим.

Бахиллар боғида ҳасад ўйнайди,
Улар сувда чўкмас, ўтда куймайди,
Улар мени ўз ҳолимга қўймайди.
Танамга сиғмайди оҳим, фарёдим,
Салом сизга, эй, покиза авлодим.

Шундай яшаб ўтдим, яшадим ёшим,
Ювди қанча-қанча қоғозни ёшим,

Дол каби букилди метин бардошим,
Танамга сиғмайди оҳим, фарёдим,
Салом сизга, эй, покиза авлодим.

Бул замонда менга ҳамдард топилмас,
Дардимни тингларга бир мард топилмас,
Ҳасратим англарга жўмард топилмас,
Танамга сиғмайди оҳим, фарёдим,
Салом сизга, эй, покиза авлодим.

Истиқбол орзусин буткул унутдим,
Тирик умрим учун яшолмай ўтдим,
Қисматим шул экан, найлай, қон ютдим,
Танамга сиғмайди, оҳим, фарёдим,
Салом сизга, эй, покиза авлодим.

Тириклик чоғимда йиғлаб ўтарман,
Эй авлодим, қалбим тиғлаб кетарман,
Сизга атаб салом хатлар битарман,
Танамга сиғмайди оҳим, фарёдим,
Салом сизга, эй, покиза авлодим.

Бул замонда чиқармаслар унимни,
Турткилашиб бермайдилар кунимни,
Сафо Очил, ўпиб сирдош тунимни,
Хатга битиб қолдирдим мен фарёдим,
Салом сизга, эй, покиза авлодим.

АВЛОДЛАРИМГА ХАТ

Авлодим, мени эслаб, руҳимни шод қил,
Мен каби яхши кунни доим мурод қил,

Дил қушларим қафасдин ўзинг озод қил,
Лоақал сен унутма, номимни ёд қил,
Илтимосим, топталган қабрим обод қил.

Оллоҳимга шукрим, улғайди ёшим,
Тоҳануз маломатдан чиқмади бошим,
Кипригимда музлади сизган кўз ёшим,
Лоақал сен унутма, номимни ёд қил,
Илтимосим, топталган қабрим обод қил.

Тириклик чоғларимда даврон сурмадим,
Давримнинг айвонида қадрим кўрмадим,
Вале ҳеч кимдан раҳму шафқат сўрмадим,
Лоақал сен унутма, номимни ёд қил,
Илтимосим, топталган қабрим обод қил.

Авлодим, нажот истаб қадрим йиғлайдир,
Маҳзун ўтган кунларим юм-юм йиғлайдур,
Чангалзор ичра балки қабрим йиғлайдур,
Лоақал сен унутма, номимни ёд қил,
Илтимосим, топталган қабрим обод қил.

Ичимда кетмиш чеккан на оҳим менинг,
Токай ўтгай чинқираб арвоҳим менинг,
Яхшилар юрагидир паноҳим менинг,
Лоақал сен унутма, номимни ёд қил,
Илтимосим, топталган қабрим обод қил.

Хоразмнинг ўғлони Сафо Очилман,
Жўшқин Жайхун туғени Сафо Очилман,
Ёлгон дунё меҳмони Сафо Очилман,
Лоақал сен унутма, номимни ёд қил,

Илтимосим, топталган қабрим обод қил.

ОГАҲИЙ ҒАЗАЛИГА МУҲАММАС

Севмаклик кор экан деб, менинг корима айтинг,
Бу йўлда чексангиз оҳ, келиб зорима айтинг,
Йўқ, йўқ, ҳамдард бўлғувчи юрак торима айтинг,
Кўнглум ғамин, эй дўстларим, ёрима айтинг,
Жоним аламин лаъли шакарборима айтинг.

Кўксима тиф ураским севги жафосин билгай,
Сўнгким, бу бошимдан жабрини бир ёнлиқ қилгай,
Раҳм айлабон ҳолима дилбарим бағри эзилгай,
Шоядки тараҳхум қилибон кулбама келгай,
Ҳолимни паризоди вафодорима айтинг.

Кўнглим ҳеч кими демас, ҳеч кима назар солмай,
Билмадим, нечун йўлдан бир дам кўз узолмай,
Соғинчим ошиб тобора танда тоқат қолмай,
Истаб ниғаҳи гўшаи чашмин топо олмай,
Беморлиқим кўзлари беморима айтинг.

Ғулғула тушибдир, эй дўстлар, жону дилимга,
Ҳеч нарса сиғмайдур менинг хаста кўнглумга,
Оҳким ул бевафо тутибдир ханжар қўлимга,
Озорига кўнглум чидамай, эмди ўлумга,
Рози эрур ул шўҳи дилозорима айтинг.

Тишни тишга қўюб то ҳанузким чиқармасдан ун,
Чидайдурман муҳаббат дўзаҳида тан ёнсун,
Ошиқлигимга гоҳ инонмай, гаҳи инонсун,
Келсун доғи қатл айласуну қонима қонсун,

Қотилвашу ошиқ кушу хунхорима айтинг.

Ул жафокор келсину боғи хазонин кўрсун,
Хазон ичра чорасиз булбул аҳволин сўрсун,
Нажот сўраб Сафо Очил қайларга бош урсун;
Огоҳийни ўлтурсуну ё комини берсун,
Зинҳор бориб ёри жафокорима айтинг.

ОГАҲИЙ ҒАЗАЛИГА МУҲАММАС

Ишқинг дарсини тингладим, сахий сабоқингни ўпай,
Вафо қўшиғин куйлаган оғзи ўймоқингни ўпай,
Совчи юбордим сен учун, бергил, эй, оқингни ўпай,
Эй меҳрибоним кел бери, гулдек яноқингни ўпай,
Гоҳи бошингдин эврুলуб, гоҳи аёқингни ўпай.

Дардимни ошкор этдим, пари, ёзғурмагил мани,
Сўлмагай миш-миш аро токи муҳаббат гулшани,
Керакдир бизга, жоним, нафис висолинг маскани,
Кўб муддат ўлдиким, кўролмай соғинмишман сани,
Келким қучуб нозик белинг, қошу қапоқингни ўпай.

Шодлигимни, эй паризод, шўх-шўх тарона айлабон,
Таронаким, санъат мулки ичра дурдона айлабон,
Дурдонаким, уни элдан зинҳор пинҳона айлабон,
Рози дилим пинҳон санго демак баҳона айлабон,
Оҳиста илким бўйнунга солиб қулоқингни ўпай.

Бир кўришдан рухсорингни жисму жонимда тамом
Зилзилалар силсиласи тоҳануз бузмуш ором,
Лабларим кетди, жоним, тавсариб, айла эҳтиром,
Заҳри ғамингдин неча вақт улдики эрдим талх ком,

Бер рухсат эмди лутф этиб, ширин дудокингни ўпай.

Билмадим, балки мен борман фикри хаёлинг ичра ким,
Армоним йўқ сайрон кезсам бахти иқболинг ичра ким,
Талпинур сен томон кўнглим авжи хиёлинг ичра ким,
Ондоқ манга бўл меҳрибон базми висолинг ичра ким,
Кўксунгга кўксум еткуруб сиймин сақокингни ўпай.

Сарви гулсан жаҳон ичра гўё бир туп, эй гул бадан,
Сафо Очил соғиниб, минг бор ўргулуб, эй гул бадан,
На сеҳринг борки қолавердим термулуб, эй гул бадан,
На сеҳринг борки қолавердим турмулуб, эй гул бадан,
Кел Огаҳий оғушига урэн бўлуб, эй гул бадан,
То кўнглак осо титрабон бошдин аёкингни ўпай.

ОГАҲИЙ ҒАЗАЛИГА МУҲАММАС

Гулдай яшнаб бир боқишинг, жоним, жонима роҳатдур,
Шул сабабким қаршингда-ҳей касби корим итоатдур,
То тирикман ушбу ишим ишқим ҳаққи давоматдур,
Камол авжи уза фаррух юзинг меҳри саодатдур,
Латофат боғида зебо қадинг сарви назокатдур.

Сени кўрсам тилим лолу жону жаҳонимда титроқ,
Бамисоли кузак чоғи бутоғда сарғайган япроқ,
Ўзни қўлга олиб тақрор термилсам сукланиб мундоқ,
Равонбахшу дил осодур зулоли лабларинг андоқ —
Ки, ондин оби ҳайвон ғарқи амвоби хижолатдур.

Қақшатур бора-бора вужудим чулғаб хаёлингким,
Не ажаб ўз боғимда бўй чўзса қадди ниҳолингким,
Синиқ кўнглум аро жон бўлғай қутлуғ висолингким,

Ёмон кўз офатидин ҳақ амон тутсун жамолингким,
Қуёш ишқида онинг заррадек бесабру тоқатдур.

Висол онларига талпиниб ғоят умидвор ўлсам,
Севги гулшанида ошиқлар ичра бетакрор ўлсам,
Беҳад бахтлидурмен йўлингда куйиб интизор ўлсам,
Мани ёзғурмағил кўюнгда тун-кун беқарор ўлсам —
Ки, ишқинг ўтидин жоним аро муҳриқ ҳароратдур.

Ёлғон бўлса ишқинг гар, таассуфки қадри йўқ дурман,
Тоза меҳрим боиским, токи эл аро „миш-миш“ дурман,
Айтгил, севгинг гулшани ичра балки фаромушдурман?
Умид айлаб висолинг шарбатин жон асромишдурман,
Йўқ эрса захри ҳажрингдин манга ҳар дам ҳалокатдур.

Кўтаргил руҳимни ҳеч бўлмаса бир сўз учи бирла,
Тенг бўлсин кўкрагим оёқинг солган из учи бирла,
Шу ҳолга тушибдур Сафо Очил ишқинг ўчи бирла,
На бўлғай Оғаҳий ҳолиға боқсанг кўз учи бирла —
Ки, ул бечоранинг уммиди сандин бу иноятдур.

ҲОФИЗ ХОРАЗМИЙ ҒАЗАЛИГА МУҲАММАС

Дилга окди бўлиб тонг ишқинг,
Ойдай ёритмиш ҳар ён ишқинг.
Жонимда яшар жонон ишқинг,
Бўлғали ошнойи жон ишқинг,
Ёқиб ўртади хонумон ишқинг.

Севги мулкида ўзим хоне,
Бўлмангиз асло мунга моне,
Билакс, дедингиз: жондин тоне,
Ишқсиз йўқтурур манга жоне,
Чун тан ичра эрур равон ишқинг.

Умрим ўтар кутиб боғ ёнда,
Бундай роҳат борми жаҳонда,
Жон узилсин майли бўстонда,
Тикди қаддинг ниҳолини жонда,
Алиф янглиғ боғбон ишқинг.

Шивирлайман гоҳ-гоҳи секин,
Чувалиб юрагимда тугун,
Кўзи қаттидан дархол бекин,
Хору хоро эрур жаҳон, лекин,
Жонгадир боғу гулистон ишқинг.

Ишқ бирла юртдан вафо топсам,
Эл ичра лойиқ маъво топсам,
Аё дардимга даво топсам,
Не ажаб, ишқдин сафо топсам,
Хорни қилди бўстон ишқинг.

Эй ёр, дуч келмайин қаҳринга,
Тоҳир каби оқиб наҳринга,
Кириб борай, жоним, бағринга,
Еткурур бу вужуд шаҳринга,
Дам-бадам карвон равон ишқинг.

Қалбимда ошёни ишқ, вале,
Сафо Очил қони ишқ, вале,
Висолнинг армони ишқ, вале,
Ҳофиз этмас баёни ишқ, вале,
Ўз-ўзини қилур баён ишқинг.

МУНИС ҒАЗАЛИГА МУҲАММАС

Юртни кезадур бахти қаролиғ,
Наҳотки насиб этмас сафолиғ,
Кулфат ёғдирмиш жабру жафолиғ,
Кўйингда қилай десам гадолиғ,
Дерлар, санга борму подшолиғ?

Уқиб олғил ушбу иншони,
Ёр тутибсан кибру ҳавони,
Унутиб ҳам маслак, ҳаёни,
Тарк айладинг аҳли ошнони,
Бегонаға айлаб ошнолиғ.

Мендан чарх уриб кулғил, эй чарх,
Кўзларим, майли ўйғил, эй чарх,
Сабри тож бошда, билғил, эй чарх,
Ҳар на ситам ўлса қилғил, эй чарх,
Солма ароға вале жудолиғ.

Оламдан кетмиш неча шаҳид,
Чархнинг ўзидир бунга шоҳид,
Сабаб барига хароб палит,
Ботинда риёдур, этса зоҳид,
Зохирда агарчи порсолиғ.

Бунда бошга не тушса кўрарсен,
Сафо Очил, қаддинг ё турарсен,
Ғанимлар кўксига ниш урарсен,
Мунис неча нуқта кўп суарарсен,
Кам бўлса матоъ ўлур баҳолиғ.

МУНИС ҒАЗАЛИГА МУҲАММАС

Ишқ дўзахи ичра бўлдим ўзимдан безорлар,
Билмадим мен тушдими ё орага ағёрлар.
Хазин куйлар қулоғима инграб мунгли торлар,
Кўнглума бир гул ғамидин сончилибдур хорлар,
Оҳким, ҳар хордин жонимдадур озорлар.

Аввали этиб кўп мафтун жилваи Лайливаши,
Сўнг дилни қилди лолагун жилваи Лайливаши,
Нозланиб олмоқчи ё хун жилваи Лайливаши,
Айламиш кўнглимни мажнун жилваи Лайливаши,
Ким асири ғамзасидурлар пари рухсорлар.

Басе, қалбимдадур муҳаббатнинг нурли ҳар қирраси,
Кўриб ёр ишвасин оғзин очиб қолди ер курраси,
Бул даме бўғиб мани бўйнимга чулғанур дурраси,
Турфа айёреки дин нақдин олурда турраси,
Ўрганурлар андин ўғрилиқ ишин таррорлар.

Жонима ўт солмишдир бир нияти даври қадах,
Ё балки ҳушим олмоқ руҳияти даври қадах,
Эл ёдидан кетмас то давомати даври қадах,
Гардиши чашмидадур кайфияти даври қадах,
Мен билибдурманки, билмаслар ани хушёрлар.

Дарди йўқ кимсалар ки улфат ўлса ёр ила,
Неажаб, эгри йўлда рағбат ўлса ёр ила,
Сафо Очил, эл хайрон хиёнат ўлса ёр ила,
Мунисо, ағёр гар ҳамсухбат ўлса ёр ила,
Бўлма маҳзун ҳамдами гул бўлғусидир хорлар.

ФЕРУЗ ҒАЗАЛИГА МУҲАММАС

Феруза осмон ичраким фирузи кўз-кўз шул букун,
Феруз руҳи бахш этибдир қўш қанотки, дулдул букун,
Умидим банди шишасин синдирибон чил-чил букун,
Базмимга келди ул пари рухсорин айлаб гул букун,
Чектим нетонг ўтлуғ наво, ул навъ ким, булбул букун.

Келдингу ва лекин холим англамай озор айладинг,
Қанча ёлвориб тиз чўкмай, жабрингни такрор айладинг,
Зулминг қиличин ўйнатиб, ўзингни хунхор айладинг,
Тун бода ичмай, зоҳидо, худбинлик изҳор айладинг,
Бу беодоблик бўйнунга тасбиҳинг этмиш ғул букун.

Бода ичра ошuftа ҳол меҳрим чайқалар, эй кўнгул,
Не изтироб саҳросида кезар дардабар, эй кўнгул,
Энди ҳаётим бўлди деб турсам мухтасар, эй кўнгул,
Бўлди машомим мушк иси бирла муаттар, эй кўнгул,
Юз узра ёзмишдир магар ул дилрабо кокул букун.

Гар аёқ қасдида чиқса жоним жаҳони неажаб,
Маст бўлғаймен тирик мурда каби ётғони неажаб,
Пинак бузмай ишқ гулшанин моҳитобони неажаб,
Кўнглумға таъсир этмаса булбул фиғони неажаб,
Ким гульюзорим илгида мийно қилур қул-қул букун.

Бода таъсир этиб менинг сархуш ўлтурғоним кўруб,
Юз минг нозу истиғнолар ила ул ўрнидан туруб,
Товус киби кадам ташлаб келди кулгичин кулдуруб,
Сармасти саҳбо қилғали чиний аёқлар тўлдуруб,
Аввал ўзи нўш айлабон, тутди манго ҳам мўл букун.

Муродим ҳосил бўлсаким, аини муддао андалиб,
Шул дамин кутар интизор сийрати сафо андалиб,
Ўзни қўлга олиб ҳар ён боқибон қиё андалиб,
Ул оташин юзни кўруб гулшанда шайдо андалиб,
Ишки ўтиға ўртаниб бўлмиш вужуди кул букун.

Илтижо қилурман токи бормикан карами Оллоҳ,
Наҳот бўлмағай гўзаллик султони манго хайрихоҳ,
Висол бўстони васфида Сафо Очил оҳ чекиб, воҳ —
Гарчи эрурман толеъи Феруз ила оламга шоҳ,
Лек ул парилар сарвари оллидадурман кул букун.

АВАЗ ЎТАР ҒАЗАЛИГА МУХАММАС

Эйки, замон неча йил айладик тузуминг тавоб,
Вале сендан чикмади то ҳануз бирор иш савоб,
Эйки, алданиб бу юрт қулликда кун кўрди шитоб,
Эйки, мунча зулм ила миллатни айларсан хароб,
„Лоюҳиббуз золимин“ деб тангри қилғонда хитоб.

Дедингим, „Кўюрмиз сизга ҳурликлар айлабон,
Яшарсиз ҳамжихат озод бирликлар айлабон“,
Бу замин бойлигин талаб, хўрликлар айлабон,
Дам-бадам бедоду жабру зўрликлар айлабон,
Солма мазлум элни кўнглига мунингдек изтироб.

Жаҳаннам ичра азоб чекур миллатим бағри қон,
Эй, босқинчию зўравонлар, сизларда йўқ имон,
Емакка қўшиб бердинг оғу бамисоли илон,
Мунчаким зулм айлагунг бордир мукофоти замон,
Оқибат бир кун анга масъул бўлиб бергунг жавоб.

Бор умидим, бордир зулмларнинг охир якуни,
Озод бўлғай бу диёр унут бўлиб бугуни,
Сафо Очил юрар ёзилиб дардлар тугуни,
Бор умидим, тездин бўлғуси хуррият куни,
Эй, Аваз, қолмас булут остида доим офтоб.

АВАЗ ЎТАР ҒАЗАЛИГА МУХАММАС

Эй санам, ғайрга имдод этма кўп,
Ишқ аро мунчалар ирод этма кўп,
Кўнглими қиймалаб барбод этма кўп,
Эй санам, ағёрни сен ёд этма кўп,
Хотиримни зору ношод этма кўп.

Боғ этдим гул ҳидлаб ўлтирғали,
Пайт пойлайсан гулларим сўлдирғали,
Орзу жомин оғуга тўлдирғали,
Зулм ила ушшоқ элин ўлтирғали,
Кўзларингни мисли жаллод этма кўп.

Не қилсанг қилғил, эй ёр, майлиға,
Вале шогирд туш Ширин, Лайлиға,
Шак келтирма бу кўнглим майлиға,
Ошиқи бехонумонлар хайлиға,
Эй суманбар, зулму бедод этма кўп.

Нолишим ҳар сония этиб таъсир,
Муродким, қуёш кўзин ўйгай касир,
Нигоҳи турса онинг бўлиб басир,
Бўлмасун яқсар жаҳон аҳли асир,
Ўзни дилбарликда устод этма кўп.

Замона бўлса, майли, бўлсин охир,
Айтингиз, шундан бўлак не дей, ахир,
То ҳануз нимта-нимта Хуштор бағир,
Тушмасун то ул паривашға оғир,
Эй Аваз, афғону фарёд этма кўп.

ЎЗИМНИ СЕВИБ ҚОЛИБМАН

Ростини айтайин, азиз дўстларим,
Ўзимни ўзим севиб қолибман.
Ёмонга йўйманг менинг сўзларим,
Ўзимни ўзим севиб қолибман.

Ўзлигин қадрин билмай ҳеч қачон,
Ўзгани севиб бўлмас бенуқсон,
Кечиргил мени, эй моҳитобон,
Ўзимни ўзим севиб қолибман.

Қўшиқларимни ғижимлаб отдим,
Чунки уларда исмим учратдим,
Рашк ўти ичра инграниб ётдим,
Ўзимни ўзим севиб қолибман.

Ел тегса гар, бир жойга жамлайман,
Рашк қозонида димлаб дамлайман,

Ғуруримга „е“, дея имлайман,
Ўзимни ўзим севиб қолибман.

Мен ҳақда қабих ўйлар ўйламанг,
Ўйласангиз гар, яқин йўламанг,
Қул бўлма, ўлсам ўлай қилиб жанг,
Ўзимни ўзим севиб қолибман.

БОЛАЛИГИНГ БОР БЎЛҒАЙ

Болаликда юрардик бўйларимиз данглашиб,
Болалигим бор бўлғай, болалигинг бор бўлғай,
„Читтигул“ни куйлардим гуллар териб қир ошиб,
Болалигим бор бўлғай, болалигинг бор бўлғай.

„Кесак кўйди“ ўйнардик, бир-бирова ошириб,
Борар эдим олдинга ўзим ҳар гал бош уриб.
Кесагимни қўярдим этагинга яшириб,
Болалигим бор бўлғай, болалигинг бор бўлғай.

„Галин-галин“ ўйини қилиб бизни бахтиёр,
Бахш этарди дилларга ҳароратли ифтихор,
Айтиларди олқишлаб, галин саломи, „ёр-ёр“,
Болалигим бор бўлғай, болалигинг бор бўлғай.

Хаёлимдан кетмайдир ўшал ажиб замонлар,
Юрагимни қитиқлар дилбар-дилбар армонлар,
Сафо Очил, орага тушмиш қай бир шайтонлар,
Болалигим бор бўлғай, болалигинг бор бўлғай.

ГЎЗЛАРИНГНИ ОЛИБ ҚОЧМА

Оқшомлари Сангидилнинг йўлина,
Чикиб ўйим ҳар ёнларда совраман.
Тушиб қолса агар борми қўлима,
Гўзларини гўзларимда ковраман.

Гўзларингни олиб қочма, оғажон,
Ғазабингни манга сочма, оғажон,
Ёлвораман, киприкларинг ўқ қилиб,
Юрагимга санчиб қочма, оғажон.

„Полвон бўйи сова кесак, рош экан,
Ёргинамнинг бағри бутун дош экан,
Қулоқ солмай кетиб қолди зорима,
Ёпдан оққан гўззимдаги ёш экан“.

Излариннан йиғлаб қолдим ман ночор,
Топибманки бағри дошим бошқа ёр?
Гўззин сузиб ёрим тортиб олганлар,
Полвон ёпда оқиб гетгай йиғлаб зор.

Шунда қайтгай мангу жуфти ҳалолим,
Қайтгай яна тўзғиб ётган хаёлим,
Ғоли бўлсин йўлларина сочларим,
Ахир, шунда менинг бахти иқболим!

ВИСОЛИНГГА ТЎЁЛМАЙМАН

Эй ёр, сендан ўзгаларни суёлмайман,
Сени деган оқ кўнглимни бўёлмайман,
Суйканишдан ўзимни тиёлмайман,
Висолингга сира-сира тўёлмайман,

Шул боис ёз ҳолингга қўёлмайман.

Юрсанг, ёпар кокилларинг товонингни,
Ошкор айлаб бизга мушки афшонингни,
Хаёлимда кўрибман шабистонингни,
Висолингга сира-сира тўёлмайман,
Шул боисдан ўз ҳолингга қўёлмайман.

Ором билмас юракдаги туғёнларим,
Сайхунларим, Жайхунларим, уммонларим,
Қолмас асло изгинангдан армонларим,
Висолингга сира-сира тўёлмайман,
Шул боисдан ўз ҳолингга қўёлмайман.

Зулм ичра ким, ашкима ҳам канора йўқ,
Чеккан дарду аламимга шумора йўқ,
Иқбол завқи ҳаммага бор, Хуштора йўқ,
Висолингга сира-сира тўёлмайман,
Шул боисдан ўз ҳолингга қўёлмайман.

ГЎЗАЛ

Қишлоғимда ном чиқарди бир гўзал,
Дедим унга, дўппи тикиб бер, гўзал,
Истикболинг ҳақда ўйлаб кўр, гўзал,
Кўриқ ерга менинг билан юр, гўзал,
Ҳаёт гаштин қувнаб-қувнаб сур, гўзал.

Жайхун сувин, саҳро, чўлга қаратдим,
Даштликларда кўркам боғлар яратдим,
Меҳнат қилиб, бўз ерлардан бол тотдим,
Кўриқ ерга менинг билан юр, гўзал,

Ҳаёт гаштин қувнаб-қувнаб сур, гўзал.

Юр гўзалим, бирга олиб кетайин,
Чўл гулидан сенга ҳады этайин,
Севгимиздан ажиб дoston битайин,
Кўриқ ерга менинг билан юр, гўзал,
Ҳаёт гаштин қувнаб-қувнаб сур, гўзал.

Чўл деганим асли бугун чўл эмас,
Билиб қўйгил, борган киши ғам емас,
Сафо Очил ёлғонни ҳеч рост демас,
Кўриқ ерга менинг билан юр, гўзал,
Ҳаёт гаштин қувнаб-қувнаб сур, гўзал.

ЖАЛОЛИДДИН МАНГУБЕРДИ

(Тугилган йили номаълум — 1231 йил 19 август)

Шахслар бўладики, илм-фаннинг турли соҳаларида қалам тебратиб, халқнинг маърифий-маданий ўсишига салмоқли таъсир кўрсатувчи, унинг тарих саҳифасида кимлигини кўрсатувчи асарлар ёзиб қолдирадилар. Улар халқнинг маданият хазинасида нодир бойлик бўлиб сақланади ва бир умр ашъвий далил сифатида хизмат қилади.

Яна бир хил шахслар бўладики, улар ҳеч қандай нарса ёзиб қолдирмайдилар. Уланинг ҳаёти ва турмуш лавҳалари, босиб ўтган йўли манзаралари, яшаш тарзи ва тажрибалари, жамиятда тутган ўрни ва мавқеи, эл-юртда қозонган обрў-эътибори ва бунга сабаб бўлган омиллар, воқеа ва ҳодисалар таълим-тарбия воситаси сифатида хизмат қилишга қодир. Тарих саҳифаларига номи зарҳал

харфлар билан ёзилган ана шундай буюк ва суюк шахслардан бири Хоразмшоҳ Жалолиддин Мангубердидир.

Жалолиддин Мангубердининг ҳаёти ва турмуш воқеаларини, давлат бошқариш ҳамда ҳарбий фаолиятини чуқур таҳлил асосида ўрганиш ва умумлаштириш ҳозирги ва келгуси авлоднинг ватанпарварлик, ҳарбий ватанпарварлик, халқпарварлик ва инсонпарварлик қарашларини таркиб топтириш, ривожлантириш ва такомиллаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

Хоразмшоҳ Абулфатҳ Эл-Арслоннинг ўғли Муҳаммад Текеш XII аср охирларида эндигина тахтга ўтирган пайтда унга мулозими Жаҳон Полвон набиралик бўлгани ҳақида хушхабар олиб келди. Яъни Текешнинг ўғли Алоуддин Муҳаммад ўғил кўрди. Янги туғилган фарзандга Жалолиддин деб исм қўйишди. Хоразмшоҳийлар одатига кўра, бу исм мўътабар лақаб сифатида қўлланилган.

Жалолиддин ёшлигида кўпроқ тоғаси Жаҳон Полвон тарбиясида бўлиб, унинг диний ва дунёвий илмлар олишига, адабиёт ва санъатни, мусиқа сирларини ўрганишига алоҳида аҳамият берди. Энг аввало, Жалолиддинга хоразмона ахлоқ-одоб, меҳр-оқибат, инсонпарварлик ва ватанпарварлик туйғулари сингдирилди. Қолаверса, у қурол билан ва қуролсиз жанг қилиш сирларини мукаммал эгаллади.

Жалолиддиннинг бобоси Текеш неварасининг Хоразм анъаналарига хос адабиёт ва мусиқа сирларини пухта эгаллашига эътиборни қаратди. Шунинг учун ёш Жалолиддин боболари, катта боболари сингари ғазал битиш, турли мусиқа асбобларини чалишга меҳр қўйди.

У Хоразм адабиёти ва санъатини, тарихи ва мадания-

тини кадрлагани каби халқи ва ватанини, сўлим табиат ва атроф-муҳитини севди, ардоқлади. Шу ўринда Рўзимат Ёкубовнинг бир ривоятини келтириш жоиз: „Бир куни ҳайқириб оқаётган Жайхунга кесак отган укасининг чаккасига тарсаки қўйиб юборди у. (Жалолиддин — С.О.)

— Сувга кесак отмоқ, тупрокқа тупурмоқ гуноҳи азим, — деганди ўшанда, — Сен Хоразмни онанг ўрнида кўр!“

Бу кичик ривоят маъно ва мазмунида Жалолиддин Мангубердининг Ватанга, она заминга қўйган меҳрининг нақадар улуғвор экани жилоланиб турибди. Жалолиддин болалигига хос юқорида зикр қилинган хулқ-атвор, ахлоқ-одоб кўринишлари, гўзал фазилятлар ҳозирги ва келгуси авлод учун намуна сифатида хизмат қилиши табиий. Унинг шу каби гўзал одоби учун, маърифатпарварлиги, ватанни беқиёс севиши учун, дини исломни кадрлагани, мардлиги, ҳалоллиги, бир сўзлиги учун тириклигида авлиё деб тан олинган. Хоразмшоҳлар пири шайх Нажмиддин Кубро Жалолиддинни ўз ўғли каби ардоқларди ва унга кубровия тариқатидан сабоқ берарди. Шу далилнинг ўзи Жалолиддин Мангубердини ислом дини ва миллий ахлоқ-одобнинг фидойиси эканини тўла тасдиқлайди.

Ёшлигидан ва ҳатто болалигидан бошлаб Жалолиддин от ўйнатиб, қиличбозлик қилишни ёқтирган ва тинмай машқ қилган. Ҳарбий машқ, жанг майдонида юриш, ўзини тутиш ва кураш сир-асрорини пухта ўрганишни қанда қилмаган.

1200 йили Текешнинг касаллиги оғирлашади ва ўлимидан олдин тахтни мард ўғли Султон Муҳаммадга топширади. Бу воқеа 1200 йил 3 август куни содир бўлди, яъни ўша кун Текеш вафот этиб, тахтга Жалолиддиннинг

отаси Султон Муҳаммад ўтирадис

Шу ўринда бир нарсани алоҳида таъкидлаш лозимки, давлат ишларини юритишда Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ кўпинча онаси Туркон Хотун фикрларига амал қиларди. Туркон Хотун бир сўзлиги, ижобий маънодаги қайсарлиги, ўз фикридан қайтмаслиги учун невараси Жалолоиддинни ёқтирмасди.

Жалолоиддин жуда ёшлигига қарамасдан Гургонга қарши урушда (1209) қатнашди ва мард жангчи эканини, ҳарбий маҳоратини намойиш қилишга муваффақ бўлди. 1212 йилга келиб қорахитойлар устидан ғалабага эришди. Бу билан ёш Жалолоиддин отасининг ҳурматини қозонди, ишончига эришди.

Султон Муҳаммад Хоразмшоҳ тахтга ўтиргандан кейин Хоразмга 400 дан ортиқ шаҳарни бирлаштириб, ягона кудратли Хоразм давлатини вужудга келтирди. Муҳаммад Хоразмшоҳ қон тўкилишнинг тарафдори эмасди. Кўпчилик шаҳар ва мамлакатлар Хоразмга дипломатия йўли билан қўшилди. У, энг аввало, дини Ислом тарғиботи, унга барчани итоат эттириш йўлида курашди. Кўхна Урганчни бутун мусулмонлар дунёсининг маркази бўлишини орзу қилди. Бутун оламдаги мусулмонларнинг буюк Хоразм туғи остида кофир Чингизхонга қарши жиҳод қилиши тўғрисида хаёл суради.

Ўша кезларда Султон Муҳаммад Хоразмшоҳ ўғилларини хаёлан кўз ўнгидан ўтказди. Қай бирини тахт вориси қилиш ҳақида ўйларди. Ақл-заковатли, мард, жасоратли, жанг майдонида матонатли Жалолоиддинга бўлган ишончи бутун вужудини қуршаб оларди. Лекин тахт вориси қилиб, Жалолоиддинни валиаҳд деб эълон қилишга онаси Туркон Хотун тўсқинлик қилди.

Худди шу лаҳзаларда Султон Муҳаммад Боғдод халифалигини эгаллашни орзу қилиб қолди. Боғдод мусулмон мамлакатларининг маркази бўлиб, унга қарши юришга Хоразм уламолари ва бошқа дин аҳли қарши турди. Султон Муҳаммаднинг Боғдодга қарши уруш эълон қилганини эшитиб шайх Нажмиддин Кубро жуда хафа бўлди ва Хоразмшоҳни бу ёмон, хатарли ишдан воз кечтиришга ҳаракат қилди, лекин иложи бўлмади.

Йўлда тўсатдан рўй берган табиий офат туфайли Хоразмшоҳ ортга қайтишга қарор қилди. Бироқ ўғлининг бу хатти-ҳаракати Туркон Хотунга ёқмади ва бу борада шайх Нажмиддин Куброни айбдор деб ҳисоблади. Шунинг учун кайфу сафога берилган ўғлини унга қарши кўя бошлади, бўҳтонлар уюштирди. Туркон Хотун фитнаси, фиску фужури оқибатида шайх Нажмиддин Кубронинг шогирди ва муриди шайх Мажиддин Бағдодий боши танасидан жудо қилинди.

Шу орада Султон Муҳаммад Хоразмшоҳ онасининг гапига кириб, Жалололдинга нисбатан анча кичик бўлишига ва тахт бошқаришга лаёқатсиз бўлишига қарамай, Узлагшоҳни тахт вориси деб эълон қилди.

Бироқ Жалололдин Мангуберди бу аҳду қарорга муносабат билдирмади. У ўта вазмин, сермулоҳаза, ақлидрок билан иш тутувчи йигит бўлган. Ортиқча ҳиссиётга ҳам берилмасди. У фақат устоз шайх Нажмиддин Кубро чеккан азияту чакнаб турган қаҳр-ғазабидан, қолаверса, Чингизхон таҳдидидан безовта эди.

Иниси Узлагшоҳ билан тожу тахт талашини Жалололдиннинг хаёлига ҳам келмайди. У Чингиздан Ватанни ҳимоя қилиш мақсадида уруш ва ҳимоя чораларини кўриш ҳақида ўйлайди. Бутун Хоразм лашкарбошилларининг бирлигини уюштириш тўғрисида

бош котиради. Ички сотқинларни излаб топиш лозимлигини фаҳмлайди. Хоразм осмонига қоп-қора булутлар тезкор оқиб келаётганини англаб турарди. Жалололиддин учун уларга нисбатан бирор чора кўриш кийин эди. Чунки ота қарору ҳукмига итоат қилмоғи қарз ҳам фарздир. Қарши чиқишни одобсизлик деб биларди. У ота-онасини беҳад севарди, гапларини икки қилмасди, уларга нисбатан эътиқоди мустаҳкам эди.

* * *

Жалололиддин Мангуберди ёш бўлишига қарамай фаҳм-фаросатли, мантикий таҳлил салоҳияти кучли эди. У Чингизхон билан Хоразм ўртасидаги уруш хавфини ва унинг муқаррарлигини ҳис қиларди. Шу уруш хавфида ҳам бувиси Туркон Хотуннинг таъсири кучли эди.

1218 йили Иналчуқни саройга таклиф қилади ва уни Ғайирхон исми билан Ўтрор шаҳрига ҳоким қилиб юборади. У ўта бефаҳм, мол-мулкка муккасидан кетган очкўз одам эди.

Чингизхон Хоразмшоҳ билан тинч-тотув яшаш тўғрисида аҳднома қабул қилинганидан сўнг мўғулларнинг савдо қарвонини Хоразмга юборади. У дастлаб Ўтрорга қўнади. Лекин қимматбаҳо моллару олтин буюмларни кўрган Ғайирхон шум йўлни танлайди. Яъни уларни ўзича савдогар либосидаги айғоқчилар деб, қатл қилади ва мол-мулкни тортиб олади.

Бундан дарғазаб бўлган Чингизхон Ғайирхонни беришни Султон Муҳаммад Хоразмшоҳдан талаб қилади. Бироқ унинг бу талаби оқибатсиз қолдирилади. Буни Чингизхон тинч-тотув яшаш ҳақидаги аҳдномани бузганлик сифатида қабул қилади ва у Хоразмшоҳга

иккинчи бор нома жўнатади. Бу аслида уруш эълон қилганлик тўғрисидаги хабар эди.

Жалололиддин Мангубердининг фикри тўғри бўлиб чикди. Чингизхон Хоразм устига катта ўғли Жўчихонни юборди. Султон Муҳаммад билан Жўчихон орасида қаттиқ жанг бўлди. Жўчихон устун келаётган бир пайт Жалололиддин келиб қолди. Жалололиддин зарбаси Жўчихонни гангитиб қўйди ва орқасига қараб қочишга мажбур бўлди.

Шундан кейинги йиғилишда Жалололиддин барча кучларни тезлик билан бирлаштириш масаласини кўндаланг қўйди. Лекин унинг бу таклифи ва талаби инобатга олинмади. Шоҳнинг тоғалари ва тоғаваччалари (Туркон Хотун тарафидан қариндошлари) ҳар саркарда ўз шаҳри ва вилоятини ҳимоя қилишни талаб қилишди. Бу таклиф урушдан ютқазилганининг асосий белгиси ва сабабчиси эди. Жалололиддин қанча жон куйдирмасин, ўз фикрининг тўғрилигини қанча далиллагансин, таклифини ўтказолмади. Шоҳнинг тоғалари ва тоғаваччалари Жалололиддиннинг обрў-эътибори ошиб кетишидан чўчиганлари учун ҳам уни қўллаб-қувватладилар. Натижада ҳар бир саркарда ва ҳокимлар ўз шаҳарларига қайтиб кетишди. Бу машъум воқеа Самарқандда ўтказилган маслаҳат йиғилишида содир бўлганди.

Чингизхон Ўтрорни ишғол қилиш ва Ғайрихонни тутиб жазолаш вазифасини Ўктой билан Чиғатойга топширди, ўзи эса Бухорога ўтиб кетди. Бухоро ҳокимлари ва бошқа амалдорлар сотқинлик қилишди. Шаҳарга ўт қўйилди.

Ўтрорда мўғул истилочилари қасоскорона хатти-ҳаракат қилишди. Ғайрихон қочмоқчи бўлди-ю, лекин эплай олмади. Унинг оғзига қўрғошин қуйишди. Бу

машъум вокеа бутун Хоразм мамлакати бўйлаб тарқалди. Натижада Хоразм қўл остидаги барча шаҳар ва вилоятлар ҳокимлари, саркардалари саросимага тушишди. Чингизхон ўғиллари қатор ғалабалар нашидасини суриб, бирлашиб Урганчга отландилар. Бу Хоразм мағлубиятидан нишона эди.

Чингизхон ҳийла-найранглирию, ўз туққан онаси ва бошқа қариндошларининг сотқинлиги туфайли Хоразмшоҳ танг аҳволда қолди. Оқибатда Султон Муҳаммад Хоразмшоҳ садоқатли ўғли Жалолиддин бошқараётган вилоятларга йўл олди. Бундан хабар топган Чингизхон қочоқ шоҳ изига лашкар юборди. Ниҳоят, Хоразмшоҳ қочиб-қочиб, бир тўқайзорга бекинди. Кейин у ердан қочиб, Ашурога деган оролга яширинди. Изидан ўғиллари етиб келишди. Ажалининг яқинлашгани ва умрининг тугаганини сезган Султон Муҳаммад Хоразмшоҳ шоҳлик либосини Жалолиддинга берди ва уни ўз ўрнига шоҳ деб эълон қилди. Сўнг ўша ерда бандалиқни бажо келтирди.

Жалолиддин отаси вафотидан азият чекди, йўл қўйилган хатолар, саройдаги фисқу фасодлар, сотқинликлар, кўрилган мислсиз талафотлар уни беҳад қийнади. Вақт ўтарди, ҳар бир дақиқа ғанимат эди. Шунинг учун у отасини бекафан, шошилиқчи равишда дафн қилди. Ватан тақдири, халқ қисмати уни Урганчга қистарди.

Узлагшоҳ ва унинг тарафдорлари Жалолиддинга шоҳлик етганидан ҳасад қилардилар. Унга қарши фитна уюштириб, жонига қасд қилиш пайига тушдилар. Бундан Жалолиддиннинг тоғаси Жаҳон Полвон хабар топди ва шоҳга эҳтиёт бўлишни уқтирди. Жалолиддин ана шундай қийин аҳволга тушган бир пайтда мардликда, поклигу ҳалолликда, жасурликда унга тенг келадиган буюк

саркарда Хўжанд ҳокими Темур Малик хайрихоҳ ва ҳамроҳ бўлди.

Икки нафар мард ва баҳодир йигит Жалололиддин билан Темур Малик Хоразм мамлакати худудидан мўғул босқинчиларини ҳайдаб чиқариш, элу юртни ёв зулмидан қутқариш ҳақида ўйладилар ва бир ечимга келдилар. Бироқ Урганч остонасида шоҳ ғанимлари Жалололиддинни ўлдиришга қаттиқ киришдилар.

Жалололиддин укаси Узлагшоҳнинг унга нисбатан ҳасад қилиб юрганини, душманлигини, ҳатто ўлдирмоқчи бўлиб юрганини биларди. У укаси ва бошқа ғанимларини қатл қилиш ҳақида фармон чиқариши ҳамда уларни бир ёқлик қилиши мумкин эди. Лекин қон-қариндошлик ҳурматини сақлайдиган буюк инсон Жалололиддин бу йўлни танламади. У Чингизхон бошлиқ ҳарбий мўғул босқинчиларини энг асосий душман деб билди.

Душманга қарши куч тўплаш, бўлажак сафарга ҳозирлик кўриш мақсадида у Темур Малик билан Хуросонга йўл олди. Мўғуллар зарбасига учраган, беқиёс қийноқ остида қолган Узлагшоҳ эса қилган аянчли хатосини кейинроқ тушунди. Лекин сўнгги пушаймондан наф йўқ эди. Узлагшоҳга тарафдор оға-инилар бошларидан жудо бўлишди.

Чингизхон Жалололиддин Хоразмшоҳнинг куч тўплаш, ҳарбий тайёргарлик кўриш учун Хуросонга кетаётганини сезган ва уни манзилга етмасдан мажақлаб ташлаш мақсадида Наса шахри теварагига катта кўшин ташлаганди. Жалололиддиннинг жанг қилишдан бўлак иложи йўқ эди. Наса шахри атрофида шундай жанг бўлдики, Жалололиддин ҳарбий маҳоратини, яккама-якка олишув сир-асрорини, мардлигини, жасоратини намойиш қилди. Кўшини икки баравар кам бўлишига қарамай,

Жалололиддин шу жангда тўла ғалабага эришиб, халқ хурматини қозонди. Бу жанг лавҳа ва манзаралари девонбеги ва тарихчи Муҳаммад Ан-Насавий томонидан ёзиб қолдирилган.

Наса шахри атрофидаги жанг Жалололиддин шуҳратига шуҳрат келтирди. Бутун Хоразм ва унга қарам мамлақату шаҳарлар буюк шоҳ ва саркарданинг ҳақиқий ватанпарвар, мард, жасоратли, миллий қаҳрамон эканига имон келтирди. Хоразмнинг мўғуллардан озод бўлишига бир оз умид туғилди.

Жалололиддиннинг изига шахсан Чингизнинг ўзи тушди. У Бомиён шахрига ташланди. Бу шаҳарда Жалололиддин ёшлик даврида ҳоким бўлганди. Шаҳар аҳли бир жону бир тан бўлиб Чингизга қарши курашди. Худди шу жангда Чингизхон невараси, яъни Чигатойхоннинг ўғлига ўқ тегади ва ҳалок бўлади.

Чингизхон енгилмас, мард Жалололиддинни Парвон вилоятида узил-кесил парчалаб ташлаш учун 30000 нафар сараланган лашкарини жангга йўллади. Бу ерда ҳам икки дўст, икки қаҳрамон — Жалололиддин билан Темур Малик бир ёқадан бош чиқариб, душманга арслондай ташланишди. Ҳар икки томон ҳам зиён кўрди, кўп қон тўкилди. Учинчи куни мўғулларнинг энг кучли қисми жанг майдонига чиқди. Лекин ниятларига эришолмаган мўғуллар айёрлик ва ҳийла ишлатиш йўлини танладилар. Улар дастлаб яйдоқ майдонга чекинишди. Ҳар хил латта-путталардан одамсифат кўғирчоқлар ясашди. Уларни отларга худди аскардек ўрнатиб, ой ёруғида Жалололиддин аскарлари устига гуруҳ-гуруҳ қилиб йўллашди. Урушда чарчаб, тинкаси қуриган аскарлар мўғулларнинг қаердан қайнаб чиқаётганига ҳайрон қолишди ва саросимага тушишди. Ва навкарлар

ўртасида парокандалик ҳолати вужудга келди. Синчков ва ўткир кўзли Жалолиддин мўғулларнинг ҳийласини аниқ кўриб қолди, бу ҳақда хабар бериб, лашкарлар орасидаги парокандаликка бир оз барҳам берилди.

Жалолиддин Мангубердининг бирин-кетин эришаётган ғалабалари Хоразмдаги Чингиз ҳукмронлик ўрнатаётган вилоят ва шаҳарларда ёвдан озод бўлиш, эркинликка умид туйғулари пайдо бўла бошлади. Хусусан, Ҳиротда мўғул ҳокимига қарши халқ кўзғалди, душмандан қасос олина бошланди. Халқнинг бу кўзғалиши Чингизни гангитиб қўйди, унда Хоразмни узил-кесил эгаллаш ишончи сусая борди.

Жалолиддин Мангубердининг бу оламшумул ғалабалари, шуҳрати Урганчга ҳам бориб етди. Энди Урганч халқи ҳам илҳомланиб, бир кучига ўн куч қўшилиб, шаҳарни қаттиқ туриб ҳимоя қилди. Ўша пайтда Чингизхоннинг Жўчихон, Ўктой, Чиғатой деган ўғиллари кучларини бирлаштириб, қарийб бир йил чамаси Урганчни қамал қилиб турган эди. Бироқ урганчликлар таслим бўлмади, айниқса, Жалолиддин шон-шуҳратидан рухланиб кетишди.

Уч мўғул ака-укалар „Ер қаттиқ бўлса, хўкиз хўкиздан кўради“ деганларидек, бир-бирлари билан аразлашиб қолишди. Улар ўртасида келишмовчиликлар пайдо бўла бошлайди. Чунки аскарларнинг тинкаси қуриган, озиқ-овқат ҳам камайиб қолган эди, хуллас, мўғулларнинг аҳволи танглашди.

Шунда мўғуллар яна ҳийлага ўтишди. Ўша пайтда Амударё Урганч шаҳрининг қоқ ўртасидан оқиб ўтарди. Жайхуннинг йўлини тўсиш ҳаракатига тушишди. Урганчликлар буни сезиб қолишди ва дарёни тўсишга борган мўғулларни кириб ташлашди. Худди шу алғов-

далғов дақиқаларда, айрим сотқинлар ёрдамидан фойдаланиб, мўғуллар шаҳарга киришга муваффақ бўлдилар.

Чингизхон ўғилларига Урганчни вайрон қилишдан олдин пир шайх Нажмиддин Куброни хурмат ила шаҳардан олиб чиқиш, дилини асло оғритмаслик тўғрисида фармойиш берган эди. Отасининг топшириғини бажариш мақсадида Ўктой шайх Нажмиддин Куброга хат юборди. Хат мазмуни ўша фикрга қурилган бўлиб, қариндош-уруғларини олиб, Урганчдан чиқиб кетиш сўралган эди. Кейин унинг олдига вакил юборилади ва „қариндошларингиз ўн нафар бўлса, марҳамат, бирга олинг“, дейилади. Пир: „Қариндошларимиз ўн нафардан ортиқ“ дейди. Вакил иккинчи маротаба бориб: „Қариндошингиз юз нафар бўлса ҳам, марҳамат, бирга олиб кетишингиз мумкин экан“, дейди.

Шунда Нажмиддин Кубро: „Бутун Хоразм халқи менинг туғишганларим, заминиде эса боболаримиз ётибди. Оғир кунда шу халқни ва муқаддас заминни ташлаб кетган киши имонсиздир“, дея гапни чўрт кесади.

Кейин беқиёс оғир ва қонли жангда пир шайх Нажмиддин Кубро қахрамонона ҳалок бўлади ва Урганч забт этилади. Худди ўша пайтда (1221 йил) Султон Жалолоддин Хоразмшоҳ Ғазнада мўғулларнинг унга қарши юборган лашкарбошиларини тор-мор қилади.

Сўнги ғалабада мўғулларнинг жуда кўп мол-мулки ўлжа қилиб олинади. Бироқ унга Султон Жалолоддин умуман эътибор бермайди. Душман устидан қозонилган ғалаба шавқ ва завқ бағишларди, уни муқаддам Хоразм тупроғидан даф қилиш, ҳайдаб чиқариш дарди қуршаб олганди. Афсуски, унинг айрим саркардалари мол-дунё деса жонини беришга тайёр эдилар. Худди шунингдек,

мўғуллардан тушган ўлжани тақсимлашда Амин ал-Мулк билан Сайфиддин Малик ўртасида жанжал чиқади. Ниҳоят, бу жанжалга Жалолиддин Мангуберди аралашшишга мажбур бўлади. У ўша икки саркардани ҳам қойийди. „Ватан, халқ тақдирини ўйлангизлар! Мол-мулк топилади. Бунча очкўзсизлар? Ғалабага эришайлик, ватанни душмандан тозалайлик, ҳар бирингга бир вилоятни бераман!“ дейди. Сайфиддин қаттиқ аразлайди. У лашкарлари билан ажралиб кетади.

Султон Жалолиддин Хоразмшоҳ бирпас ўй денгизига фарқ бўлади: Бу одамларга нима бало бўлди? Ўз нафсини эл-юрт дардидан ортиқ кўрсалар! Энди Ватан тақдирини нима бўлади? Наҳотки Хоразм гулшанлари душман оёқлари остида топталса?! Қачонгача Диёнат устидан хиёнат, Садоқат устидан разолат, Яхшилик устидан ёмонлик устун чиқади?

Жалолиддин кўшинлари кескин камайиб қолди. У руҳан эзилди ва Синд дарёси томон йўл олди. Султон Жалолиддин изига тушган мўғул бош қўмондонига мол-мулк туфайли аразлашиб кетган гуруҳлар учради. Бир ҳамлада улар ер билан яксон қилиниб, Султон изини олиб келардилар.

Шу дақиқаларда Жалолиддин одамлари дарёни кечиб ўтиш учун кема ясамоқда эдилар. Куни бўйи кема тузатиш жараёнида чарчаган аскарлар ва ҳатто соқчилар тунда ухлаб қолишади. Тиш-тирноғигача қуролланган қонхўр мўғул лашкарлари эрта тонгда қўққисдан шу ерга бостириб келади. Мўғулларнинг бу қўшинига ҳам шахсан Чингизхоннинг ўзи қўмондонлик қилиб келганди. Унинг лашкари Жалолиддинникига нисбатан ўн-ўн беш баравар ортиқ эди. Бир кишининг ўн-ўн беш кишига қарши туриши, жанг қилиши фақат эртақларда айтилиши

мумкин.

Жалололиддин шундай нохуш ва ёмон аҳволга тушдики, хангу манг бўлиб қолди, анча вақт ўзини йўқотиб қўйди. У ҳеч қачон бундай аҳволга тушмаганди. Бир оз ўзига келгач, отига қушдай учиб минди ва душманга шердай ташланди. Отасидан ёдгор бўлиб қолган қиличини ишга солди. У зумда онаси Ойчечак олдига келар, зум ўтмай мўғулларга ҳамла қиларди. Жалололиддин сездики, аҳвол оғир. У сингари душман билан зўр бериб олишаётган қариндоши Амин ал-Мулк ҳам шаҳид кетди. Ёлғизланди. Бармоқ билан санагулик лашкари қолди, холос. Шунда онаси ўғлини олдига чақириб олди. Ўзини ва оила аъзолари (хотини, ўғиллари ва қизлари)ни дарёга чўктиришни талаб қилди. Жалололиддин Мангуберди ҳали норасида ўғлини бағрига босиб ўпар экан, қалби беун хўнграб юбордис

Султон Жалололиддин акаси, ўғиллари, қизларининг ўчини олиш учун Чингизхонга қараб отилди. Хоразмнинг баҳодир йигити Жалололиддиннинг жангда ўзини тутиши, бургутдай чангал уриши, яшин каби чаққон ҳаракатини кўриб, Чингизхон лол қолганди, ҳатто ўзини бир оз йўқотиб қўйганди. У кўлидан қиличи қандай тушиб кетганини билмади ва унга ҳаваси келиб, худо шундай ўғил ато этса, деб орзу қилди. Жалололиддин бир лаҳзанинг қисқа дақиқасида оти билан ўзини дарёга отди ва сузиб кетди.

Султон Жалололиддин Ҳиндистон ҳудудига ўтди. Энди у бутунлай ёлғиз эди: ватандан жудо бўлди, отадан айрилди, оқ сут берган онасини, суюкли умр йўлдошини, жигаргўшалари — ўғил-қизларини ноилож дарёга оқизди. Унинг қайғу-алами, чеккан ҳасрати чегарасиз эди. Бунга чидаш асло мумкин эмасди. Бунча хорлик,

зорлик, бир кишига Лекин Жалолиддин барига чидади. Чунки у сабр-қаноатли, ҳар қандай қийинчиликларга бардошли, матонатли эди.

Кутилмаганда, ўрмон ичра саргардон юрганда дарёдан ўтиб, Жалолиддинни излаётган йигитлар келиб қолишди. Шунингдек, мўғул зулмидан қочиб юрган бошқа мусулмонлар ҳам келиб Жалолиддиннинг сафига қўшилишди. Қисқа вақт ичида Султон Жалолиддин йигитларининг сафи кенгайди, катта бир лашкар вужудга келди. Бундан хабар топган Ҳиндистон подшоси Рана Шатра саросимага тушди.

Жалолиддин Мангуберди Рана Шатрага элчи орқали Ҳиндистонга босқинчилик ёки бошқа ёмон кўнгил билан келмаганини, нафасни ростлаб, кейин кетажаги ҳақида хабар қилди. Бироқ Ҳиндистон подшоси бунга ишонмасди, шоҳ Жалолиддин қароргоҳига ҳужум қилди. Хоразмшоҳ ўзини ҳимоя қилишга мажбур бўлди. Жангда Рана Шатра ҳалок бўлди, Шимолий Ҳиндистон Жалолиддин кўлига ўтди ва ўша давлатнинг подшоси бўлди.

Жалолиддин бу мамлакатда давлат ва бошқарув тизимини ўзгартирди, адолат ўрнатди, ўз тангаларини зарб қилди. Унинг давлат бошқаруви, тенглик ўрнатиши маҳаллий халққа маъқул туша борди. Кўплар Жалолиддинга бутун Ҳиндистонни забт этишни маслаҳат бердилар. Бироқ у бошқа мамлакатни эгаллаш учун эмас, куч тўплаб, нафасни ростлаб, мўғуллардан Хоразмни озод қилиши зарурлигини айтди. Ҳинд диёрида икки йил бўлиб, сўнг маконни тарк этишди ва Шерозга кетишди.

Кейин Султон Жалолиддин Хуросон, Ироқ, Озарбайжон мамлакатларини бирлаштирмоқни ва сўнгра бутун мусулмон давлатлари билан дўстлик алоқасини ўрнатишни мақсад қилиб қўйди. Улуғ Султоннинг нияти

ва мақсади ниҳоятда пок эди. Шунинг учун обрўси, шоншавкати орта борди.

1225 йиллардан кейин Султон Жалололиддин Озарбайжонга борди. Озарбайжонни бирлаштириб, катта бир давлатни вужудга келтирди. Кўпгина шаҳарлар, вилоятлар Жалололиддинга келиб кўшилди. Унинг ягона нияти — Хоразм мамлакатини мўғуллардан озод қилиш.

Доимий равишда Озарбайжонни талаб юрган гуржиларга Султон Жалололиддиннинг ўша худудда туриши ёқмас эди. Шунинг учун гуржилар Султон Жалололиддинга қарши уруш (1225) эълон қилди. Лекин улар шармандаларча енгилди. Кейинчалик гуржилар мўғуллар билан тил бириктирмоқчи бўлгани учун Султон Жалололиддин Гуржистонни ҳам забт этди. Кавказда у ўз тангаларини зарб қилдирди. Юқоридаги далиллардан кўриниб турибдики, Жалололиддин Хоразмшоҳ қаерга бормасин, қаерда ҳукмронлик қилмасин, ўша минтақадаги халқларни, кичик-кичик давлатларни бирлаштириш, марказлашган йирик давлат тузиш ҳақида ўйлайди, бунга эришган ҳам. У иложи борича барча муаммоларни урушсиз, сиёсий мулоқот йўли билан ҳал қилишни асосий мақсад қилиб кўйган. Бу унинг тинчликсеварлик фазилатидан далолат беради. Беҳуда қон тўкилишига тамоман қарши бўлган. Тарих шундай амиру хонлар ва шоҳларни биладикки, инсонлар бошларидан катта-катта эҳромлар ясаган, шахсий манфаати учун одам қонини дарё қилиб оқизган, ҳатто бешиқдаги гўдакларни найзага илдириб юрган. Жалололиддин Мангуберди эса ўшандай давлат арбоби ва саркардаларга қарши курашган. Унинг Чингизхон бошлиқ мўғул истилочилари билан давомли уруши шу фикримизнинг ёрқин далилидир.

Султон Жалололиддинга кўп сонли гуруҳларнинг

қўшилиши, унинг Кавказ ва бошқа ерлардаги мавқеи мўғул саркардаларини саросимага солаётганди. Қолаверса, бошқа араб мамлакатлари ҳам „Жалолоддин Хоразмшоҳ бу хилда кучайиб борса, бизнинг ерларимизга ҳам таҳдид солади“, деб таҳликага тушиб қолдилар ва Жалолоддинга душман кўзи билан қарай бошладилар.

Шу орада Чингизхоннинг ўғли, Жалолоддиннинг синглиси Хонсултоннинг эри Жўчи вафот этади. Бундан Чингизхон руҳан эзилади, қайғу-хасратда азобланади. Чунки уни бошқаларига нисбатан яхши кўрарди. Сўнг ўзи ҳам оғир касалликка дучор бўлади. У ўлими олдидан Хоразмшоҳ Жалолоддинни йўқ қилишни насиҳат қилади. Чингизхон ўрнига Ўктойни хоқон қилиб тайинлайди ва вафот этади. Бу воқеа 1227 йили содир бўлди.

Чингизхон ўлиmidан кейин янги хоқон Ўктой фармойиши билан Султон Жалолоддинга қарши жуда кўп сонли ва энг илғор қўшин йўлланди. Уларга энг тажрибали, баҳодир лашкарбоши қилиб Бойжу нўён, Асон Туган нўён, Тайнал нўён, Ноку нўён сингари саркардалар тайинланди.

Ҳар икки томон Исфохон шаҳри атрофида жангга шай бўлиб туришди. Жалолоддин кичик доирада мажлис ўтказиб, Парвон урушидан кейинги сотқинлик, нафс балосига дучор бўлишнинг оқибатлари тўғрисида гапирди. Бу жанг моҳияти — Ватан озодлиги, халқ эрки учун эканини тушунтирди. Садоқатли бўлишга қасамёд қилишди.

Сўнг жанг бошланди. Қиёмат-қойим бўлган каби бўлди ҳар ён. Мўғуллар танг аҳволда қолди, улар аста-секин ортига қараб қоча бошладилар. Лекин нима учундир қочиб кетаётган мўғул аскарлари чап томондан

кўққисдан хужумга ўтишди. Ҳа, яна хиёнат, яна сотқинлик. Бу гал Жалололидиннинг укаси Ғиёсиддин Пиршоҳ чап қанотдаги лашкарлар гуруҳини жанг майдонидан олиб кетганди. Қаттиқ жангдан сўнг барибир Султон Жалололидин узил-кесил ғалаба қилди.

Бу улуғ воқеа тарихга 1228 йил август санаси бўлиб кирди. Бироқ ғалати ҳол рўй берди. Хоразм лашкарлари мўғул босқинчилари устидан эришган ғалаба нашидасини сураддилару, ҳеч қаерда Хоразм туғи кўринмасди. Тўсатдан Жалололидин Хоразмшоҳ мўғул қочқисининг Хоразм байроғини олиб кетаётганини кўриб қолди. У жаҳл ила найза отди, мўғул ер тишлади ва Султон Жалололидин муқаддас байроқни олиб, баланд кўтардис

Султон Жалололидин Хоразмшоҳ ўзида йўқ хурсанд эди. Мўғул истилочиларини тор-мор қилиб, Хоразм истикболи, халқ эрки ва озодлиги, келажакда қилинадиган улуғ ишлар, мамлакат ободончилиги, маърифати ҳақида ширин ўйлар сура бошлади. Навбатдаги мақсад — мусулмон давлатлари билан алоқани янада яхшилаш, ўз кўзи билан кўрган хиёнат ва сотқинликларга барҳам бериш, меҳр-оқибат, дин-диёнатга эътибор бериш эди. Шундай ширин ва эзгу хаёллар оғушида ўтирганда, мусулмон мамлакатининг Султон Жалололидин Хоразмшоҳга уруш эълон қилганларидан хабар топиб, хангу манг бўлиб қолди. Бу унинг пешонасига тушган энг оғир зарба ва қалбига санчилган захарли найза эди. У шундан кейин, дейиш мумкинки, ўзига келолмади.

Султон Жалололидин умри бўйи Хоразмни ва мусулмон халқларини мўғул истилочиларидан ҳимоя қилиш учун жанг қилди, шу эзгу мақсадга эришиш йўлида озор чекди, чор-ночор қолган дамлар сон-саноксиз бўлди, бегона юртларда девонасифат дайиди, гоҳида жиҳод

қилди, қўлида қилич ўйнади. Минг надоматлар бўлсинки, ўзимнинг мусулмонларим динини ҳимоя қилсаму улар менинг ҳалокатимни ўйласалар, деб қаттиқ азият чекди.

Айрим тарихий маълумотларга қараганда, Жалололиддин Мангуберди худди шу машъум воқеага қадар оғзига шароб деган нарсани олмаган экан. У аламини, ҳасратини, ғам-ғуссасини шароб ичиш йўли билан йўқота бошлади. Бекиёс иродаси мустаҳкам, миллат, мусулмонлар учун жонини бағишлаган улуғ зот руҳан эзилди. Айниқса, 1231 йилнинг 17 август кuni дармонсизланди, ғам-ҳасратдан ўзини кўярга жой тополмади. Халқ қаҳрамони бечораҳол бўлиб қолди. Шу кунга қадар ҳафталаб ухлай олмади. У шароб ичар, гоҳ кулар, гоҳида йиғларди. Юрагида оғир дард сезарди. Бу бепоён Хоразм дарди, турк халқлари дарди эди, ўз диндошлари-мусулмонлардан етган озор дарди эди. Бир оздан сўнг чодирда шароб таъсирида ухлаб қолди. Эрта тонгда Жалололиддин Хоразмшоҳ макон курган жойга душман тўсатдан бостириб келди. Маст ҳолда ётган Султонни олиб қочишди. Шохона либослар чодирда қолиб кетди. Шу алғов-далғовда Жалололиддин ёлғиз бошқа томонга кетиб қолади. Қароқчилар қўлига тушади. Уни ўлимдан бир турк қароқчи кутқариб олади.

Султон Жалололиддин Мангуберди ҳалиги туркка ўзини таништиради. Кейин турк йигити бир хонадонга кўйиб, унга от топиш учун чиқиб кетади. Бу воқеадан бир банги курд хабар топиб қолганди. Унинг акаси Жалололиддинга қарши жангда ҳалок бўлган эди.

Жалололиддин Хоразмшоҳ хонага кириши билан яна донг қотиб ухлаб қолади. Ҳалиги банги курд кўккисдан хонага кириб, ухлаб ётган Султон юрагига найза уради. Бу даҳшатли ва аянчли фожиа 1231 йилнинг 19 август

куни содир бўлди. Ўзини бутун мусулмонлар озодлиги, бирлиги, эзгулик учун бахш этган, фидойи ватанпарвар, мард ва миллий қахрамон Жалолиддин Мангуберди бир банги курд кўлида фожиали равишда шаҳид бўлди.

Султон Жалолиддин Мангуберди Хоразмшоҳ ҳаёти, турмуш тарзи, босиб ўтган йўли, жанг қилиш лавҳаларини ўрганиш, чуқур таҳлил этиш, уларни келгуси авлодга тарғиб ва ташвиқ этиш педагогик жиҳатдан муҳим аҳамиятга эгадир. Зотан, ёш авлодга ватанпарварлик, инсонпарварлик, эзгулик, миллатга эътиқод, меҳр-шафқат, юртни идора қилиш, ватанни ҳимоя қилиш сирасорини ўргатишда тарбиявий рол ўйнаши табиий ҳолдир.

ПАҲЛАВОН МАҲМУД

(1247—1326)

Фан ва маданияти гуркираб яшнаб турган, адабиёт ва санъати довруғ таратган, халқнинг турмуш даражаси, фаровонлиги юксалган, имон-эътиқод, дину диёнати камолга етган гўзал ва навқирон Хоразмни Чингизхон бошлиқ мўғуллар истилоси хонавайрон қилди. Бу хунрезлик Хоразм маданиятининг янада юксак поғонага кўтарилишига салбий таъсир кўрсатди.

Худди ўша тарихий даврда Паҳлавон Маҳмуд 1247 (1248) йили Кўҳна Урганчга ёндош қишлоқлардан бирида хунарманд-қосиб оиласида таваллуд топди. Ўша вақтда Паҳлавон Маҳмуднинг отаси Кўҳна Урганчда истиқомат қиларди. Оиласини телпак, пўстин тикиб, ундан келган даромад ҳисобига тебратарди. У ўз хунарини ўғли Паҳлавон Маҳмудга ўргатди. Фарзанд ҳам ўз навбатида ота касбига меҳр қўйди, айниқса, пўстин

тикиш сир-асрорини пухта ўрганди.

Паҳлавон Маҳмуд Кўҳна Урганчда туғилиб, Хивада униб-ўсди, камолга етди, ўша ерда ўтроқ яшади. Бир нарсани эслаш лозимки, айрим манбаларда унинг ота-онаси Хивага кўчиб ўтаётган пайтда туғилгани қайд қилинган.

Паҳлавон Маҳмуд болалигидан паҳлавонжусса, елкалари кенг, қадди юксак, жуда бақувват бўлиб ўсди. У доимо паҳлавонлар сайлларига борарди, кураш усулларини кузатарди ва ўрганарди, ўзи ҳам бадантарбия билан машғул бўлди, жисмонан чиникди. Жуда ёшлигидан тенгқурлари билан курашга тушарди. Натижада у Хоразм мамлакатида „Полвон Маҳмуд“ номи билан машҳур бўлиб кетди. Кейинчалик „Елкаси ерга тегмаган“ паҳлавон сифатида бутун Шарқ мамлакатларига кенг танилди ва халқ унга „Пурёйвалий“ лақабини берди. Бу номлар ва лақаблар Паҳлавон Маҳмудга халқ томонидан тақдим этилган катта, олий мукофот эди.

Оламга довруғи кетган паҳлавон инсонпарварлиги, халқпарварлиги билан ажралиб турарди. Доимо кўникўшниларнинг, эл-элатнинг ҳожатини чиқаришга ҳаракат қиларди. Бу гўзал одоб-ахлоқи, мулойим хулқ-атвори, вазминлиги ва бошқа фазилатлари унга ҳурмат-эътибор келтирди, халқ ўртасида катта обрў қозонди.

Паҳлавон Маҳмуднинг елкаси ерга тегмаган забардаст афсонавий паҳлавон эканлиги ҳамда раҳм-шафқатлилиги, инсонпарварлиги ва халқпарварлиги ҳақида халқ томонидан жуда кўп ривоят ва афсоналар тўқилган. Бу унинг халқлар ўртасидаги шон-шуҳратидан далолатдир.

Мана шу ривоятлардан биттаси: ўша замонларда мамлакатлараро паҳлавонлар кураши сайли бўлиб турар экан. Шарқ мамлакатларидан бири (баъзи ривоятларда

Эрон, бошқаларида Хиндистон дейилган — С. О.)га Хоразмшоҳ ўз курашчиси Паҳлавон Маҳмудни олиб боради.

Паҳлавон Маҳмуд табиат манзараларини хуш кўргани учун кураш сайлидан бир кун олдин тоғ этакларида, сув бўйларида сайр қилиб юрган экан. Мундоқ қараса, шох-бутоқларига латта-путталар илинган дарахт тагида бир кампир йиғлаб ўтирибди. Паҳлавон Маҳмуд бунга ажабланиб, унга раҳми келиб, ҳол-аҳвол сўрабди:

— Она, нега йиғлаяпсиз? Ким хафа қилди?

Кампир жавоб қилибди:

— Эй ўғлим, менинг болам шу юртнинг бош паҳлавони. Бизнинг оиламиз унинг топган-тутгани билан тирикчилик қилади. Бошқа ҳеч қандай даромад манбаимиз йўқ. Хоразм деган юртдан бир паҳлавон келганмиш. Унинг елкаси ҳеч қачон ерга тегмаганмиш. Агар ўғлим ундан енгилса, подшоҳимиз ўғлимни саройдан ҳайдайди. Кейин оч-яланғоч қоламиз. Шунга азият чекаяпман. Худодан ўғлим енгилмасин деб тилаяпман.

Паҳлавон Маҳмуднинг унга жуда раҳми келиб:

— Эй онажон, хафа бўлманг, иншооллоҳ, ўша хоразмлик паҳлавондан ўғлингиз енгилмас,—дебди.

Эртаси кун паҳлавонлар кураши бошланибди. Бутун Шарқ мамлакатларидан кураш ишқибозлари йиғилган экан. Шоҳу гадо ўша майдонда. Ниҳоят Хоразмшоҳ ҳалиги кампирнинг ўғлига қарши Паҳлавон Маҳмудни юборибди. Кураш бошланибди. Паҳлавон Маҳмуднинг кўз олдидан кампирнинг ночор ва хомуш йиғлаб ўтирган ҳолати, манзараси ўтаверибди. Хоразм паҳлавони куч ва амал ишлатмай шунчаки ҳаракат қиларди, йўлига анча вақт олишиб, сўнг ўзини кўйиб юборди, йиқилди. Сунъий ҳаракатини қанча сездирмасликка уринмасин

Хоразмшоҳ унинг бу „сотқинлиги“ни пайқаб, Паҳлавон Маҳмудни ғирромликда тўла айблаб, унинг Хоразмга қайтиб боришини ман этибди ва ўзи кетиб қолибди. Бу мисли йўқ оғир жазо, хўрлик, ватангадолик эди. Яна унга „сотқин“ деган ёрлик берилди.

Паҳлавон Маҳмуднинг бу сунъий хатти-ҳаракатини ўша мамлакат подшоши ҳам сезган экан. У Хоразм паҳлавонидан росманасига кураш қилишни талаб қилади. Паҳлавон Маҳмуд унинг паҳлавонига кучи етмагани, амали ундан кам эканига ишонтирмоқчи бўлибди. Бирок подшо ишонмабди.

Хуллас, ҳалиги йигит билан Паҳлавон Маҳмуд ўртасида яна кураш бошланибди. Паҳлавон Маҳмуд зум ўтмай уни ортиқча куч ишлатмасдан енгибди. Шунда подшоҳ:

— Эй паҳлавон йигит, аввалги олишувда нега йиқилдинг? — сўрабди қизиқсиниб. Кейин Паҳлавон кечаги муштипар кампир билан бўлиб ўтган суҳбат ҳақида гапириб берибди. Подшоҳ:

— Сен ҳақиқий паҳлавон ва чин Инсон экансан, тила тилагингни. Хоҳласанг, қизимни бериб, сени ўғил-куёв қилай. Хоҳласанг, бир вилоятни берай, — дебди. Паҳлавон Маҳмуд:

— Икки илтимосим бор, биринчиси паҳлавонингизни саройдан ҳайдамайсиз. Иккинчиси — бир хўкизнинг терисига сиғгудек хоразмлик асирларингизни озод этиб, менга тортиқ қиласиз, — дебди.

Подшо шу илтимосларни бажаришга халқ ўртасида ваъда берибди. У кампирнинг ўғлини — паҳлавонни саройда олиб қолиб, „бир хўкиз терисига ошиб борса, уч-тўрт одам сиғар“, деб ўйлаб шу шартга ҳам кўнибди. Шунда Паҳлавон Маҳмудга катта хўкизнинг терисини

келтиришибди. Пахлавон Махмуд тери билан шуғулланувчи пўстиндўз уста эмасми, терини ингичка ип қилиб қирқа бошлабди ва ўша ипни узун ёзиб, каттакон майдон ҳосил қилибди. Ўша ип билан ўраб олинган майдонга барча Хоразм асирларини киритибди. Битта ҳам асир қолмабди. Уларнинг ҳаммаси қуллик-асирликдан озод бўлишибди.

Бу ривоят-афсона ниҳоятда чуқур фалсафий-тарбиявий мазмунга бой. Унда Пахлавон Махмуднинг раҳмдил, меҳр-шафқатли инсон экани ўз ифодасини топган. Бу чорасиз қолган муштипар она ва унинг оиласи тақдирига бефарқ қарамаслик лавҳасида очиб берилган. У ўзининг ноқулай аҳволда қолишини олдиндан билса-да, одамгарчилик ва инсонпарварликни биринчи ўринга қўйган.

Қолаверса, Пахлавон Махмуд подшога куёв бўлиш шарафидан, бир вилоятга ҳоким бўлиш бахтидан воз кечиб, ватандошларини қуллик — асирликдан озод қилган. Бу чинакам қаҳрамонлик намунасиدير. Шу лавҳада буюк инсоннинг ўз тақдирини, тинчлик-фароғатини эмас, балки халқи тақдирини устун қўйиш ғояси илгари сурилади. Пахлавон Махмуднинг шу инсонпарварлиги, халқпарварлиги, раҳмдиллиги, бевабечораларни ҳимоя қилиши уни пир даражасига кўтарган.

Пахлавон Махмуд ёшлигидан шеър ёзишни тинмай машқ қилди. Халқ тақдирини, ватанини неқбин ва кўтаринки руҳ билан куйлади. Унинг асарлари фалсафий, тарбиявий, нафосат мушоҳадаларига бой, бадийлиги юксак савияда, маъно ва мазмуни кенг камровли, уларда илгари сурилган фикрлар теран:

*Дунё бинокори тузар қаср-айвон,
Тузиб бўлди-ю, қилади вайрон.
Фалакка етказиб бугун тоқини,
Эртага этади ер билан яксон.*

Ёки:

*Эй дил, шоҳи тўнни қилманг ҳавас,
Эски киймоқликни ҳам этмагил бас.
Енгил ўтсин десанг ўз кунингни сен,
Қарам қилма ўзни бировга абас.*

Шу икки бандда юқорида келтирилган ривоят-афсонанинг шоир Паҳлавон Маҳмуд ҳаёти ва фаолиятига нақадар тегишли ва мос экани акс этган. Бошқача айтганда, у шоир сифатида инсон ва ватанни улуғлаб, халқпарвар, инсонпарвар ва ватанпарвар бўлишга чиқарибгина қолмасдан, унинг ўзи шу фикрларига тўла амал қилган.

Такрор айтамикки, Паҳлавон Маҳмуднинг шу афзалликлари, келажакни кўра билиши, ҳаёт ва турмуш оқимидан тўғри хулосалар чиқара билиши уни пир даражасига кўтарган. Шунинг учун уни халқ „Полвон пир“ деган ва ҳозир ҳам унинг Хива шаҳрида жойлашган мақбарасини доимий равишда зиёрат қилишади.

Хулоса қилиб айтганда, Паҳлавон Маҳмуднинг ҳаёти ва ижоди жуда катта тарбиявий аҳамиятга эгадир. Унинг асарларини педагогик нуқтаи назардан ўрганиш, тадқиқ этиш шу фан равнақига тегишли ҳисса қўша олади.

ХОРАЗМ МУЛКИНИНГ ФЕРУЗИ

Венгер олими Хоразмга саёҳат қилар экан, унинг қиёси йўқ гўзал диёр экани тўғрисида такрор-такрор эслайди. Хива меваларининг Пруссия ва Туркия, шунингдек, Епропа меваларидан ҳам ширинлиги, Ҳазорасп олмасию Хива нашватиси, анори, қолаверса, Хоразм қовунларининг лаззати бутун жаҳонда машхурлиги ҳақида махсус зикр қилади. У Амударё сувининг ширинлигини дунёдаги ҳеч бир дарёга тенглаштириб бўлмаслигини зўр қониқиш билан эътироф этади.

Хоразм заминининг мўътабарлиги тўғрисида қадимдан бир ривоят юради: „Жуда қадим-қадим замонларда арик, канал қазиб сув чиқариш мушкул бўлган. Шунинг учун ерлар қақраб қолиб, қурғоқчилик кўп бўлган. Ўша замонларда осмонда булут пайдо бўлиб қолса, одамлар ғоят қувонишган, ёмғир ёғишини интизорлик билан кутишган. Ризқ-рўз ёмғирга боғлиқ бўлган.

Ривоят қилишларича, осмонда булут сузиб бораверар, лекин ҳеч бир ерда тўхтамас эмиш. Шу булут Макканинг устида бир тўхтабди, лекин бир томчи ҳам ёмғир ёғмай ўтиб кетаверибди.

Ва ниҳоят, Хоразм осмонига келиб, шаррос ёмғир ёғган экан“.

Шундай тупроғи муқаддас, жаннатмакон Хоразмнинг Хива шаҳрида Сайид Муҳаммад Раҳимхон Баҳодирхони соний — Феруз 1844 йилда дунёга келган. Унинг туғилиш даври, шарт-шароити ва фасли Муҳаммад Юсуфбек Баёний, Давлатёр Роҳим ва Шихназар Матрасул рисоаларида қуйидагича тасвирланган:

„Наврўз байрами нишонланаётган кун эди. Кенг майдоннинг бир тарафида қўчқор, иккинчи тарафида хўроз, яна бир томонида ит уриштириш бўлаётганди. Одамларнинг қийқириши дув фалакка чиқарди.

Оташнафас хонандаю созандалар ўзларининг нафис ва латиф куй ҳамда рақслари билан халқни хушнуд қилишаётганди. Бошқа жойда бутун оламга доврўғи кетган паҳлавонлар курашаётган эдилар.

Ўғзал қилиб безатилган бир чодирда Хоразм хони Сайид Муҳаммадхон сарой аҳли билан Наврўз сайли ва байрами гаштини сураётганди. Шунда унга „Суюнчи беринг, ўғилли бўлдингиз“, деб чопар келди. Унга Бобожон Тўра деб исм қўйишди.

Бобожон Тўра Хива шаҳридаги сарой муаллимларидан бошланғич таълимни олди, кейин мадрасада ўқиди. Буюк мутафаккир шоир, истеъдодли таржимон, талабчан, тарихчи олим, мусиқашунос ва бастакор, мўътабар муаллим Муҳаммадризо Огаҳий унга ахлоқ-одоб ва шеърят илмидан сабоқ берган. Шунингдек, Бобожон Тўра тенги йўқ назм ва наво устаси, нозиктаъб хаттот Муҳаммад Юсуфбек Баёнийдан ҳам илм сирларини ўрганди. Ишқилиб, Сайид Муҳаммадхон ўғлининг салоҳияти, иқтидори ва тенгсиз истеъдодидан беҳад шод бўлиб, унинг таълим-тарбия олиши учун барча имкониятларни яратиб берди.

Бобожон Тўра мадрасада ўқиб юрган кезларидаёқ мусиқага ихлос қўйди, Феруз тахаллуси билан шеърлар ёзишни машқ қила бошлади. Бунда, албатта, Огаҳий ва Баёнийдек устозларининг роли ҳамда таъсири кучли бўлган.

1860 йилларга келиб Сайид Муҳаммадхон оғир хасталикка (қорақаптол) йўлиқади ва 1863 йили ул зот оламдан ўтади. Шундан сўнг сарой аҳли ройиши ва хоҳиши билан Бобожон Тўра Муҳаммад Раҳимхон соний — Феруз Хоразм тахтига ўтиради. Бу пайтда ул зоти олий 19 ёшда эди.

Сайид Муҳаммад Раҳимхон Баҳодирхони соний — Феруз тахтга ўтириши билан ишни Хоразм адабиёти ва санъати, маданияти ва маърифатини ривожлантиришдан бошлади. Чунки у давлат равнақи, жамият тараққиёти, салтанат мустаҳкамлиги ва халқ фаровонлигини маърифат ва маънавият юксаклигида кўрди.

Шу вақтнинг ўзида Хоразмнинг янги хони ариқлар қаздириб, экинзорларга сув чиқариш ва боғ-роғларни кўпайтириш, халқ фаровонлигини ошириш, катта-катта бинолар барпо этиш, мадраса ва масжидлар қуришни авж олдирди. Шу ўринда устози Огаҳийнинг маслаҳат ва хизматларини алоҳида таъкидлаш лозим.

Шулар ҳақида Ферузнинг яқин дўсти ва устози Муҳаммад Юсуфбек Баёнийнинг „Шажараи Хоразм шоҳий“ асарида зикр қилинган.

Бу хусусда олим Т. Мирзаев шундай ёзади: „XIX асрнинг ўрталарига келиб, Хоразм маданий ҳаётида алоҳида тараққиёт юз берди. Илгари вайрон бўлиб кетган бинолар қайтадан тикланди. Янгидан суғориш иншоотлари, карвонсаройлар ва 60 га яқин масжид, мадрасалар барпо этилди“¹.

Феруз Хоразм султони сифатида қаттиққўллик билан иш юритганини алоҳида қайд қилмоқчимиз. „Қилдирни бўш тутсанг, кўлингни кесар“ деган нақл бор халқимизда. Зеро, давлат бошқаришда қаттиққўл ва талабчан бўлиш фойдадан холи эмас. У ишда, давлат бошқаришда ошна-оғайнигарчилик, қариндош-уруғчиликка асло йўл қўймади. Ҳақиқат ва Адолат билан иш кўрди.

XIX асрнинг иккинчи ярмига келиб, чор Россияси Туркистон хонлиқларини у ёки бу йўл билан босиб ола бошлади. Хоразм хони Хоразм мустақиллигини сақлаб қолиш ва ташқи душманлардан ҳимоя қилиш, уларга

зарба бериш ҳақида бош қотирарди. Шунингдек, у босқинчилик сиёсатига доимо қарши турган, ўз юртини химоя қилишга ҳаракат қилган.

Муҳаммад Раҳимхон Баҳодирхони сонийни Россия империясининг босқинчилик сиёсати ва уруш очиш хавфи ташвишлантирарди. Унинг кўз олдида ҳар сонияда Туркистон генерал-губернатори Кауфманнинг Русия подшоҳи Александр II га ёзган хатидаги: Орол денгизи масаласини назардан қолдирмаслик, Амударё ва Сирдарё сувларининг унга етиб бормаслиги, бунинг учун Марказий Осиёга фақат пахта эктириш зарурлиги, Оролга Сибирдан сув келтирилса, Туркистоннинг бир умр мустамлака бўлиб қолиши муқаррарлиги ҳақидаги фикрлари гавдаланади. Россия империяси подшоси ва Кауфманлар мақсадига эришди ва 1873 йили Хоразм босиб олинди.

Хоразм Россия империясининг мустамлакаси бўлса ҳам Феруз халқ маънавияти, маърифати ва маданиятини ривожлантириш ишларини жадал давом эттирди. Теварак-атрофдаги шоирлар, олимлар, санъаткорлар, меъморлар ва бошқа ижод аҳлини бир марказга бирлаштириб, уларга ғамхўрлик қилди. Улар кучини, ижодий фаолиятини бир олижаноб мақсадга — Хоразм маданияти тараққиётига қаратди.

Тахминан 1874 йили у Хивада биринчи марта босмаҳона ташкил этиб, китоб босиш ишларига шахсан ўзи раҳнамолик қилди. Шунингдек, ижод аҳлига қалам ҳақи тўлашга асос солди.

Феруз бошқа тиллардан таржима ишларини тўғри йўлга қўйди. У янгиариқлик ҳассос шоир, таржимон ва нозиктаъб хаттот Муҳаммад Яъқубхўжа Холисга Алишер Навоийнинг „Хамса“сини қайта кўчиртириб, унинг

„Хайрат ул-аброр“ достонини нашр қилдирди.

Шу ўринда яна бир нарсага диққатни қаратиш керакки, Феруз хон бўлиши ва давлат ишлари, халқ ташвиши ва Ватан ҳақида қайғуриш, эл-юрт фаровонлигига эришиш сингари ташвишлари бошдан ортиб ётишидан қатъи назар, у оила, уй-рўзгор, болалар тарбиясига эътибор берарди ва бунга вақт топарди. Оилада ўзини хон эмас, балки оддий ота, оила раҳбари сифатида тутиши диққатга лойиқдир. Бу ҳақда хоразмлик фидойи олимлардан Давлатёр Раҳим ва Шихназар Матрасуллар шундай ёзадилар: „Бекпошша (Ферузнинг набираси Ибодулла тўранинг қизи — С. О.) Феруз оламдан ўтгандан кейин, синглиси Саидага шундай деган экан: „Мен бобомнинг (яъни Ферузнинг — С. О.) эски чопон ва кулоҳ кийиб, қаландарларга ўхшаб ўтирганидан уни жуда камбағал яшайди, деб ўйлардимс Бобом анча камбағал яшар экан, бизлар эса боймиз, унга ёрдам беришимиз зарур, деб бир неча бор отамга айтганман.

Кейинроқ эса биз бобом, унинг давлати туфайли мазза қилиб яшаганимизни тушуниб етганман“.

Бу далил Ферузнинг оилада ўзини ўта оддий тутиши, камтарлиги, ортикча исрофгарчиликка қаршилигини кўрсатади.

Муҳаммад Раҳимхоннинг инсоний ва раҳбарлик салоҳияти беқиёс бўлган. Шунингдек, у халқ дипломатиясини яхши билган давлат арбобидир. Бу хусусда Феруз ҳақида халқ орасида жуда кўп ривоят ва афсоналар юради.

Чунончи: „Кунлардан бир кун Муҳаммад Раҳимхон қабулига жулдур кийимли, қашшоқ киши кирмоқчи бўлади. Лекин уни хон олдига қўйишмайди. У барибир қабулхонадан кетмай ўтираверади, хон олдига киритиш-

ларини ялиниб сўрайди. Кейин бу ҳақда Ферузга етказишади. У киритиш тўғрисида буйруқ беради.

Жулдур кийимли киши хон олдига кириб бориб, унинг этаklarини тавоф қила бошлайди. Хон унинг елкаларидан тутиб, қаддини кўтаради ва кўзларига тикилади. Кейин у вазиру уламолар ва сипоҳларнинг чиқиб кетишларига ишора қилади. Хон у билан ёлғиз қолгандан сўнг бағрига босиб, кучоқлашиб кўришади.

Бу киши илгари сарой аҳлларида бирининг ўғли бўлиб, у билан болаликда дўст бўлган ва бирга ўйнаб ўсган экан. Тақдир тақозоси билан унинг отаси Саёт қишлоғига кетиб қолган ва вафот этиб кетган. Фарзанди эса қашшоқ аҳволга тушиб, қишлоқ бойларидан қарзга ботиб қолган экан.

— Дўстим, эртага Саётга бораман. Фалон жойда чошгоҳ пайтида кутиб тур. Ўша ерда тўхтаيمان. Тортинмай, шу жойда тўғри олдимга кел, — деб чиқариб юборади. Қашшоқ бечора келишилган вақтда ўша ерга келади-ю, уни хонга йўлатишмайди. Одамлар кўп, гавжум. Хон теvarак-атрофга қараб, дўстини излайди, лекин у кўринмасди. Шунда хон: „Битта дўстим келиши керак эди, қаерда экан?“ дейди барала овоз билан. Анча наридан: „Подшоҳим, мен бу ерданман, мени олдингизга қўйишмаяпти“, деган овоз келади. Хон уни олиб келишга буйруқ беради.

Феруз дўсти билан — жулдур кийимли киши билан кучоқлашиб кўришади ва унга: „Дўстим, пешин чойни сенинг уйингда ичаман“, дейди ва йўлида давом этади.

Шу қишлоқ амалдорлари ва бойлари, аввало, камбағал кишининг уйини тартибга солишади, хуллас, хон келиб ўтирадиган аҳволга келтиришади, унга тузукроқ яшашга шарт-шароит яратишади“.

Бундан кўриниб турибдики, хон қашшоқ, бечора дўстининг ҳамқишлоқ амалдор ва бойларидан ҳеч қандай нарса илтимос қилмади. Лекин унинг аҳволи яхши-ланишига дипломатик усул билан таъсир қила олди.

Қиссадан ҳисса шуки, Феруз халқпарвар, инсонпарвар, бечоралар аҳволидан хабар олиш, меҳр-муҳаббат кўрсатиш барчанинг бурчи эканини эслатиб туради.

* * *

Хоразм ўз мустақиллигини йўқотганидан кейин Сайид Муҳаммад Раҳимхон Баҳодирхони соний — Феруз Хоразм келажагини маънавият, маданият, адабиёт ва санъатда кўрди. Шунинг учун ўша даврда сарой ва унинг ташқарасида яшаб келаётган бутун ижодкорларни йиғди. Уларнинг ҳол-аҳволидан хабар олиб, янги асарлар яратишига ғамхўрлик қилди. Айниқса, бадиий ижод соҳасида жуда катта ишларни амалга оширди.

Ҳар ҳафтада бир марта шеърхонлик куни тайинланиб, унда шоирлар фақат янги шеърлар ўқишлари шарт қилиб белгиланган. Ҳаммага маъқул келган бадиий юксак ғазаллар муносиб тақдирланган. Бу тадбир шоирларни янги, жозибали асарлар ёзишга илҳомлантирган. Шу ўзига хос адабий марказда тан олинган шоирларга шеърларини йиғиб, девон тузиш ва уни чоп этиш маслаҳати берилган.

Ўша даврда Феруз раҳнамолиги ва Огаҳийнинг адабий маслаҳати асосида саройга йиғилган шоирларнинг деярли ҳаммаси битта, иккита, учтадан шеърый тўпламларни тузишган.

Шу ғамхўрлик натижаси ўлароқ, Хоразмда девон тузиш ва баёзчилик ривожландики, „Баёзи ашъор“,

„Баёзи мухаммасот“, „Баёзи мажмуаи ашъор“, „Баёзи мусаддасот“ сингари баёзлар дунё юзини кўрди. Улар бадий юксаклиги, жозибаси, маъно-мазмунининг теранлиги, китобат услуби ва хуснихатининг чиройлилиги билан диққат-эътиборни тортади.

Шунингдек, Баёнийнинг „Шажараи Хоразмшоҳий“, Табибийнинг „Мажмуат уш-шуаро“ каби тарихий маъно-мазмун касб этган тазкиралари юзага чиқди. Уларнинг бирида Хоразмшоҳлар шажараси хусусида қимматли маълумотлар берилса, бошқасида Хоразмда яшаб ижод этган кўпгина шоирлар ҳақида зикр қилинган.

Кези келганда, Ферузнинг Хоразм санъатининг ўша даврда гуркираб-яшнашига бошчилик қилганини алоҳида таъкидлаш лозим. У саройга, шоирларга нисбатан қилган ҳурмат-эҳтиромини такрорлаб, Хоразм санъаткорларини жамлаб, бир кунни созанда, гўяндалар куни қилиб белгилаган. Бастакорлар ижод этган куйлар, кўшиқлар куйланган, ижро қилинган. Шу ғамхўрликлар туфайли Хоразм мақомлари, мумтоз кўшиқ ва куйлари бир гулдаста ҳолига келтирилган. Бу ўринда шоир, бастакор ва мусиқашунос Комил Хоразмийнинг беқиёс хизматларини унутмаслик керак. У Феруз раҳнамолигида биринчи бўлиб тамбур чизиқлари — нотани ихтиро қилди.

Қолаверса, ўша пайтда шундай куйлар, кўшиқлар пайдо бўлдики, улар ҳозиргача халқ ўртасида куйланиб, оғиздан оғизга ўтиб келмоқда. Улардан бири Ферузнинг Огаҳий ғазали билан айтиладиган машҳур „Феруз“идир. У мумтоз кўшиқ ва куйлар қатағон қилинган пайтда ҳам йўқ бўлиб кетмади, аниқроғи, уни йўқ қилишга ҳеч кимнинг кучи етмади.

Феруз қаттиққўл, талабчан бўлиши билан бирга,

бағрикенг, саховатли, халқпарвар, халол, адолатли, самимий, кечиримли инсон ва давлат арбоби бўлган. Ҳасанмурод қори Муҳаммадамин ўғли Лаффасийнинг хабар беришича, шоир ва олим Доий доимо тўғрисўз, кўркмас, ҳақиқатчи, табиатан қатъий, довюрак, ўз фикрини ҳайикмай истаган киши бетига айта оладиган инсон бўлган. Бир даврада Доий хон Ферузнинг йўл қўйган бир камчилиги тўғрисида танкидий фикр айтади ва шу маънода шеър ўқийди. Бу ҳақда оқизмай-томизмай хонга етказишади. Бироқ унга нисбатан хон ҳеч қандай фикр билдирмайди ва уни Масжиди Калонга воизлик мансабига тайинлаш тўғрисида фармон беради. Бу анча катта мансаб эди.

Феруз нима учун бу қарорга келган? Чунки у Доийнинг ҳар соҳада катта истеъдод соҳиби эканини, зукко ва билимдонлигини, самимийлигини, унинг кўнглида қора ният йўқлигини яхши биларди. Бошқача айтганда, катта истеъдод соҳибларининг руҳиятини, эҳтиросларини жуда яхши тушунарди.

Феруз жўшқин ва ҳассос шоир, истеъдодли мусиқачи, бастакор ва мусиқашунос олим эди. Шоирнинг лирик қаҳрамони дунё ташвишларини елкасига ортган, давлат ва халқ фаровонлигини муттасил ўйлайдиган ва бу ҳақда ғамхўрлик қиладиган, юксак маънавиятли ва маданиятли, маърифатпарвар, инсонпарвар ва ватанпарвар инсондир.

Бир нарсани таъкидлаш лозимки, Сайид Муҳаммад Раҳимхон Баҳодирхони соний „Феруз“ таҳаллуси билан шеърлар ёзган. Демак, „Феруз“ унинг адабий таҳаллусидир.

Феруз бутун асарларини аруз жанрида ёзган бўлиб, жозибали ва оҳангдор. Уларни ўқиш жараёнида қалб уммони юзида ажиб нур жилвалангандай. Бу офтоб

нури — ғазаллар нури.

*Кел деганда, „Яхши, келгум“ деб эди, фарёдким,
Билмадимким, не сабаб бўлди, нигорим келмади.*

*Бўлди базмим гулишани, кетгач хазони боғдек,
Они айларга гулистон навбаҳорим келмади.*

Сатрлар қатидан куй таралгандай, ажиб ҳислар тўлқини мавжланиб, ҳузур бағишлайди дилга. „Яхши, келгум“ сўзлари хоразмона жўшқин янграяпти. Одатда, кимгадир „келгин“ десангиз, у „хўп бўлади“ деб жавоб беради. Хоразмда эса „Яхши“ дейди. Ғазалда Хоразм руҳи юксакка кўтарилган.

Феруз ишқ-вафо, покиза орзулар, муҳаббат куйчиси. Шунинг учун бўлса керак, шоир шеърлари гоҳи тўлқин каби қалб қирғоқларига урилиб, аъзою баданни титратиб юборади, гоҳо ёлқинлатиб, ишқий ўйларни нурлантиради. Бу шеър жозибасининг сеҳридир.

*Базмимга келди ул пари рухсорин айлаб гул букун,
Чексам нетонг ўтлуғ наво ул навъким булбул букун.
Гарчи эрурман толеъи Феруз ила оламга шоҳ,
Лек ул парилар сарвари оллидадурман қул букун.*

Нақадар истиораларга бой шеър. Бу мисра бир ўқисанг юракка сокинлик олиб киради, қайта ўқисанг ҳисларингни уйғотади, яна қайта ўқисанг ишқ бўстони аро ёр ила сайр қилдиради. Сўзлар эса инжу каби терилган бўлиб, улар шеърга турли-турли маъно ташийди. „Феруз“ сўзига эътибор берсангиз, бир қарашда исм-тахаллус бўлиб кўринадики, иккинчи қарашда эса

бахт-саодат маъноси зеболанади. Учинчи қарашда кўз олдингизда Ферузшоҳ гавдаланади.

Дарҳақиқат, улуғ шоир сўзни тор каби чертиб-чертиб ишлатади, ҳар бир сўз маънолар хазинасини беркитади. Феруз шеърларининг жозибаси ҳам, куч-қудрати ҳам, қалбга тез кириб бориб, уя қуриш сабаби ҳам шундан.

Шунинг учун нуктадон донишманд шоирнинг ғазаллари қўшиқ бўлиб кетган. Зеро, шеърларнинг энг сараси қўшиқ бўлади.

Феруз турли жанрларда ижод қилган ҳассос шоирдир. „Ғазалиёти Феруз“ тазкирасига жамланган асарларни кузатар эканмиз, Феруз ғазал, мухаммас, мусаддас, маснавий, рубоий, муаммо сингари жанрларда қалам тебратганига гувоҳ бўламиз.

Иқтидорли насрнавис Эркин Зоҳидов Хоразм тарихига оид материаллар асосида буюк шахслар ҳақида, уларнинг гўзал манзараларини тасвирлаб асарлар битаётган таниқли ёзувчидир. Ва ниҳоят, у атоқли ва ардоқли шоир, мусиқашунос, бастакор, буюк давлат арбоби Сайид Муҳаммад Раҳимхон Баҳодирхони соний — Ферузнинг „Ғазалиёти Феруз“ девонини излаб топиб, унга тартиб бериб, луғат тузиб, нашрга тайёрлаган. Бу таҳсинга сазовордир.

Хуллас, Сайид Муҳаммад Раҳимхон Баҳодирхони соний — Феруз Хива хони сифатида мамлакат мустақиллигини орзу қилган ва ўзига хос услуб билан истиқлол йўлида фидойилик кўрсатган давлат арбоби, шунингдек, маънавият ва маърифат зиёсини таратган улуғ шоиру бастакордир.